

**ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

РОМАНЕНКО РОМАН РОМАНОВИЧ

УДК 343.345-053.6:343.226]:343.1(043.5)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ РОЗКРАДАННЯ
ЛІСОДЕРЕВИНИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Р.Р. Романенко

Науковий керівник: Ортинський Володимир Львович, доктор юридичних наук,
професор

Львів–2021

АНОТАЦІЯ

Романенко Р.Р. Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Західноукраїнський національний університет, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2021.

Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, у якій проаналізовано порядок виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини, в результаті чого на захист виноситься низка положень, які визначають наукову новизну дисертації.

Системного криміналістичного аналізу розкрадання лісодеревини у науці не проводилось. Такий стан наукової розробки вказаної проблематики негативно впливає у практичній діяльності на ефективне розслідування даного виду кримінального правопорушення. Ці обставини зумовили актуальність обраної теми дисертації та визначили необхідність її детального дослідження.

Також актуальним залишається питання методики розслідування розкрадання лісодеревини для отримання криміналістично вагомої інформації про подію, підозрювану особу, способи вчинення кримінального правопорушення та обставини розкрадання лісодеревини, що дозволить правильно вирішити завдання кримінального провадження.

Результати дослідження, які викладені в роботі, та запропоновані нами пропозиції є основою для майбутнього розроблення криміналістичної методики розслідування розкрадання лісодеревини, удосконалення її положень, а також втілення сформульованих рекомендацій у практичну діяльність слідчих.

Досліджено історію виникнення відповідальності за розкрадання лісодеревини. Здійснено аналіз розвитку кримінально-правових норм, що

передбачають кримінальну відповідальність за розкрадання лісодеревини як у дорадянський й радянський період, так і сучасної України.

Аналіз правового регулювання радянського періоду дав можливість зробити висновок, що у законодавчих актах майже усіх союзних республік простежується дублювання законодавства СРСР. У цей період досліджувались окремі питання, пов'язані із розкраданням лісодеревини, переважали наукові праці щодо визначення поняття та кваліфікації цього кримінального правопорушення.

Проведено паралелі щодо роботи підрозділів, які здійснювали та здійснюють виявлення та профілактику розкрадання лісодеревини. Детально розглянуто функції та порядок роботи Державного агентства лісових ресурсів України.

Проаналізовано погляди науковців щодо розуміння понять «розкрадання», «лісодеревина». Досліджено історію становлення лісової галузі України та проаналізоване чинне законодавство України щодо охорони лісів.

Детально проаналізовано думки науковців щодо визначення поняття «криміналістична методика» та встановлено, що одним із найважливіших елементів криміналістичної методики є криміналістична характеристика. Також досліджено погляди науковців на поняття «криміналістична характеристика», її функції та елементи.

Взявши до уваги потреби практичної діяльності підрозділів Нацполіції України, надано авторське визначення поняття «криміналістична характеристика розкрадання лісодеревини» та обґрунтовано сукупність елементів криміналістичної характеристики цього виду кримінального правопорушення, а саме: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 2) предмет злочинного посягання; 3) місце, обстановку і час вчинення кримінального правопорушення; 4) знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; 5) особу злочинця; 6) слідову картину.

Встановлено, якими способами може здійснюватися розкрадання лісодеревини, лісоматеріалів та грошових коштів посадовими та матеріально-відповідальними особами органів Державного агентства лісових ресурсів.

Охарактеризовано традиційні криміналістичні сліди, які свідчать про вчинення цього виду кримінального правопорушення та як їх можна виявити під час огляду місця події.

Підтримано позицію, що під час розслідування кримінальних правопорушень, ситуаційний підхід допомагає вирішувати як загальні, так і криміналістичні завдання, що виникають.

Проаналізовано думки вчених про поняття «слідча ситуація», її компоненти, класифікації, методико-криміналістичні властивості та функції.

Встановлено основні чинники, які формують слідчі ситуації на початковому етапі розслідування розкрадання лісодеревини.

Обґрунтовано потребу взяття науковцями за основу типових слідчих ситуацій та типових версій, щоб надалі використовувати їх і у наукових дослідженнях, і для застосування розроблених наукових положень і рекомендацій на практиці.

На основі опитування визначено чинники, які найбільше впливають на слідчу ситуацію під час виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини.

На основі аналізу судово-слідчої практики наведено класифікацію типових слідчих ситуацій початкового та наступного етапів виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини і запропоновано алгоритм дій слідчого, що забезпечить ефективність розслідування даного виду кримінального правопорушення.

У рамках кожної слідчої ситуації згруповано версії за обставинами, які вони пояснюють, та здійснено детальний аналіз таких версій.

Встановлено, що з метою розкриття кримінальних правопорушень законодавство зобов'язує органи та підрозділи, які проводять діяльність щодо розслідування розкрадання лісодеревини, здійснювати взаємодію з іншими правоохоронними органами, державними та місцевими органами влади тощо.

Особливість взаємодії під час розслідування розкрадання лісодеревини визначається потребою у створенні та забезпеченні ефективного функціонування слідчо-оперативної групи, забезпечення взаємодії у процесі провадження досудового розслідування та здійснення постійного взаємообміну інформацією.

Названо причини, якими зумовлюється потреба взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, під час розслідування розкрадання лісодеревини. Також детально охарактеризовано взаємодію слідчого з іншими органами та підрозділами на різних етапах розслідування розкрадання лісодеревини, зокрема з Державним агентством лісових ресурсів України (раніше – Державний комітет лісового господарства України).

Виокремлено та наведено причини і умови вчинення конкретного кримінального правопорушення, а також усунення таких причин.

Детально проаналізовано поняття «профілактика» у різних площинах: кримінологічній, кримінально-правовій та оперативно-розшуковій. Запропоновано типові обставини, що застосовуються злочинцями при вчиненні розкрадань лісодеревини. Виокремлено основні категорії осіб, від яких можна очікувати скоєння правопорушень з розкрадання лісодеревини.

Названо джерела, з яких оперативні працівники підрозділів Національної поліції України, що здійснюють оперативне обслуговування лісової галузі, одержують інформацію про обставини, що сприяють розкраданню лісодеревини.

Виокремлено заходи, які використовуються для усунення умов, що сприяли вчиненню розкрадання лісодеревини.

Здійснено аналіз спеціалізованих суб'єктів профілактики, які входять до соціального інституту правоохоронних органів і є його складовими елементами. Надалі зробимо аналіз кожного із них.

Описано тактичні особливості проведення основних слідчих (розшукових) дій, які проводяться під час виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини. Детально проаналізовано дії слідчого на різних етапах проведення огляду місця події при розслідуванні досліджуваного нами кримінального правопорушення. Вказано на ряд недоліків, які виникають у практичній діяльності органів та підрозділів Національної поліції України при проведенні огляду місця події під час розслідування розкрадання лісодеревини.

Описано про труднощі, які виникають при допиті підозрюваних осіб та шляхи їх уникнення. Названо обставини, які потрібно з'ясувати при допиті

підозрюваного та очевидців під час розслідування розкрадання лісодеревини.

Названо та проаналізовано типові тактичні помилки, які виникають при підготовці й проведенні обшуків під час розслідування розкрадання лісодеревини.

Запропоновано та детально проаналізовано найпоширеніші види судових експертиз під час розслідування розкрадання лісодеревини.

Ключові слова: досудове розслідування, збирання доказів, криміналістична характеристика, кримінальне правопорушення, лісодеревина, розкрадання.

ABSTRACT

Romanenko R. R. Forest wood plunder detection and investigation carried out by the units of the National Police of Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The thesis submitted for a degree of the Candidate of Juridical Sciences, speciality 12.00.09 «Criminal procedure and criminalistics; forensic science; law enforcement intelligence operations». – Western Ukrainian National University, «Lviv Polytechnic National University», Lviv, 2021.

The thesis is an independent complete scientific work, which analyzes the procedure for forest wood plunder detection and investigation carried out by the units of the National Police of Ukraine, resulting in substantiation of certain provisions that determine the scientific novelty of the thesis.

There has been no system-oriented forensic analysis of forest wood plunder in the academic circles. Such a state of scientific research of the given issue has a negative impact on the effective investigation of this type of criminal offence in practice. These circumstances preconditioned the relevance of the chosen subject of the thesis and determined the need for its detailed study.

The issues of investigation procedure of forest wood plunder, obtaining relevant information about the case or the suspect in terms of forensic science, ways of commission of a criminal offence and circumstances of forest wood plunder make it possible to solve the task of the criminal proceedings and continue to be relevant.

The results of the study presented in the work and our proposals are the basis for

further development of forensic procedure of investigating forest wood plunder, improvement of its provisions, as well as the implementation of the developed recommendations into the practical activity of investigators.

The origin of the liability for forest wood plunder has been studied. The analysis of the development of criminal law standards, attracting criminal liability for forest wood plunder in the pre-Soviet, Soviet periods, and modern-day Ukraine has been carried out.

The analysis of the legal regulation during the Soviet period made it possible to conclude that in the legislative acts of almost all Union Republics a duplication of the USSR legislation can be traced. During that period, certain issues related to forest wood plunder were studied, and scientific works on the definition and qualification of the given criminal offence prevailed.

Parallels regarding the activity of the units that used to carry out and carry out the detection and prevention of forest wood plunder have been drawn. The functions and the activity of the State Agency of Forest Resources of Ukraine have been considered in detail.

The views of academic specialists on the understanding of the concepts of "plunder" and "forest wood" have been analyzed. The history of the formation of the wood industry of Ukraine has been studied and current Ukrainian legislation on forest protection has been analyzed.

The views of academic specialists on the definition of the concept of "forensic methodology" have been analyzed in detail and it has been established that one of the most important elements of forensic methodology is forensic characteristic. The views of academic specialists on the concept of "forensic characteristic", its functions and elements have also been studied.

Considering the needs of practical activity of the units of the National Police of Ukraine, the author's definition of "forensic characteristics of forest wood plunder" has been developed and the set of elements of forensic characteristics of the given type of criminal offence has been grounded, in particular: 1) the method of committing a criminal offence; 2) the subject of criminal infringement; 3) scene, circumstances and time of commission of the criminal offence; 4) tools and means of criminal offence commission;

5) the identity of the offender; 6) trace picture.

The ways of forest wood, timber and monetary assets plunder by the State Forest Resources Agency officials and persons who bear material liability have been identified.

Traditional forensic traces that give evidence of the commission of this type of criminal offence have been described as well as how they can be detected while inspecting the crime scene.

The author supports the view that situational approach during the investigation of criminal offences helps to solve both general and emergent forensic tasks.

The opinions of academic specialists of the “investigative situation” concept, its elements, classification, methodic and forensic features and functions have been analyzed.

The main factors that form the investigative situations at the initial stage of the investigation of forest wood plunder have been identified.

It has been justified that academic specialists need to take typical investigative situations and standard versions as a basis to further use them in their research activity and to apply the developed scientific provisions and recommendations in practice.

Based on the survey, the author has identified the factors that most influence the investigative situation during the detection and investigation of forest wood plunder.

Based on the analysis of forensic investigative practice, the classification of typical investigative situations at the initial and subsequent stages of detection and investigation of forest wood plunder has been proposed. Also, the algorithms of the investigator’s actions have been proposed, which will ensure the effectiveness of investigation of this type of criminal offence.

Different versions have been grouped according to the circumstances they explain within each investigative situation, and a detailed analysis of such versions has been carried out.

It has been established that, under the legislation, the bodies and departments that carry out activities to investigate forest wood plunder are obliged to cooperate with other law enforcement agencies, state and local authorities, etc. to solve crimes.

The cooperation during the investigation of forest wood plunder is characterized

and determined by the need to create and ensure the effective functioning of the crime scene investigation team, ensure cooperation in the process of pre-trial investigation as well as constant exchange of information.

The reasons behind the need for cooperation between the investigator and criminal intelligence units during the investigation of forest wood plunder have been pointed out. The interaction of the investigator with other bodies and departments at different stages of forest wood plunder investigation, in particular with the State Agency of Forest Resources of Ukraine (formerly the State Forestry Committee of Ukraine) has also been described in detail.

The reasons and circumstances of committing a specific criminal offence, as well as the elimination of such reasons have been identified and presented.

The concept of "prevention" has been analyzed in detail in different areas: criminological, criminal law and criminal intelligence. Typical circumstances used by criminals in committing forest wood plunder have been proposed. The main categories of persons who might commit a criminal offence of forest wood plunder have been pointed out.

The sources of information about the circumstances that contribute to the forest wood plunder used by the operational officers of the units of the National Police of Ukraine that provide operational services to the forest industry have been identified.

The measures used to eliminate the conditions that contributed to forest wood plunder have been identified.

Specialized subjects of prevention, being part of the social institution of law enforcement agencies, have been analyzed. The analysis of all of them will be carried out in the following.

Tactical features of the main investigation (search) activities carried out during the detection and investigation of forest wood plunder have been described. The investigator's actions at various stages of crime scene examination during the investigation of the criminal offence have been analyzed in detail. Some shortcomings that arise in the practical activities of bodies and units of the National Police of Ukraine during the scene examination while investigating the crime of forest wood plunder have

been pointed out.

The difficulties that arise during the interrogation of suspects and ways to avoid them have been described. The circumstances that need to be clarified during the interrogation of the suspect and eyewitnesses while investigating the forest wood plunder have been pointed out.

Typical tactical mistakes that arise during the preparation and the search as part of the investigation of forest wood plunder have been identified and analyzed.

The most common types of forensic examinations during the investigation of forest wood plunder have been proposed and analyzed in detail.

Key words: pre-trial investigation, collection of evidence, forensic characteristic, criminal offence, forest wood, plunder.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Романенко Р.Р. Історія становлення лісової галузі України та характеристика чинного законодавства щодо охорони лісів. *Наше право*. 2020. №4. С.187-192.
2. Романенко Р.Р. Профілактика оперативними підрозділами національної поліції України розкрадань лісодеревини. *Європейські перспективи*. 2020. №3. С.193-196.
3. Романенко Р.Р. Слідчі ситуації, які виникають під час розслідування розкрадань лісодеревини. *Наше право*. 2019. №3. С.207-212.
4. Романенко Р.Р. Тактика проведення огляду місця події при розслідуванні розкрадань лісодеревини. *Наше право*. 2019. №4. С.218-223.
5. Романенко Р.Р. Криміналістична характеристика розкрадань лісодеревини. *REVISTA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ SUPREMAȚIA DREPTULUI*. 2017. № 5. С. 202-207.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Романенко Р.Р. Суб'єктивні та об'єктивні умови вчинення розкрадань лісодеревини. *Сучасні тренди кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, криміналістики та кримінального процесу: круглий стіл* (м. Львів, 10 червня 2020 року). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. С. 93-95.
2. Романенко Р.Р. Відповідальність за незаконну вирубку та розкрадання лісодеревини у період зародження української державності до створення СРСР. *Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір: міжнародна конференція* (м. Львів, 30 жовтня 2020 року). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. С. 429-431.
3. Романенко Р.Р. Способи вчинення та сліди розкрадання лісодеревини. *Modern approaches to the introduction of science into practice: the XV International Scientific and Practical Conference* (24 – 26 may, San Francisco, USA). 2021. С. 119-121.
4. Романенко Р.Р. Типові версії під час розслідування розкрадань лісодеревини. *Actual problems of science and practice: the XVI International Science Conference* (31 may – 02 june, Stockholm, Sweden). 2021. С. 70-72.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	13
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОТИДІЇ РОЗКРАДАННЮ ЛІСОДЕРЕВИНИ	24
1.1 Стан наукового дослідження відносин, пов'язаних із протидією розкрадання лісодеревини в Україні	24
1.2 Криміналістична характеристика розкрадання лісодеревини.....	43
Висновки до розділу 1	64
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАННЯ ЛІСОДЕРЕВИНИ.....	66
2.1 Типові слідчі ситуації та слідчі версії, що виникають під час виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини.....	66
2.2 Взаємодія підрозділів Національної поліції України та інших підрозділів під час виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини	88
Висновки до розділу 2.....	111
РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАННЯ ЛІСОДЕРЕВИНИ.....	114
3.1 Профілактика розкрадань лісодеревини оперативними підрозділами Національної поліції України.....	114
3.2 Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розкрадання лісодеревини	132
Висновки до розділу 3	174
ВИСНОВКИ.....	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	186
ДОДАТКИ.....	205

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АПК – Агропромисловий комплекс

ВР України – Верховна Рада України

ГПУ – Генеральна Прокуратура України

ОГП – Офіс Генерального Прокурора

ГУ НП – Головне управління Національної поліції

ДБР – Державне бюро розслідувань

Держлісагентство – Державне агентство лісових ресурсів України

Держлісоохорона – Державна лісова охорона

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЗУ – Закон України

КМ України – Кабінет Міністрів України

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

ЛКУ – Лісовий кодекс України

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

Міндовкілля – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України

Міноборони – Міністерство оборони України

Міносвіти – Міністерство освіти і науки України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

Нацполіція – Національна поліція України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

п. – Пункт

ПЗФ – Природно-заповідний фонд

СОГ – Слідчо-оперативна група

ст. – Стаття

ст. ст. – Статті

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

ОРЗ – оперативно-розшукові заходи

Слідчі (р) дії – слідчі (розшукові) дії

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних республік

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦК – Цивільний кодекс

РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

ч. – Частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сьогодні у зв'язку із зміною форм власності зростає кількість лісокористувачів, а тому і збільшилася шкода, яка заподіюється порушеннями лісового законодавства. Аналізуючи практичну діяльність оперативних підрозділів Національної поліції України, можемо стверджувати, що весь ряд обігу лісу (купівля-продаж, заготівля, експортні операції, транспортування, переробка), часто пов'язаний з різними порушеннями. Тому надзвичайно гострою є проблема протидії, виявлення та розслідування розкрадань лісодеревини. Вказана проблематика негативно впливає як на економіку, так і на екосистему країни.

Держава поряд з встановленими вимогами щодо ефективного використання лісів для недопущення їхнього виснаження, також встановлює відповідальність за незаконні посягання на такий природний об'єкт. Виснаження річок, негативна зміна клімату, що погіршує життя людей, ерозії ґрунтів – це негативний результат масової вирубки лісів, що в багатьох випадках ще й незаконний.

Зареєстрованих кримінальних правопорушень з вказаної проблематики, як показує практика, зовсім мало. Латентність таких кримінальних правопорушень зростає через криміналізацію лісової галузі України. Також все частіше спостерігається вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням лісодеревини на природних територіях, що охороняються.

Через недостатньо ефективну нормативно-правову базу щодо сфери використання лісів та недосконалу роботу правоохоронних органів, істотно збільшується суспільна небезпека розкрадань лісодеревини. Тому потрібно здійснювати дослідження ознак злочинності, пов'язаної з розкраданням лісодеревини, умови й причини її виникнення, а також побудувати сукупність заходів та дій щодо протидії, виявленню та розслідуванню.

Соціальна, економічна та екологічна цінність лісів привернула до себе увагу низки провідних науковців. Дослідженням проблемних питань захисту та правової охорони лісів займалися такі вчені: Н. Анучін, Н. Баканєва, М. Бринчук, С. Винокуров, С. Гавриш, Е. Прусов, А. Горєлов, В. Гуков, Г. Давидова,

О. Дудоров, В. Ємельянов, Е. Жевлаков, В. Захаров, І. Ігнат'єва, М. Коржанський, М. Корольов, І. Краснов, В. Ларичев, Ю. Ляпунов, В. Матвійчук, П. Мірошник, Н. Моїсеєв, В. Мунтян, В. Навроцький, С. Немировський, В. Ортинський, В. Осадчий, В. Петров, П. Повеліцина, І. Соболев, В. Сташис, В. Страхов, Н. Татарин, В. Тацій, С. Трунов, Ю. Шемшученко, В. Широков, В. Черних, С. Чернявський та ін.

Аналіз наукової літератури, що стосується питань незаконного обігу лісу, дає підставу стверджувати, що в даний час цій проблематиці приділено недостатньо уваги. Опубліковані наукові праці не вичерпують сучасних потреб науки та практичної діяльності правоохоронних органів, оскільки постійно відбуваються значні зміни у розвитку науки криміналістики, зокрема, з'явилися нові напрями розвитку криміналістичної техніки, які своєю появою значно розширюють її можливості у дослідженні та використанні слідів-відображень і вимагають серйозних теоретичних висновків.

Актуальним залишається питання виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини для отримання криміналістично важливої інформації про подію кримінального правопорушення, про підозрювану особу та обставини вчинення розкрадання лісодеревини, що дозволить правильно вирішити завдання кримінального провадження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана відповідно до положень п.7.24 додатка 7 Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275; пп. 2, 3, 14, 27 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454. Дослідження проведено згідно з науково-дослідною тематикою кафедри кримінального права та процесу і правоохоронної діяльності Західноукраїнського національного університету. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Тернопільського національного економічного університету протокол № 4 від 25 грудня 2015 року.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є аналіз сучасного стану, ознак і динаміки розкрадання лісодеревини, а також розробка заходів щодо протидії цьому суспільно негативному явищу.

Для досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження передбачено вирішення наступних *завдань*:

- з'ясувати стан наукового дослідження відносин, пов'язаних із протидією розкрадання лісодеревини в Україні;
- розробити криміналістичну характеристику розкрадання лісодеревини;
- дослідити особливості взаємодії підрозділів Національної поліції України та інших підрозділів під час виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини;
- сформулювати типові слідчі ситуації та слідчі версії під час розслідування розкрадання лісодеревини;
- сформулювати профілактичні заходи, які потрібно застосовувати під час розслідування розкрадання лісодеревини;
- розкрити особливості організації й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та ухвалення процесуальних рішень під час розкрадання лісодеревини.

Об'єктом дослідження є специфічні суспільні відносини та діяльність підрозділів Національної поліції України, що мають місце у зв'язку з розслідуванням кримінальних правопорушень.

Предметом дослідження є виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини.

Методи дослідження. Для досягнення мети і завдань наукового дослідження, забезпечення достовірності результатів та належного обґрунтування висновків дослідження автором використано як філософські та загальнонаукові, так і спеціально-наукові методи наукового пізнання. *Методи логіки* – для опрацювання нормативно-правових актів, матеріалів кримінальних проваджень, концепцій, думок авторів з окремих питань, що входять до предмету дослідження, а також для узагальнення та формулювання висновків; *порівняльно-правовий* – для дослідження правового регулювання лісової галузі України, а також процесу

розслідування розкрадання лісодеревини; *статистичний* – при узагальненні кримінальних проваджень, судової практики та їх аналізі, а також при дослідженні статистичної інформації органів прокуратури; *логіко-юридичний* – для формулювання пропозицій щодо удосконалення законодавства, що регулює діяльність, пов'язану з виявленням та розслідуванням досліджуваного кримінального правопорушення; *історико-правовий* – під час характеристики стану дослідження питань, пов'язаних із розкраданням лісодеревини; *соціологічний* – для вивчення та аналізу думок працівників слідчих та оперативних підрозділів з питань ефективності виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини.

Науково-теоретичною базою даного дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців в галузі криміналістики та кримінального процесуального права.

Нормативну базу у роботі становлять: кримінальне, кримінальне процесуальне, цивільне процесуальне законодавство України, підзаконні нормативно-правові акти та закони України.

Емпірична база дослідження ґрунтується на відомчих нормативно-правових актах МВС України, Офісу Генерального Прокурора України, інформації з Єдиного реєстру судових рішень, Єдиного реєстру досудових розслідувань, результатах анкетування 230 співробітників підрозділів Національної поліції України, аналізу 50 вироків у провадженнях про розкрадання лісодеревини, що були ухвалені судами України у 2016–2020 рр.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що робота є одним із перших у вітчизняній науці кримінального процесу та криміналістики комплексним дослідженням виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини.

Результати наукового дослідження, що становлять наукову новизну і мають прикладне значення, конкретизовано у теоретичних положеннях і висновках, які виносяться на захист:

уперше:

- розроблено криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням лісодеревини, відповідно до якої основними структурними елементами є: спосіб підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення; предмет злочинного посягання; особа злочинця; слідова картина;

- запропоновано визначення поняття «криміналістична характеристика розкрадання лісодеревини»;

- сформульовано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування розкрадання лісодеревини і запропоновано алгоритм дій слідчого, що забезпечить ефективність розслідування:

1. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, злочинця затримано на гарячому: злочинця затримано під час здійснення розкрадання, безпосередньо після вирубки лісодеревини; злочинця затримано під час трелювання деревини; злочинця затримано під час транспортування деревини.

2. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, встановлено ознаки особи злочинця, але його не затримано.

3. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, але не встановлено ознаки особи злочинця;

- сформульовано типові слідчі версії, які можуть висуватись під час розслідування розкрадання лісодеревини щодо:

1. події кримінального правопорушення: а) мало місце розкрадання лісодеревини; б) мало місце кримінальне правопорушення проти власності; в) мало місце інше екологічне кримінальне правопорушення;

2. особи злочинця: а) кримінальне правопорушення було вчинено затриманим одноособово; б) кримінальне правопорушення було вчинено затриманою особою у співучасті з іншими невстановленими особами; в) кримінальне правопорушення було вчинено іншими особами, підозрюваного затримано помилково;

3. мети злочинця: а) лісодеревину добуто для особистих потреб; б) лісодеревину добуто з метою продажу або іншої реалізації;

4. знярядь вчинення кримінального правопорушення: а) вирубку здійснено за допомогою ручних знярядь (пили, сокири тощо); б) вирубку здійснено за допомогою промислової техніки;

5. місця вчинення кримінального правопорушення: а) розкрадання лісодеревини було вчинено поблизу місця затримання підозрюваного під час транспортування; б) розкрадання лісодеревини було вчинено в іншій місцевості;

6. місця перебування злочинця: а) знаходиться поблизу місця розкрадання лісодеревини; б) здійснює транспортування незаконно добутої деревини від місця вчинення кримінального правопорушення; в) покинув місце вчинення кримінального правопорушення;

7. суті події: а) мала місце техногенна подія; б) мала місце природна подія;

8. кількості злочинців: а) кримінальне правопорушення було вчинено однією особою; б) кримінальне правопорушення було вчинено групою осіб;

9. щодо місця знаходження незаконно добутої деревини: а) деревину приховано поблизу місця розкрадання; б) деревину перевезено до іншої місцевості та приховано; в) деревину було знищено, видозмінено її первісний стан або використано у виробництві.

- виокремлено та наведено причини і умови вчинення конкретного кримінального правопорушення, а також усунення таких причин.

удосконалено:

- методи вивчення слідчої практики, серед яких як основні виокремлено аналіз та опитування, а також визначено джерела інформації, до яких вони мають застосовуватись;

- поняття механізму кримінального правопорушення, під яким запропоновано розуміти динамічну систему взаємодії учасників кримінального правопорушення між собою та/або з матеріальним середовищем, спрямовану на досягнення злочинного результату відповідним способом, що зумовлює утворення відображень у довкіллі та свідомості людей;

- структуру обстановки вчинення кримінальних правопорушень розкрадання лісодеревини як матеріального й просторово-часового середовища, що містить матеріальні сліди підготовки, вчинення (виявлення) та приховування кримінального правопорушення, виникло у зв'язку із вчиненням особою злочинного діяння і характеризується соціально-психологічними елементами;

- тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування розкрадання лісодеревини шляхом надання практичних рекомендацій щодо особливостей проведення слідчого огляду, допиту потерпілих, свідків і підозрюваних, слідчого експерименту;

- наукові підходи щодо розуміння планування розслідування як складної розумової діяльності, що спрямована на аналіз обставин, які підлягають встановленню, шляхом визначення комплексу слідчих, негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що оформлюються у вигляді письмового плану;

- визначення поняття «взаємодія слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування розкрадання лісодеревини», під яким запропоновано розуміти їхню спільну узгоджену діяльність, що може здійснюватися в різних формах, мета якої полягає в узгодженому проведенні слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, організаційних заходів або інших процесуальних дій, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження;

- дефініцію поняття «система техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень щодо розкрадання лісодеревини» як комплексу правових, наукових та організаційних заходів, спрямованих на створення умов постійної готовності до застосування методів і засобів криміналістичної техніки, та їхню практичну реалізацію органами досудового розслідування, оперативними підрозділами, експертно-криміналістичними підрозділами для найбільш ефективного вирішення цілей і завдань, що стоять перед ними, з метою отримання, накопичення, оброблення криміналістично вагомої інформації та її наступне використання у процесі розслідування кримінальних правопорушень;

набули подальшого розвитку:

- методичний підхід до поділу процесу розслідування кримінальних правопорушень щодо розкрадання лісодеревини проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності на два етапи: початковий та наступний;

- напрями застосування ситуаційного підходу при розслідуванні розкрадання лісодеревини, зокрема, підстави для типізації слідчих ситуацій залежно від етапу розслідування кримінального правопорушення, джерела надходження інформації про вчинення злочинного діяння, позиції учасників кримінального провадження, а також способи встановлення та відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

- наукові підходи щодо диференціації форм, видів та способів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень розкрадання лісодеревини;

- методи та засоби криміналістичної профілактики розкрадання лісодеревини.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, наведені в роботі, можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* - як підґрунтя для майбутніх досліджень процесуальних і криміналістичних аспектів виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини;

- *практичній діяльності* - для організаційно-методичного та інформаційного забезпечення діяльності слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України;

- *освітньому процесі* - під час викладання навчальної дисципліни «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», написання підручників, навчальних посібників, монографій і лекцій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно. Отримані результати дослідження містять елементи наукової новизни та характеризуються прикладним значенням.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення й результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях та круглому столі: «Сучасні тренди кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, криміналістики та кримінального процесу» (м. Львів, 10 червня 2020 р.); «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір» (м. Львів, 30 жовтня 2020 р.); «Modern approaches to the introduction of science into practice» (San Francisco, USA, 24 – 26 May 2021); «Actual problems of science and practice» (Stockholm, Sweden, 31 may – 02 june 2021).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в дев'яти публікаціях, зокрема: п'яти статтях (із них чотири – у фахових наукових виданнях України та одна – у періодичному виданні іншої держави) та чотирьох тезах виступів на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять шість підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг дисертації становить 215 сторінок, із них 152 сторінки – основний текст, 19 сторінок – список використаних джерел (212 найменувань), 2 додатки на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОТИДІЇ РОЗКРАДАННЯ ЛІСОДЕРЕВИНИ

1.1 Стан наукового дослідження відносин, пов'язаних із протидією розкрадання лісодревини в Україні

Ліс є типом природних комплексів, у якому поєднуються здебільшого деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на довкілля.

Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцерозташуванням виконують здебільшого водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах [1, с. 187].

Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави [2].

Низький рівень добробуту населення, погана екологічна культура населення, високий ступінь безробіття, неналежний контроль за охороною лісу, а також постійний попит на лісодревину, перетворюють українські ліси на об'єкт злочинних посягань.

Даною проблематикою займалися такі вчені, як: В. Бабенко, С. Гавриш, С. Голуб, О. Головкін, М. Духно, В. Завгородня, Б. Кіндюк, С. Книженко, Н. Кобецька, Н. Лопашенко, А. Матвієць, В. Матвійчук, П. Мельник, Л. Мендик, В. Мунтян, В. Навроцький, О. Одерій, В. Присяжний, Б. Розовский, О. Скворцова, В. Тацій, І. Харь, Ю. Шемшученко, О. Шумило та інші вчені.

Розвиток інституту відповідальності за порушення лісового законодавства важко розглядати без інституту права власності на ліси, оскільки на власника

покладено обов'язок охорони такого ресурсу як ліс. Але в давні часи люди використовували ліси, не думаючи, кому вони належать. Ліс був нічий, тому ним користувався той, хто цього потребував. Лісової власності не було, відбувалось необмежене, нічим не передбачене користування лісом [3, с.87].

Законодавчо закріплені правила користування лісами, а саме перші закони, з'явилися на Русі у «Руській Правді» понад вісімсот років тому. У вказаному законі передбачалась відповідальність за пошкодження частини лісу, яка відведена для бджільництва [4, с. 15].

Важливо вказати, що вперше право власності на лісові промисли та встановлення відповідальності з його порушення було закріплено у «Руській Правді» Ярослава Мудрого [5, с. 12].

О. Сасов запропонував класифікацію законодавства про охорону лісу. Характеристика періодів розпочата з доправової епохи. Здобутком такої епохи є: по-перше, звичаєві норми як джерела правової системи; по-друге, норми моралі, що ґрунтувалися на традиції шанобливого ставлення до природи. У правовій епісі науковець називає феодально-корпоративну, буржуазно-уніфікаційну, соціалістичну (етатистську) й сучасну (громадянську) моделі охорони лісу. Феодальна модель, хоч і ґрунтувалася на розмаїтті форм власності (приватної, колективної в межах сільських общин, церков, монастирів, і державної), не була досконалою через законодавчо закріплений поділ суспільства на верстви, й панування на цій основі партикулярного, автономного для кожної з груп населення права. Ця обставина ускладнювала саму можливість упорядкування і відносин власності, і комплексу відносин у сфері лісокористування. Так само, як це відбувалося в межах європейського правотворчого процесу, в Україні формувался універсальний на той час підхід до охорони природи – через охорону всіх форм власності. Не випадково він зберігався навіть тоді, коли Україна була позбавлена власної державності, а її правове поле формувалося на засадах вітчизняного, литовського, німецького та російського законодавств. Таким був поширений в Україні XVIII ст. 21 кодекс законів «Права, за якими судиться малоросійський народ». Він регламентував, зокрема, відповідальність за навмисне і ненавмисне

пошкодження лісу, а охорону лісової флори неодмінно пов'язував із охороною лісових ґрунтів. Також науковець стверджує, що зміни, внесені в природоохоронну частину кримінального законодавства у 1845, 1885 й 1903 роках, загалом не зруйнували негативну тенденцію споживацького ставлення до лісу. Розглядаючи соціалістичну модель, яка виключала приватну власність, автор встановив, що вона суттєво нівелювала майнову характеристику лісу й передбачала компенсацію цього правового важеля шляхом підвищення моральних вимог до використання всього лісового потенціалу. Зростання морально-етичної мотивації захисту природи простежується у положеннях відповідних статей кримінальних кодексів 1922 й 1960 років. О. Сасов обґрунтовує думку, відповідно до якої в межах новостворюваного громадянського суспільства належить «зняти» крайнощі, властиві попереднім кримінально-правовим лісоохоронним моделям. Сучасна правова модель, закріплюючи історично сформовані форми власності на ліс, зокрема, приватну, має збалансувати особисті, колективні й загальнодержавні інтереси щодо охорони лісу [6, с. 25].

У XIII ст. на заході України проглядається організований порядок ведення лісового господарства. Завдяки Данилу Галицькому (1215-1264) на території теперішніх Уманської та Біловезької пуць вперше у світовій практиці був створений заповідник.

На початку XVI ст. на півдні Дніпра з'явилися «засічні ліси». У них утворювалась система засік – штучних завалів лісу, які захищали межі країни. У цих лісах встановлювали особливий порядок вирубування, а їх довжина становила 303 версти. Особливо суворе покарання було передбачено в указі 1678 р. за протиправне вирубування, інше пошкодження засічних лісів, зокрема, в ньому було зазначено: «А кто проложит в засеку дорогу, или стежку, или ссечет дерево с гранью или без грани ... и за дорогу, и за дерево с гранью по 10 рублей ... да тем же помещиковым и вотчинниковым людям и крестьянам за те засечные порухи чинить жестокое наказание, бить кнутом в городах в торговые дни при многих людях. За повторную порубку деревьев виновные подвергались смертной казни» [7, с. 161].

Цікавим виявляється положення Інструкції про зберігання заповідних лісів 1722 р., де регламентується відповідальність лісових надзирателів за недонесення про факти незаконної вирубки, які стали їм відомі. Зокрема, в Інструкції передбачалась норма, відповідно до якої «ежели где учинена будет лесам какая гибель, а надзиратели о том не донесут, то они наказаны будут яко бы те, которые то чинили». У зазначеній Інструкції вперше було диференційовано відповідальність за незаконну вирубку як із урахуванням цінності лісу (заповідні ліси), так і коштовності породи дерева, а також кількості вирубаних дерев. Зокрема, у ній зазначалося, що «буде же кто заповедные леса рубить без указа, также кто рубить прикажет без позволения Адмиралтейств-коллегии, на таких людях брать штрафа за дуб по 15 рублей за дерево, а за прочие леса – по 10 рублей за дерево, а за многу заповедных лесов посечку учинять наказание, вырезав ноздри, присылать на каторгу». Проаналізувавши зазначені норми, можна простежити вказівку на незаконний характер вирубки. Документом, що підтверджує законний характер рубки лісу, міг бути або указ, або дозвіл Адміралтейств-колегії. Досить цікавим рішенням законодавця є прирівнювання віддання наказу про вирубку лісу без дозволу Адміралтейств-колегії до його незаконної вирубки [8, с. 355].

Різкі зміни в законодавстві, спрямованому на охорону лісів, відбулися після прийняття 22 вересня 1782 р. Указу «Про розповсюдження права власності власників на ліси у дачах, які їх вирощують», яким було відмінено петровські укази про охорону заповідних лісів у приватних володіннях. У зазначеному документі дозволялось будь-кому вільно всередині держави та при портах торгувати «заповедным», «мачтовым» та іншим лісом. Зі свого боку, ринковий попит на коштовні породи дерев стимулював законну вирубку дубу та інших цінних порід на продаж у панських маєтках та самовільну – у державних лісах. Зазначена лібералізація законодавства призвела до суттєвих негативних наслідків. За даними дослідників, уже за кілька років після прийняття зазначеного указу більшість корабельних гаїв на території Європейської частини Росії були майже знищені [9, с. 26]. Наступний аналіз законодавства, навіть до 1842 р., яке містило кримінально-правові норми, спрямовані на охорону лісів від незаконної вируки, не виявив

якихось позитивних моментів досліджуваного питання. Цікаві положення кримінально-правового характеру, спрямовані на охорону лісів, були закріплені в Лісовому Статуті, прийнятому в 1842 році. Зокрема, у ньому знову було реалізовано досвід встановлення норми подвійної превенції. У ст. 161 зазначеного уставу було встановлено такі положення: «За продажу леса лесной стражей посторонним людям под каким бы то ни было предлогом, за допуск к самовольному хлебопашеству и сенокосению, а тем более к расчисткам, виновных наказывать как за взяточничество. Также наказывать лесных стражей, расширивших отведенные им земельные участки» [10, с. 112].

Самостійним етапом розвитку законодавства, яке регламентувало відповідальність за незаконну вирубку лісів, слід назвати прийняті Уложення про покарання кримінальні та виправні діяння (1845 року), за які була передбачена кримінальна відповідальність за незаконну вирубку лісу, були включені в главу IX розділу VII «О нарушениях уставов о казенных лесах». Аналіз зазначеного уложення дав змогу виділити декілька позитивних моментів. Так, уперше охороні відносин, що забезпечували раціональне використання лісових ресурсів, була присвячена окрема глава. Це дає можливість говорити про появу самостійного видового об'єкта – суспільних відносин, що забезпечують охорону та раціональне використання казенних лісів. В уложенні було розмежовано відповідальність за викрадення лісу та його самовільну вирубку. Статті. 941 та 942 уложення регламентували відповідальність за викрадення лісу, а ст. 942 – за самовільну вирубку в казенних лісах. Відмежування понять «викрадення лісу» від «його незаконної вирубки» здійснювалося за ознакою вивезення або невивезення вирубаних дерев. Позитивно сприймається встановлення в уложенні відповідальності за опір лісовій стражі. Так, ст. 944 документа встановлювала покарання самовільним порубщикам, які за першою вимогою лісової стражі не припинили свої дії, а також тим, які при затриманні чинили опір (без насильства). Частина друга зазначеної статті в якості кваліфікованого виду називала опір, що супроводжувався насильством, спрямованим проти лісової стражі. Зазначені норми слід віднести до тих, що завдають превентивного впливу. До кримінально-

правових заборон з подвійною превенцією слід віднести також ст. 946 уложення, що встановлювала відповідальність за приховування заздальгідь викраденого іншими лісу та виготовлення з нього будь-якої продукції [11, с. 215].

У час, коли Україна була позбавлена власної державності, а її законодавство створювалось на принципах австрійського, вітчизняного, німецького, литовського та російського, підхід до охорони природи відбувався в рамках європейського правотворчого процесу, а саме – через охорону всіх форм власності. Таким правотворчим документом можна вважати поширений в Україні XVIII ст. «Права, за якими судиться малоросійський народ» (кодекс законів У ньому передбачалось, зокрема, відповідальність за навмисне і ненавмисне пошкодження лісу. Зміни, які мали місце в кримінальному законодавстві у 1845, 1885 й 1903 роках, загалом не змінили негативну тенденцію споживацького ставлення до лісу.

У положеннях статей кримінальних кодексів 1922 й 1960 років вбачається зростання етично-морального спонукання захисту природи, а саме підвищення моральних вимог до використання всього лісового потенціалу [12, с. 3].

У час (XIX ст.), коли територія України була розділена, а економіка підпорядковувалась інтересам інших держав, тут сформувались промислові галузі лісового комплексу.

Ліси, які знаходились на Західній Україні, були поділені на державні, приватні та общинні. Ліси на цій території характеризувались високою продуктивністю, а щорічний приріст деревини був дуже високим. Але через погано розвинену мережу шляхів сполучення, здійснювати рівномірну експлуатацію лісів було неможливо. Тому доставляли деревину, зазвичай, водними шляхами.

У другій половині XIX ст. на території сучасних Буковини та Галичини відбулося будівництво залізниць, тому експорт лісоматеріалів з цих територій значно зріс [13, с. 39].

Високими темпами розвивається деревообробна промисловість у кінці XIX ст. на території Галичини та Буковини, також тут спостерігається швидкий розвиток транспорту, міст та промисловості. На території Галичини, у 1877 році, функціонувало 556 лісопильних заводів.

Поряд із розвитком лісопиляння, відбулася надмірна експлуатація лісів, що призвело до скорочення лісової території. Наприклад, за останні 25 років XIX ст. площа лісів у Галичині скоротилася на 90 тис. га.

Деревообробна та лісова промисловість у післявоєнні роки майже не розвивалась. Це відбулось через застарілу техніку та технологію оброблення дерево сировини та неконкурентноспроможність на світовому ринку.

Щодо організованого ведення лісового господарства на території Східної України, то вбачається, що охорона лісів тут сягає ще Київської Русі, а саме X-XI ст.

Важливо зауважити, що розвиток галузей лісового господарства Східної України тісно переплетена з історією Російської імперії. До XII ст. у Східній Україні була велика кількість лісів. Велику шкоду лісам України завдало будівництво заводів з виготовлення поташу. Для його отримання було необхідно близько 3 млрд. м³ цінної деревини. Знищення лісів в той час призвело до суттєвого зменшення лісу на території Східної України [13, с. 47].

Наприкінці вересня 1917 глава Тимчасового уряду Російської імперії О. Керенський отримав телеграму: «Массовые лесоистребления в Проскуровском, Легичевском и Каменском уездах Подольской губернии, производимые целыми селениями совместно и подстрекаемые солдатами, приняли угрожающие размеры. Рубятся молодые леса, уничтожаются леса площадью в 300 и более десятин, что несет с собой угрозу полного обезземеливания края...» [14]. І таких звісток приходило чимало. З проханням захистити сади від революційного розгулу звернувся 22 жовтня 1917 року до Тимчасового уряду Всеросійський з'їзд садівників. 28 квітня 1917 року в Петрограді відкрився Всеросійський з'їзд лісівників і лісових техніків. Голова його тимчасової ради Г. Ф. Морозов закликав усіх лісівників служити лісу під гаслом: «Бережіть ліс!». «Дбайливе ставлення до дарів природи і революція, – зазначав 1918 року український зоолог Микола Шарлемань, – на жаль, ніколи не поєднуються. Ще під час Французької революції вирубувалися ліси, знищували дичину. Під час російської революції 1905 року в остзейському краї, в державних лісах більше ніж на половину було відстріляно

лосів і т. д. Але всі ці приклади незначні у порівнянні з нашою революцією 1917–1918 років. Тільки в Україні, за деякими даними, зрубано і знищено 65% загальної площі лісів...» [15, с. 13]. 24 «...У містах над Волгою вирубується інший заповідник, «Захисна Нагірна дача», що належить місту і ретельно охороняється (...). Розкрадання місцевих багатств набуло масового характеру. Як повідомляють з усіх повітів, вирубка триває у всіх поміщицьких, і в казенних, і в удільних дачах. Порубщики поспішають використовувати вільний зимовий час на «місцевих» роботах і обози з награбованим лісом тягнуться день і ніч, цілу добу всіма дорогами, розтягуючись стрічками на цілі версти» [16, с. 99]. Із села Веприк Київської губернії доповідали: «9 ноября 1918 года лесник 11-го обхода Александр Жицкий осматривал свой обход в кв. 48-м, где обнаружил 3 германских солдат, на погонах 327. Нарезав упомянутые в сем протоколе деревья, сложили подводу и направились к месту своего квартирования, т. е. до училища. Лесник Жицкий на немецком языке сказал, что лес резать не полагается, они ответили – мы хозяева, и пригрозил винтовкой 1-й солдат. Протокол составил объездчик 2-го объезда Андрей Ефименко» [17]. Революція зумовила навіть виникнення нового гасла: «Ліс – нужденним!» за аналогією з Великою французькою революцією, що оголосила повну свободу всім і кожному рубати ліс скільки і де завгодно. Проти цього явища різко висловився професор Г. Ф. Морозов: «Не дай Бог виникнуть аграрні заворушення, або темні сили почнуть нашіптувати неосвічені гасла, сіяти неприязнь, страх, і в результаті – з різних сторін може бути прописаний смертний вирок лісам. Нашим першим обов'язком є всіма доступними нам способами провести широку пропаганду про необхідність зберегти ліси, все одно, кому б вони не належали...» [18, с. 41]. Але розумні ліс захищали і берегли! Лісівники не мовчали. Наприклад, у Криму на початку травня 1917 року кримські лісівники провели свій з'їзд, де практично вперше порушили питання про реорганізацію колишніх царських угідь для полювання у національний заповідник. Під тиском лісівників щось гарячково намагалися зробити представники нової влади. 10 жовтня 1917 року міністр землеробства Тимчасового уряду ухвалив «Тимчасові правила про охорону лісів від їх рубки», поклавши захист лісів на земельні комітети

[19, с. 462–463]. А 6 грудня 1917 року комісар землеробства більшовицького уряду Росії Колегаєв підписав указ «Про збереження «Рад лісників», вказуючи, що будь-яка рубка лісу без дозволу «є злочинною». Народжується і місцева ініціатива. У січні 1918 року Херсонська губернська земська управа посилила контроль за видачею дозволів на вирубку лісу. 27 травня 1918 року Ленін і Свердлов затвердили «Основний закон про ліси». На жаль, громадянська війна, розруха «поставили на ньому хрест». І тому кожен творив на свій страх і ризик. Мальненська сільрада Малописаревської волості Харківської губернії, наприклад, для охорони лісів виставила в грудні 1919 р. озброєний загін [20]. Тривалий час замовчувалася лісоохоронна діяльність Української Центральної Ради і гетьмана Скоропадського. 4 липня 1918 року гетьман Скоропадський та його Рада Міністрів відновили в Україні лісоохоронні комітети. 30 грудня цього року уряд Української Народної Республіки ухвалив постанову «Про охорону і використання лісів». 2 січня 1919 року Міністерство земельних справ видало черговий Указ про охорону лісів. 10 січня 1919 року лідери нового українського уряду Директорії – Винниченко, Петлюра та Андрієвський – підписали «Закон про ліси». Відтепер, усі ліси проголошувалися власністю Української Народної Республіки і становили її лісовий фонд. При Міністерстві земельних справ утворилося Головне лісове управління. Дещо згодом влада УНР ухвалила ще кілька лісових указів. Безліч рішень про охорону лісу приймалися різними місцевими владами, радами, губземвідділами, як у 1921 році в Катеринославі, але не завжди вони виконувалися. 24 лютого 1919 року відзначився лісовим законом більшовицький уряд Раковського, що знаходився у Харкові. Цікаво порівняти обидва, більшовицький і «петлюрівський» закони. Підписаний Винниченком, Петлюрою та Андрієвським мав 23 статті, і був виданий на трьох аркушах друкарським способом. Декрет більшовиків охоплював три статті на півсторінки.

Отже, і республіканська, і місцева влади робили все можливе, щоб зупинити знищення українського лісу в часи лихоліття [21].

У 1918 році відбулася націоналізація лісів, після чого організація лісового господарства базувалась на загальнодержавну власність основних масивів лісу, з

одного боку, та на принципі ринкової економіки з іншого [22].

На початку 1930 року лісове господарство було об'єднане з лісовою промисловістю. Тоді рубали ліс відповідно до потреб споживачів деревини. Лісівників, які намагалися активно захищати стратегічні державні інтереси, було репресовано.

У наступні 30 років основним завданням лісового господарства було забезпечення деревиною народного господарства. Індустріалізація, колективізація, війна, відновлення зруйнованого господарства – все це потребувало деревини, і ліс знову рубали за потребою.

У період Другої світової війни і в післявоєнні роки спеціалізованого державного органу управління лісами і лісовим господарством не було. Такі функції виконували управління у складі органів керівництва промисловістю або сільським господарством. При цьому підпорядкованість лісового господарства і структура управління змінювалися кожні 2-3 роки. Це негативно вплинуло на стан лісів, що проявилось у різкому зменшенні придатних до експлуатації лісів у рівнинних регіонах України. Потреба України в лісових ресурсах задовольнялася за рахунок ввезення деревини в основному з Росії та Білорусі.

У 1966 році уряд, зрозумівши, що лісові запаси країни зменшуються і потребують відновлення, створює Міністерство лісового господарства України. Основним завданням Міністерства було розведення та відновлення лісів на непридатних для сільського господарства землях, забезпечення науково обґрунтованого лісокористування [23, с. 89].

Сьогодні діяльність Державного агентства лісових ресурсів України спрямована на збереження лісів, нарощування їх ресурсного потенціалу, посилення державної лісової служби, недопущення розвитку процесів споживацького ставлення до лісів. На балансі лісогосподарських підприємств залишається значна кількість об'єктів соціальної сфери. Лісові підприємства розташовані, як звичайно, у невеликих селах та селищах, є основними роботодавцями у місцях, де людям важко знайти іншу роботу [24].

У межах нашого дослідження важливо зазначити, що лісовий фонд – це територія лісів і земель, покритих лісом, які призначені для потреб лісового господарства. Лісовий фонд відділений від земель іншого призначення відповідно до чинного законодавства. До земель лісового фонду належать лісові (призначені для вирощування лісу) та нелісові (рілля, сінокоси, води тощо).

Загальна площа лісового фонду становить 9942 тис га, лісова – 9152 тис га, покрита лісом – 8620 тис га. Частка гірських лісів становить 21,8%.

Ліси розміщені дуже нерівномірно. Наприклад, в Українських Карпатах ліси займають 40,5% від площі, в Кримських горах – 32%, на Поліссі – 26,1%. У лісостеповій зоні цей показник складає 12,2%, а в степовій – 3,8%. До найбільш лісистих областей належать Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Житомирська, Волинська і Чернівецька [25, с. 452].

У складі лісового фонду України переважають ліси першої групи (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі ліси, ліси спеціального цільового призначення) загальна площа яких становить 5072 тис га (51%) Ліси першої групи мають велике економічне та соціальне значення. Цінність їх визначається, насамперед, захисними, рекреаційними, охоронними та іншими численними корисними функціями, які вони виконують. У складі лісів першої групи водоохоронні ліси становлять 314,5 тис га. З них заборонні смуги лісів уздовж берегів річок, озер, водосховищ та інших водних об'єктів займають 268,8 тис га, заборонні смуги лісів, що захищають нерестовища цінних промислових риб, – 45,7 тис га. [26, с. 75].

Лісові масиви України, що виконують захисні функції (друга група), становлять 1184,9 тис га. З них протиерозійні ліси мають площу 527,4 тис га, захисні смуги лісів уздовж залізниць, автошляхів шляхів загальнодержавного та обласного значення – 229,9 тис га, особливо цінні лісові масиви – 20,5 тис га, державні захисні лісові смуги – 1,9 тис га, байракові ліси, стрічкові бори, степові – 405,2 тис га.

Ліси, що виконують санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції, становлять 1751,3 тис га. з них ліси зелених зон навколо міст, населених пунктів і промислових

підприємств займають площу 1581,0 тис га, санітарної охорони джерел водопостачання – 40,2 тис га, санітарної охорони курортів – 116,2 тис га, міські – 13,9 тис га. Ліси спеціального цільового призначення становлять 202,2 тис га, з них заповідників – 135,3 тис га, національних і природних пам'яток – 57,4 тис га, заповідних лісових ділянок, а також лісів, що мають наукове та історичне значення – 9,5 тис га.

У складі лісового фонду України переважають державні ліси, загальна площа яких сягає 7550 тис га. Загальна площа колгоспних лісів становить 1884 тис га. Як правило, вони представлені малопродуктивними насадженнями з малою часткою стиглих деревостанів.

Забезпеченість лісом населення України – 0,17 га на людину – одна із найнижчих в Європі. У Болгарії – 0,42, в Румунії – 0,29, в Польщі – 0,24 га. Забезпеченість деревиною становить 25,4 м³ на одного жителя України.

Загальний запас деревини в лісах України становить 1319,9 млн. м³, у стиглих і перестійних насадженнях – 122,8 млн. м³ [27].

Лісистість території України (частка покритої лісом площі) становить 14,5%. За окремими регіонами держави лісистість така: Карпати – 34%, Крим – 32%, Полісся – 29%, Лісостеп – 2%, Степ – 3% [28, с. 15, 30].

Лісистість території України значно менша від лісистості країн Європи. Наприклад, лісистість Югославії становить 41,1%, Болгарії – 34,4%, Польщі – 28%, Румунії – 28,1%, Німеччини – 29,0%, Угорщини – 18,0%.

У державних лісах України переважають молодняки (44%). Інші вікові групи становлять: середньовікові – 39%; пристигаючі – 10; стиглі й перестійні – 7%.

У складі лісового фонду переважають хвойні породи, покрита лісом площа яких становить 2916,6 тис га. Твердолистяні породи займають площу 2578,2 тис га, м'яколистяні породи – 624,0, чагарники – 11,6, інші деревні породи – 21 тис га. Найбільшу частку покритої лісом площі займають сосна (34,7%) і дуб (26,3%). Серед інших деревних порід ялина – 9,9%, бук – 9,3%, вільха – 4,2%, береза – 5,4%, граб – 3,7%, ясен – 1,4%; ялиця – 1,4%, осика – 1,2%, інші породи – 2,0%. Наведені

цифри свідчать, що лісовий фонд України представлений в основному цінними твердолистяними та хвойними породами.

Середній запас деревини на 1 га покритої лісом площі України становить 153 м³, в стиглих і перестійних лісах – 252 м³. Середньорічний приріст деревини на 1 га покритої лісом площі становить 4,0 м³. Найбільш продуктивні – це ліси Карпат (приріст деревини 5,1 м³/га). У цілому продуктивність лісів України відповідає середньому європейському рівню. Так, приріст деревини на 1 га покритої лісом площі в Угорщині становить 6,2 м³, Німеччині – 5,6, Польщі – 3,4, Болгарії – 1,8 м³.

У лісах України дуже мало стиглих і перестійних насаджень, площа яких становить 500 тис га (5,8%). Середній вік хвойних насаджень 42 роки, твердолистяних – 52, м'яколистяних – 33 [27].

Сьогодні використання лісових ресурсів посідає провідне місце. Лісові ресурси – це сукупність матеріальних благ лісу, які можна використати без шкоди для довкілля і з найбільшою народногосподарською ефективністю.

Всю різноманітність компонентів лісових ресурсів залежно від їх призначення й особливостей використання можна об'єднати в такі групи: сировинні ресурси деревного походження (деревина, деревна зелень, кора), ресурси недеревного походження (гриби, ягоди, плоди, горіхи, лікарські ресурси, кормові та технічні ресурси недеревної рослинності тощо), ресурси тваринного походження (корисна та шкідлива лісова фауна, яйця, мед, роги, диких тварин тощо); багатосторонні корисні функції лісу та його позитивний вплив на довкілля.

Усі групи компонентів лісових ресурсів мають важливе економічне і соціальне значення. Їх доцільно використовувати в народному господарстві в напрямках, які дають змогу досягти високих кінцевих результатів.

Користування лісовими ресурсами поділяють на головне і проміжне. Головне користування лісом – це процес заготівлі деревини в стиглих і перестійних насадженнях. Проміжне користування лісом здійснюється у процесі догляду за лісом, санітарних вирубок і вирубок, пов'язаних з реконструкцією малоцінних лісових насаджень. Головне користування лісом необхідно здійснювати в межах

розрахункової лісосіки. Закон України «Про охорону довкілля» передбачає застосування економічних санкцій в тому випадку, якщо обсяги головного користування перевершують розрахункову лісосіку [29].

Головне користування лісом здійснюється в межах розрахункової лісосіки. Деревина, яка заготовляється у процесі головних вирубок, використовується найбільш повно. Здебільшого на комплексних лісових підприємствах України відходи лісозаготівельного виробництва застосовують для виготовлення продукції (технологічної тріски, вітамінного борошна, товарів народного споживання тощо), як паливо і для екологічних потреб (укріплення схилів, збагачення лісових ґрунтів тощо). Значно гірше використовується деревина, яка заготовляється у процесі проміжного користування лісом. Низький рівень використання деревини від вирубок проміжного користування лісом пов'язаний з невисокою якістю сировини, з якої важко виготовити кінцеву продукцію (ДСП, ДВП, целюлозу, папір тощо) [30, с. 42].

Деревну зелень хвойних порід використовують для виготовлення вітамінного борошна, хвойного екстракту, хвойної пасти та іншої продукції. В окремих областях України, у яких невелика частка хвойних лісів, деревна зелень не використовується. У цілому в Україні застосовують тільки 30% потенційних ресурсів деревної зелені. Найбільш високий рівень використання деревної зелені досягнуто у Херсонській, Волинській, Полтавській, Дніпропетровській, Житомирській, Київській, Рівненській, Хмельницькій і Сумській областях.

Стан відтворення та використання лісосировинного потенціалу лісів характеризує об'єм головного та проміжного користування лісом, який припадає на 1 га лісової площі. Найбільш високого рівня інтенсивності головного та проміжного користування лісом досягнуто у Чернівецькій, Вінницькій, Івано-Франківській та Хмельницькій областях України.

Важливе економічне і соціальне значення мають ресурси недеревної рослинності та лісової фауни, з яких комплексні лісові підприємства виготовляють цінні харчові продукти. Необхідно зазначити, що в Україні є значні резерви збільшення заготівлі недеревної рослинності (здебільшого за рахунок

плантаційного відтворення). Наукові дослідження та досвід передових підприємств свідчать, що плантаційне відтворення ягід, плодів та грибів є важливим фактором підвищення ефективності використання недеревної рослинності [30, с. 46].

Щодо характеристики системи екологічного законодавства, зокрема, про охорону лісів, то, насамперед, потрібно вказати, що найважливішу роль відіграє Конституція України. Так, відповідно до ст. 13 Конституції України земля та інші природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону [23].

Закон України «Про охорону довкілля» визначає соціальні, правові та економічні засади організації охорони довкілля в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Державній охороні і регулюванню використання на території України, відповідно до ст. 5 цього Закону, підлягають: довкілля як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси [29].

Відповідно до розділу I. Існуючі проблеми та сучасний стан довкілля в Україні Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» встановлено, що основними причинами виникнення проблем у лісовій сфері є недосконалість системи управління та розвитку лісового господарства, відсутність правових та економічних механізмів, стимулювання запровадження природозберігаючих технологій, недосконалість податкової бази, а також нечіткість визначення правового статусу щодо управління землями під полезахисними лісовими смугами. Також зазначається, що на даний час спостерігається катастрофічне зменшення площі територій природних лісів, яке відбувається внаслідок розорювання земель, вирубування лісів з наступною зміною цільового призначення земель, осушення або обводнення територій, промислового, житлового та дачного будівництва тощо [31].

Лісові відносини, як зазначається, у Лісовому кодексі України – це суспільні

відносини, які стосуються володіння, користування та розпоряджання лісами і спрямовуються на забезпечення охорони, відтворення та стале використання лісових ресурсів з урахуванням екологічних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства. На нашу думку, варто звернути увагу на ст. 105 Кодексу, де зазначено, що порушення лісового законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність. Відповідальність за порушення лісового законодавства несуть особи, винні, зокрема, у: 1) незаконному вирубуванні та пошкодженні дерев і чагарників; 2) знищенні або пошкодженні лісу внаслідок підпалу або недбалого поводження з вогнем; 3) знищенні або пошкодженні лісу внаслідок його забруднення хімічними та радіоактивними речовинами; 4) засміченні лісів побутовими і промисловими відходами; 5) порушенні термінів лісовідновлення; 6) знищенні або пошкодженні лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розсадниках і на плантаціях; 7) порушенні правил зберігання, транспортування та застосування засобів захисту лісу та ін. [1].

Адміністративна відповідальність за порушення лісового законодавства передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення, зокрема, за незаконне використання земель державного лісового фонду (ст. 63 КУпАП), порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці (ст. 64 Кодексу), незаконну вирубку, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка (ст. 65 Кодексу) та інші правопорушення, передбачені ст.ст. 65-1, 66-77 КУпАП [32].

Кримінальна відповідальність за незаконну вирубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу передбачена ст. 246 Кримінального кодексу України. Важливо зазначити, що істотною шкодою, що заподіяна у зв'язку із незаконною вирубкою дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезенням, зберіганням, збутом незаконно зрубаних дерев або чагарників, вважається така шкода, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або інша істотна шкода, завдана довкіллю в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту,

раціонального використання та відтворення лісів [33].

Нормативно-правовими актами в системі лісового законодавства, які б ми хотіли розглянути наступними, є укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України з питань охорони лісів.

Указ Президента України від 5 січня 2004 року № 1/2004 «Про заходи щодо посилення державного контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів» зорієнтований на підвищення ефективності державного управління та контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів, забезпечення створення умов для майбутнього розвитку лісового господарства [34].

Указ Президента України від 9 липня 2019 року № 511/2019 «Про деякі заходи щодо збереження лісів та раціонального використання лісових ресурсів» був більш спрямований на протидію незаконній вирубці і нелегальному обігу деревини [35].

У Постанові Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724 «Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів». Правила, які затверджені Постановою, передбачають принципові вимоги до здійснення лісогосподарських заходів, спрямованих на підвищення стійкості та продуктивності деревостанів, збереження біорізноманіття лісів, їх оздоровлення і посилення захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших функцій шляхом проведення вирубки, формування і оздоровлення лісів [36].

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» затверджено Порядок спеціального використання лісових ресурсів, який визначає умови і механізм спеціального використання лісових ресурсів, а саме заготівлі деревини під час проведення вирубок головного користування, другорядних лісових матеріалів, побічних лісових користувань та використання корисних властивостей лісів [37].

Постановою Кабінету Міністрів України № 555 від 27 липня 1995 р. затверджені Санітарні правила в лісах України, в яких зазначається, що санітарні

правила в лісах України – сукупність норм щодо здійснення заходів з поліпшення санітарного стану лісів та санітарних вимог, які встановлюються з метою охорони та захисту лісів під час ведення лісового господарства, використання лісових ресурсів та проведення робіт, не пов'язаних з веденням лісового господарства, підприємствами, установами, організаціями та громадянами.

Заходи з поліпшення санітарного стану лісів здійснюються власниками лісів, постійними лісокористувачами з метою оздоровлення насаджень у максимально стислі терміни за умови недопущення негативного впливу довкілля. Зазначені заходи є частиною комплексу профілактичних заходів, які здійснюються з метою збереження стійкості насаджень, запобігання розвитку патологічних процесів у лісі, зменшення шкоди, що завдається шкідниками, хворобами, ліквідації наслідків аварій та стихійного лиха.

Види, обсяги, терміни, місце та особливості здійснення заходів з поліпшення санітарного стану лісів визначаються державними спеціалізованими лісозахисними підприємствами, органом виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, територіальними органами Держлісагентства, а також власниками лісів, постійними лісокористувачами на основі погоджених відповідно до вимог статті 29¹ Лісового кодексу України матеріалів лісовпорядкування, а також результатів оцінки санітарного стану лісових насаджень.

Для поліпшення санітарного стану лісів здійснюються такі заходи:

- вибіркові санітарні вирубки;
- суцільні санітарні вирубки;
- ліквідація захаращеності;
- профілактика виникнення та поширення осередків шкідників і хворіб лісу, боротьба з ними та захист заготовленої деревини від шкідників і хворіб лісу.

Вибіркові санітарні вирубки проводяться власниками лісів, постійними лісокористувачами шляхом вилучення з насаджень сухостійних, відмираючих, дуже ослаблених внаслідок пошкодження насаджень пожежами, шкідниками,

хворобами лісу і внаслідок аварій та стихійного лиха окремих дерев або їх груп [38].

Постановою Кабінету Міністрів України № 733 від 16 травня 2007 р. затверджено Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних земельних ділянок. Відповідно до вказаного Порядку, ліси залежно від основних виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії:

1) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (лісові ділянки, що виконують природоохоронну, естетичну функцію, є об'єктами науково-дослідних робіт на довгочасну перспективу, сприяють забезпеченню охорони унікальних та інших особливо цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів);

2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують рекреаційну, санітарно-гігієнічну та оздоровчу функцію, використовуються для туризму, заняття спортом, санаторно-курортного лікування та відпочинку населення);

3) захисні ліси (виконують функцію захисту довкілля та інженерних об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних факторів);

4) експлуатаційні ліси (належать лісові ділянки, що не зайняті лісами природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, рекреаційно-оздоровчими та захисними лісами (категорії лісів з особливим режимом лісокористування). Експлуатаційні ліси призначені для задоволення потреб національної економіки у деревині).

Ліси, що зростають на одній території і відповідають умовам і ознакам приналежності до різних категорій, належать до тієї з них, для якої у визначеному законодавством порядку встановлений режим більш обмеженого лісокористування.

Межі лісів, визначених для віднесення до однієї з категорій, проводяться уздовж природних меж, кварталних просік, ліній зв'язку і електромереж та інших, чітко визначених на місцевості розмежувальних ліній – залізниць та автомобільних доріг, канав, каналів, газо- та нафтопроводів, візирів, протипожежних розривів і вододільних ліній [39].

Складовою лісового законодавства є також і інші закони України та постанови Кабінету Міністрів України, а саме: Закон України «Про природно-заповідний фонд України» № 2457-ХІІ від 16.06.1992 р., Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» № 249-ІХ від 21.11.2019 р., Правила відтворення лісів, затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 303 від 01 березня 2007 р., Порядок ведення державного лісового кадастру та обліку лісів, затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 848 від 20 червня 2007 р., Положення про Державне агентство лісових ресурсів України, затверджене постановою кабінету міністрів України № 521 від 8 жовтня 2014 р., Положення про Державну екологічну інспекцію України, затверджене постановою кабінету міністрів України № 275 від 19 квітня 2017 р. тощо.

1.2 Криміналістична характеристика розкрадання лісодеревини

Безперевне збільшення незаконної вирубки лісу та розкрадання лісодеревини в Україні зумовило потребу у слідчій практиці щодо розробки криміналістичних рекомендацій з розслідування вказаних кримінальних правопорушень. Така ситуація є передумовою утворення криміналістичної методики розслідування розкрадань лісодеревини.

Дискусійними залишаються питання утворення методик розслідування кримінальних правопорушень та питання криміналістичних характеристик серед науковців, зокрема, розкрадання лісодеревини. Цікавою вбачається концепція «базової методики розслідування кримінальних правопорушень», як переосмислених та упорядкованих загальних положень криміналістичної методики, які б мали стати основою утворення певних методик розслідування. Така базова методика мала б мати два рівні:

- характерні варіанти злочинної діяльності;
- опис процесу розкриття та розслідування кримінального правопорушення.

У такому випадку базова методика показує як описовий, так і керуючий аспекти розслідування кримінальних правопорушень [40, с.96, 109].

У зв'язку із цим, вдосконаленню підлягає побудова програм, розроблення методик та моделей для якісного розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням лісодеревини.

Сьогодні, коли відбуваються політичні і соціально-економічні зміни, виникає потреба у підвищенні професійного рівня слідчих, прокурорів і суддів, оскільки їхнім основним завданням є забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина. Тому наука криміналістика повинна виконати ряд завдань, які будуть спрямовані на розробку і впровадження у практику протидії злочинності наукових методів, засобів, способів і прийомів, що є інструментами у роботі правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Усі ці інструменти отримали назву «криміналістична методика».

У теоретичному аспекті криміналістична методика – це розділ криміналістики, де вивчаються теоретичні положення і розробляються практичні рекомендації щодо організації, керівництва, планування та провадження розслідування та запобігання окремим видам кримінальних правопорушень. З практичної сторони – це науково обґрунтований процес застосування у практичній діяльності органів досудового розслідування криміналістичних засобів і методів розслідування та запобігання вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень [41, с. 230–231].

В. Бахін вказував, що криміналістична методика – це завершальний розділ науки криміналістики, який є системою наукових положень (закономірностей, принципів) і розроблених на їх основі практичних рекомендацій (алгоритмів, програм), які забезпечують оптимальну організацію розслідування та запобігання вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень [42, с. 348-349].

М. Яблокова вбачає у криміналістичній методиці розслідування цілісну частину криміналістики, що вивчає кримінальний досвід вчинення окремих видів кримінальних правопорушень і слідчу практику їх розслідування, а також розробляє на основі пізнання їх закономірностей систему найбільш ефективних

методів розслідування і запобігання вчиненню різних видів кримінальних правопорушень.

Науковець до переліку інформаційних джерел методики розслідування відносить: відповідні кримінально-правові та процесуальні норми, що визначають загальні умови кримінального судочинства; результати науково-узагальненого слідчого досвіду та частин криміналістики; положення загальної наукової методології, багатьох гуманітарних і природничих наук; відомості про особливості сфер людської діяльності, де відбуваються специфічні кримінальні правопорушення. Ним також зазначалося, що криміналістична методика впливає на розвиток загальної теорії криміналістики й інших її частин і, зокрема, нерозривно пов'язує технічні засоби, способи їх використання, тактичні прийоми слідства зі специфікою методів розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [43, с. 257-258].

С. Книженко до переліку інформаційних джерел методики розслідування відносить: результати науково-узагальненого слідчого досвіду; відповідні кримінально-правові та процесуальні норми, що визначають загальні умови кримінального судочинства; дані загальної теорії та інших частин криміналістики; положення загальної наукової методології, багатьох гуманітарних і природничих наук; відомості про особливості сфер людської діяльності, де відбуваються специфічні кримінальні правопорушення. Також науковець вважає, що криміналістична методика впливає на розвиток загальної теорії криміналістики й інших її частин і, зокрема, нерозривно пов'язує технічні засоби, способи їх використання, тактичні прийоми слідства зі специфікою методів розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [44, с. 257-258].

Ми погоджуємось із думкою Р. Белкіна, який під криміналістичною методикою розуміє систему взаємозалежних та взаємно визначальних, чітко визначених елементів, розміщених у певній послідовності, що становлять структуру методики» [42, с. 348-349].

Криміналістична характеристика є одним із найважливіших елементів криміналістичної методики. Над проблемними питаннями визначення сутності

криміналістичної характеристики загалом та криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері охорони лісу працювали такі науковці та практики: Н. Антонюк, В. Бахін, Р. Белкін, Р. Боровських, О. Васильєв, Л. Відонов, І. Возгрін, К. Гавло, В. Гармаєв, І. Герасимов, Л. Драпкін, О. Дрозд, Я. Дякін, В. Журавель, Т. Ківалова, О. Колесніченко, В. Коновалова, Є. Лук'янчиков, С. Мітрічев, С. Моліцький, М. Панов, М. Салтевський, О. Світличний, М. Селіванов, В. Танасевич, О. Татаров, О. Філіппов, В. Шепітько, Б. Щур, М. Яблоков та інші.

Незважаючи на це, ступінь наукової розробленості проблематики визначення криміналістичної характеристики розкрадання лісодеревини наразі недостатній.

С. Куємжієва розглядає криміналістичну характеристику злочинів як одне з важливих інформаційних джерел для розслідування [45, с. 62]. В. Журавель вказує, що криміналістична характеристика є теоретичним підґрунтям побудови методики розслідування кримінальних правопорушень [40, с. 107].

І. Герасимов вважає, що криміналістична характеристика визначає зміст та істотні положення інших структурних частин методики розслідування [46, с. 7]. Визначає криміналістичну характеристику як поняття різного ступеня абстракції, що містять різні рівні інформації стосовно кримінального правопорушення, В. Гавло [42, с. с. 357–361]. С. Косарєв вказав, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень заснована на кримінально-правовій характеристиці й має складну, комплексну природу, що містить необхідні відомості, важливі для розслідування певної категорії кримінальних правопорушень, які не дублюють при цьому інші юридичні характеристики. У криміналістичній характеристиці кримінальних правопорушень відомості з інших наук видозмінюються, наповнюються новим змістом і призначені для криміналістичного забезпечення розслідування злочинів [47, с. 215]. В. Шиканов у криміналістичній характеристиці вбачає імовірну модель, що використовується слідчим як об'єктивна інформація [42, с. 357–361].

На думку С. Єгорова, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень – це ідеалізований об'єкт початкового засобу пізнання, а кінцевий

результат пізнання виражається у вигляді моделі злочинної діяльності [48, с. 32].

Ми вважаємо, що найбільш вдале визначення криміналістичної характеристики запропонував О. Колесніченко, який вважає це системою відомостей про криміналістично вагомі ознаки кримінального правопорушення даного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і служить побудові і перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування [42, с. 357-361].

Криміналістична характеристика сприяє: 1) розробленню певних методик розслідування; 2) побудові характерних моделей та програм розслідування кримінальних правопорушень; 3) визначенню напрямку розслідування конкретного кримінального правопорушення. Такі складові для слідчого як інформаційна база, сукупність відомостей про кримінальне правопорушення [49, с. 221-222].

Із великої кількості науковців, на нашу думку, саме П. Біленчук більш розширено назвав функції криміналістичної характеристики:

- організаційно-методична (полягає в тому, що криміналістична характеристика видів (груп) або конкретного кримінального правопорушення допомагає правильно вибрати методи розслідування і організувати роботу з кримінального провадження);

- прогностична (виявляється в тому, що на основі криміналістичної характеристики виду (групи) або конкретного кримінального правопорушення можна робити науково обґрунтовані прогнози (наприклад, про імовірне місце вчинення кримінального правопорушення, прогнозувати кримінальне правопорушення та обставини, що його супроводжували тощо);

- заміщення (полягає в тому, що правильно побудована криміналістична характеристика виду (групи) конкретного кримінального правопорушення є інформаційною моделлю, а тому заміщає оригінал – вид (групу) або конкретне кримінальне правопорушення, тим самим допомагає їх краще пізнавати);

- прикладна (полягає в тому, що інформація про типові ознаки та їх зв'язки впливає на хід розкриття та розслідування кримінальних правопорушень);

- інформаційна (полягає в тому, що криміналістична характеристика виду (групи) конкретного кримінального правопорушення не тільки відображає вихідну інформацію про об'єкт пізнання, а й допомагає отримати нову інформацію про нього);

- пізнавальна (її сутність полягає в тому, що криміналістична характеристика конкретного кримінального правопорушення виділяє їх ознаки з довкілля і таким чином допомагає суб'єкту пізнання (слідчому, оперативному працівнику) пізнавати об'єкт – кримінальне правопорушення);

- організаційно-методична (полягає в тому, що криміналістична характеристика видів (груп) або конкретного кримінального правопорушення допомагає правильно вибрати методи розслідування і організувати роботу з кримінального провадження).

Керуючись попередніми висновками та спираючись на аналіз емпіричної бази, пропонуємо авторський зміст поняття «криміналістична характеристика розкрадання лісодеревини», під яким розуміємо комплекс даних про криміналістично вагомні ознаки та властивості розкрадання лісодеревини, що показує необхідні зв'язки його елементів і призначається для побудови та перевірки слідчих версій у процесі розкриття і розслідування кримінального правопорушення.

У криміналістичній літературі існують різні підходи щодо визначення структури криміналістичної характеристики. Вчені-криміналісти виокремлюють від 4 до 17 елементів криміналістичної характеристики [50, с. 84, 85].

Щодо елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, Р. Белкін виділив таку типову схему: дані про кримінально-правову кваліфікацію кримінального правопорушення; кримінологічні дані про особу типового злочинця та типової жертви кримінального правопорушення, про типову обстановку вчинення кримінального правопорушення, типовий предмет посягання; типові способи вчинення і приховання даного виду кримінального правопорушення та типової слідової картини, характерної для застосування того чи іншого способу [51, с. 764].

На думку Н. Селіванова, до криміналістичної характеристики входять

елементи, що стосуються об'єкта злочинного посягання, способу й обставин кримінального правопорушення, його слідів об'єктивної сторони й особистості злочинця та ін. Ці елементи можуть поєднуватися між собою закономірними зв'язками [52, с. 56].

До основних елементів криміналістичної характеристики В. Шепітько відносить: 1) спосіб вчинення злочину; 2) місце та обстановку; 3) час учинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) особу потерпілого; 7) особу злочинця; 8) сліди злочину (у широкому розумінні) [53, с.121].

О. Баєв зазначає, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень – це система елементів окремого виду кримінальних правопорушень, вагомих для розслідування конкретних кримінальних правопорушень цього виду, і взаємозв'язків між цими елементами. До таких елементів (окрім механізму слідоутворення) у криміналістичній характеристиці, зазвичай, відносять дані про різновиди способів учинення цих кримінальних правопорушень, їх приховування, особу злочинців, мотив, місце та час учинення кримінальних правопорушень, віктимологічні особливості потерпілих і низку інших елементів [54, с. 247].

Б. Щур називає такі елементи криміналістичної характеристики: 1) спосіб кримінального правопорушення (спосіб приготування, спосіб учинення, спосіб приховування кримінального правопорушення); 2) предмет злочинного посягання; 3) умови вчинення кримінального правопорушення (час, місце, обстановку); 4) знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; 5) особу злочинця; 6) особу потерпілого (жертви); 7) сліди кримінального правопорушення. Як зазначає науковець, не всі елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень «працюють» однаково, одні з них можуть набувати першорядного значення, інші - відходити на другий план або взагалі не мати ніякого значення (втрачати своє практичне значення) [55, с.174, 181-182].

Р. Чупахін до елементів відносить комплекс типових даних про: підготовку до вчинення кримінального правопорушення; способи вчинення; характер дій; способи приховування кримінального правопорушення; обстановку вчинення

кримінального правопорушення; предмет кримінального правопорушення; сліди; особисті якості суб'єктів [56, с. 19].

Здійснивши аналіз наукових джерел, вбачаємо, що вчені-криміналісти виокремлюють різні елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Відрізняються не тільки кількісні елементи, а й якісні. Тому в спеціальних літературних джерелах зазначається, що одним із найбільш дискусійних у теорії криміналістичної характеристики є питання про кількісний і якісний склад її елементів, тобто криміналістично вагомі ознаки, які повинні складати ядро криміналістичної характеристики [57, с. 244, 245].

Елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень пов'язані між собою. Вони мають кореляційні зв'язки (ймовірні залежності). Коли присутні одні ознаки, слідчий може передбачити існування інших (наприклад, за слідами, залишеними на місці події, можливо передбачити професійні навички злочинця, його вік, стать, чи є аномалії психіки та ін.). У цьому полягають значущість криміналістичної характеристики, її практична роль [49, с. 12-13].

До основних елементів криміналістичної характеристики можна віднести: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 2) місце та обстановку вчинення кримінального правопорушення; 3) час вчинення кримінального правопорушення; 4) знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення; 5) предмет посягання; 6) особу потерпілого; 7) особу злочинця; 8) типові сліди кримінального правопорушення [58, с. 204]. Важливо пам'ятати, що не всі названі елементи простежуються у різних видах кримінальних правопорушень. Деякі мають першорядне значення, інші, навпаки, або не суттєві або відсутні (наприклад, кримінальне правопорушення, в якому відсутня особа потерпілого). Елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень пов'язані між собою. Коли присутні одні ознаки, слідчий може здогадатись про інші (наприклад, по слідах, які злочинець залишив на місці вчинення кримінального правопорушення, можливо зробити висновок про його вік, професійні навички, стать тощо) [49, с. 13].

Пропонуємо детальніше розглянути елементи криміналістичної

характеристики розкрадання лісодеревини, які допоможуть у практичній діяльності слідчого.

Питання кримінальної відповідальності за розкрадання лісодеревини досить дискусійне. Стаття 246 КК України передбачає відповідальність за незаконну вирубку лісу. Кримінальна відповідальність за незаконну вирубку лісу настає у випадках, коли вона проводилася з порушенням нормативних актів, які регулюють порядок вирубки дерев і чагарників, у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, або в заповідниках чи на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах (при цьому заподіяна істотна шкода) [33].

Предметом розкрадання може бути тільки річ, що має певну економічну цінність, тобто здатність задовольняти певні потреби людини і в якій певною мірою втілено людську працю. Річ, не здатна задовольняти певні людські потреби зважаючи на її незатребуваність, не може бути предметом злочинного посягання [59, с. 128; 60, с. 26].

Ми вважаємо, що лісодеревина набуває статусу майна не з моменту заборони ним користуватись лісогосподарським підприємством, а з моменту відділення дерева від кореня. А кримінальне правопорушення проти власності буде вважатись закінченим з моменту вжиття заходів по заволодінню такою лісодервиною [61, с. 119].

Здійснивши аналіз кримінальних проваджень та наукової літератури, притримуємось думки, що незаконна вирубка та наступне злочинне заволодіння об'єктами природи, які стали майном, потрібно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – незаконної вирубки лісу та розкрадання майна, а саме за ст. 246 та ст. 185 Кримінального кодексу України.

При такій кваліфікації, предметами кримінальних правопорушень є дерева та чагарники, які зростають у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, в заповідниках або на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду.

Характер дій злочинця, що виражається у певній системі прийомів і операцій – це спосіб кримінального правопорушення. Він складається зі способу підготовки

до злочинного діяння; способів його вчинення; способів приховування [62, с. 183].

Підготовка до вчинення розкрадання лісодеревини виявляється у:

- доборі співучасників кримінального правопорушення;
- підшукуванні та підготовці знарядь та засобів кримінального правопорушення (сокир, автотранспорту для трелювання та перевезення співучасників кримінального правопорушення, ручних та бензомоторних пил);
- виборі місця та часу розкрадання лісодеревини;
- підшукуванні місця реалізації незаконно здобутої лісодеревини;
- отриманні або підробленні документів на перевезення чи легалізацію незаконно вирубаной чи викраденої лісодеревини.

Способами вчинення розкрадання лісодеревини можна назвати:

- при незаконній вирубці – звалювання, зрубування, спилування, викопування, корчування, поперечне розпилювання тощо;
- у інших випадках – проникнення у виробниче приміщення, склад, де зберігається лісодеревина; трелювання деревини до місця завантаження; підроблення документів, з наступним їх надаванням для безперешкодного транспортування викраденої лісодеревини [61, с. 204].

Розкрадання лісодеревини, лісоматеріалів та грошових коштів, які вчиняються посадовими та матеріально-відповідальними особами органів Державного агентства лісових ресурсів, відбувається такими способами:

- заниження, за попередньою змовою з посадовими особами лісокористувачів, матеріальної та грошової оцінки лісосік під час їх відведення для заготівлі деревини;
- оформлення фіктивних актів про втрати лісопродукції внаслідок стихійного лиха;
- оформлення фіктивних актів про втрату якості або непридатності лісопродукції для використання і реалізації;
- оцінки високоякісних лісоматеріалів як менш якісних з наступною фальсифікацією бухгалтерських документів;

- зменшення фактичної вартості лісоматеріалів, шляхом підробки документів;
- заниження такси на лісодеревину та розмірів лісосік;
- заниження вартості земельних ділянок лісового фонду та їх незаконна передача у власність або оренду;
- одержання хабарів посадовими особами лісогосподарських об'єднань та лісогосподарств, які мають стосунок до видачі дозволів на заготівлю лісу;
- незаконний вивіз деревини за межі України;
- незаконне одержання податкових пільг;
- заниження вартості деревини та лісоматеріалів під час проведення бартерних операцій з їх обміну на деревообробні станки, обладнання, паливно-мастильні матеріали та інші товари та завищення ціни на ці товари;
- розкрадання та нецільове використання бюджетних коштів, виділених на розвиток лісового господарства, які розподіляються через регіональні підрозділи Держказначейства.

Приховування кримінальних правопорушень є однією із форм протидії розслідуванню. Приховування кримінальних правопорушень можна поділити на такі групи:

- приховування інформації шляхом знищення інформації;
- приховування кримінальних правопорушень шляхом фальсифікації інформації;
- приховування кримінальних правопорушень шляхом утаювання інформації;
- приховування кримінальних правопорушень шляхом маскуванню інформації з метою змінення уявлення про спосіб вчинення злочину, особи злочинця [62, с. 184].

Способами приховування розкрадання лісодеревини можуть бути:

- підкуп працівників правоохоронних;
- залякування працівників лісництва або їх підкуп;
- підкуп працівників митних органів;

- при проведенні завантаження, перевезення незаконно отриманої лісодеревини незалучення осіб, які брали участь у незаконній вирубці або розкраданні;
- підпал приміщення, з якого було викрадено лісодеревину;
- підпал ділянки, де проводилась незаконна вирубка;
- швидка реалізація добутої деревини;
- виготовлення несправжніх документів для проведення вирубка, транспортування та легалізації незаконно добутої деревини.

У криміналістиці сліди класифікуються за різними ознаками. Наприклад, трасологічні сліди прийнято поділяти на три види: сліди-предмети, сліди-відображення, сліди-речовини. Сліди-предмети – це всі матеріальні предмети, які мають стійку зовнішню форму (недопалок, шапка, носова хустка, ніж, гільза, залишені на місці події, а також частини цілого). Сліди-відображення – це матеріальні копії слідоутворюючих об’єктів, локальні і периферичні. Сліди-речовини – частини (об’єми) цілого: сипучої, рідкої, газоподібної речовини (пляма крові, частки пилу, бруду, барвника, запахової речовини тощо).

Часто сліди за механізмом їх утворення поділяють на статичні і динамічні. М. Салтевський вважає такий поділ некоректним, оскільки статика – це спокій, а практично всі сліди динамічні. Навіть нерухомий на землі камінь під власною силою ваги рухається вниз і утворює об’ємний слід. Будь-який слід виникає внаслідок руху слідоутворюючого або слідосприймаючого об’єкта [63, с. 90].

Типовими слідами кримінального правопорушення називають будь-які зміни середовища, які виникають в результаті вчинення в такому середовищі кримінального правопорушення. Проаналізувавши способи вчинення досліджуваного нами кримінального правопорушення, можна назвати сліди, які можуть бути при розкраданні лісодеревини:

- зміни, які відбулися на земельній ділянці після незаконної вирубки;
- зміни, які відбулися у приміщенні, звідки здійснювалось розкрадання лісодеревини;
- сліди, які залишені сільськогосподарською технікою;

- сліди рук;
- сліди взуття;
- біологічні сліди людини (сеча, піт, слина, кров тощо);
- сліди шин транспортного засобу (-ів), гусениць трактора;
- сліди, які залишені від огороджувальних предметів;
- сліди, залишені різноманітними інструментами;
- неналежно оформлені або підроблені правовстановлюючі документи (ордери, лісорубні квитки тощо);
- сліди-предмети побуту (недопалки, одяг, їжа);
- сліди лако-фарбового покриття та паливно-мастильних матеріалів;
- сліди механізмів розпилу та вирубки деревини;
- ідеальні сліди свідчення підозрюваного, свідків).

Особа злочинця – це складний комплекс, який характеризує зв'язки, ознаки, відносини, властивості, духовний і моральний світ людини у взаємодії з індивідуальними та соціальними життєвими умовами, що позначалися на процесі вчинення і приховування кримінального правопорушення [64, с. 21].

Сприйняття поняття «особистість злочинця» пропонує В. Бедь. Він вважає, що в окремому правопорушникові не можна абсолютизувати будь-які злочинні його особливості. Але у кожного злочинця є спільні ознаки, які характерні для всіх злочинців певної категорії. Особистість злочинця не просто відображає зовнішні умови життєдіяльності, але є активною стороною взаємодії з тим чи іншим середовищем [65, с. 150].

А. Шмонін вказує, що суб'єкт кримінального правопорушення є «основним взаємодіючим елементом злочинної події», бо саме під впливом його дій настає злочинний результат, а саме зміни в окремих елементах злочинної події – об'єкті (предметі), засобах кримінального правопорушення. Окремі елементи злочинного результату знаходяться у взаємозв'язку з властивостями злочинця, знаряддями і засобами кримінального правопорушення, способом вчинення кримінального правопорушення, особливостями обстановки [66, с. 171-172].

І. Герасімов зазначає, що при вивченні слідчої та судової практики (вікових,

психологічних, фізичних та ін. особливостей особистості і поведінки) можна дати відповідь на питання: особи якого віку частіше вчиняють ті чи інші кримінальні правопорушення, які вони мають психічні особливості, яка у них соціальна характеристика [67, с. 347].

Особа злочинця, як стверджує А. Шеремета, – це поняття широке, містить опис людини як соціально-біологічної системи, властивості та ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі та використовуються для розкриття і розслідування кримінального правопорушення, пошуку злочинця, його ідентифікації та викриття у вчиненому кримінальному правопорушенні [68, с. 345]. М. Салтевський, дотримуючись такої ж думки, до таких властивостей людини додає фізичні, біологічні і соціальні [69, с. 422].

Ми погоджуємося з думкою Є. Пряхіна, який вказує, що типова особа злочинця (як і типова особа потерпілого) є системою соціально-демографічних показників (статі, віку, освіти, місця праці, навчання, роботи, сімейного стану, судимості тощо), які дають можливість сформувати комплексний портрет особи у суспільстві. Також науковець вважає, що така інформація може впливати на хід розслідування чи призначення покарання [70, с. 256].

Ми вважаємо, що відомості про типову особу злочинця повинні вказувати як на соціально-біологічні, так і соціально-демографічні показники особи, оскільки через свої соціально-біологічні показники людина існує в матеріальному середовищі, а соціально-демографічні властивості, зокрема, сприяють вибору предмета та способу вчинення конкретного кримінального правопорушення.

Здійснивши аналіз слідчої практики, можна стверджувати, що типовий злочинець при одноосібному вчиненні досліджуваного нами кримінального правопорушення здебільшого це: чоловік середнього віку, не має постійного джерела доходу, проживає в небагатій родині, має неповну середню або загальну освіту. Зазвичай, така особа вже притягалася до кримінальної чи адміністративної відповідальності за протиправні дії, які пов'язані із незаконною вирубкою лісу. Проживає така особа в області або районі, де здійснює злочинну діяльність. Має досвід роботи з лісодервиною та відповідні знаряддя. За місцем свого проживання

або у родичів (друзів, знайомих) він має відповідні приладдя та умови для зберігання й переробки незаконно добутої деревини, приміщення для зберігання транспортного засобу (засобів), які використовувалися для вчинення кримінального правопорушення.

Досліджуване нами кримінальне правопорушення також може здійснюватись групою осіб за попередньою змовою.

Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення [33].

За класифікацією Г. Шиханцова, виходячи з об'єктивного критерію, така форма співучасті, з позиції криміналістики, характерна для простої злочинної групи [71, с. 90-91], а за класифікацією В. Бикова – типу компанії [72, с. 30].

Вказана група осіб має у своєму складі дорослих осіб, яких пов'язують особистісні або сімейні зв'язки. Такі групи характеризуються: відсутністю лідера, чітко вираженим антигромадським спрямуванням, вчиненням серії однорідних кримінальних правопорушень, відсутністю чітких довготривалих планів спільної діяльності та корумпованих зв'язків [73, с. 27, 74, с. 6].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав, що у таких групах в якості співучасників підшукувалися члени родини, сусіди та близькі знайомі, причому добір співучасників здійснювався безпосередньо або незадовго перед вчиненням незаконної вирубки, у місцевості, що розташована неподалік від місця мешкання таких осіб. Ключовими критеріями добору співучасників були надійність, фізична витривалість і, найголовніше, чи були у розпорядженні необхідні знаряддя або засоби для здійснення незаконної вирубки дерев та перевезення незаконно добутої деревини [75, с. 45]. Як показує практика, для вчинення такого різновиду незаконної вирубки одночасно задіявалося 1–2 особи (91,2 %), 3–5 осіб (4,8 %). Усі члени групи брали участь у виконанні всього комплексу дій від вирубки до транспортування й розвантаження незаконно добутої деревини.

Важливою складовою криміналістичного аспекту вивчення особи злочинця є виокремлення її найбільш важливих властивостей, до яких, зокрема, належать біологічні, соціальні, психологічні тощо, які перебувають у взаємозв'язку. Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволяє виокремити соціально-демографічні ознаки особи злочинців, що вчиняють розкрадання лісодеревини. Здебільшого розкрадання лісодеревини здійснюється чоловіками (99,1 %). Жінки (0,9 %), зазвичай, не беруть участі безпосередньо у валці дерев, а залучаються для «правильного» оформлення документів (оформлення сертифікатів для митного оформлення, товарно-транспортних накладних тощо). Злочинці здійснювали розкрадання лісодеревини у віці 20-35 років (45,5 %), 35-50 років (49,6 %), у віці старше 50 років – 4,9 %. 54,4 % злочинців перебували у шлюбі та мали на утриманні одного-двох дітей. Матеріали кримінальних проваджень вказують на те, що 78,2 % злочинців були безробітними та зазнавали матеріальних труднощів, 18,4 % – працевлаштовані, а 3,4 % були пенсіонерами. Близько 41,3 % злочинців раніше працювали водіями, 35,5 % осіб мали досвід роботи у лісовій галузі, у тому числі працювали лісівниками та майстрами лісу (23,2 %).

Велика кількість злочинців у досліджуваному нами кримінальному правопорушенні (81,1 %) не мали судимості. Решта з них раніше притягалися до кримінальної відповідальності (19,9 %), в тому числі за вчинення незаконної вирубки лісу (9,2 %). Під час досудового розслідування у 76,3 % випадків обвинувачені (підозрювані) каюлися та визнавали свою провину, активно сприяючи проведенню розслідування. Освітній рівень злочинців, які вчиняють розкрадання лісодеревини невисокий: 55,8 % злочинців мали середню, 30,2 % – середньо-спеціальну освіту. 14 % злочинців мали вищу освіту. Також спостерігаються міжособистісні зв'язки між членами злочинних груп. У 50,2 % члени груп були односельцями (сусідами), у 38,7 % – близькими особами, а у 11,1 % – родичами. 92,4 % злочинців були мешканцями сіл та селищ, а 8,6 % – мешкали у містах [70].

При дослідженні особи злочинця велике значення має з'ясування характеру його закономірних зв'язків з іншими елементами криміналістичної характеристики

розкрадання лісодеревини. С. Унжакова, взявши особу злочинця як основну ланку такої характеристики, називає такі взаємозв'язки:

1) між особою злочинця та предметом злочинного посягання. За предметом можна висунути версії про злочинця та їх кількість. Наприклад, якісну ділову деревину у великому обсязі, скоріше за все заготовила для реалізації бригада;

2) між особою злочинця та способом вчинення кримінального правопорушення. За способом можна судити про сліди та особистісні властивості злочинця;

3) між особою злочинця, слідами та іншими матеріальними наслідками. Ґрунтуючись на сукупності залишених злочинцем слідів, часто вдається ідентифікувати особу та предмети за залишеними слідами, з'ясувати окремі анатомо-фізіологічні особливості особи;

4) між особою злочинця та місцем, часом вчинення зкримінального правопорушення. Наприклад, якщо місце розкрадання лісодеревини знаходиться поряд із населеним пунктом, то можна висунути версію про заготівлю деревини місцевими мешканцями;

5) між особистістю злочинця і мотивацією злочинної поведінки. Мотив і мета визначають злочинну поведінку особи [76, с. 50]. Такі зв'язки можуть стати фактичною базою для вирішення ряду практичних питань, зокрема:

- виявлення кримінальних правопорушень та висунення версій про злочинний характер тієї чи іншої події;

- висунення версії про особу злочинця та про вчинення злочину групою осіб;

- використання відомостей про типові місця приховання та реалізації викраденого для розшуку предметів посягання;

- застосування даних про механізм слідоутворення для правильного визначення кола можливих джерел інформації про кримінальне правопорушення, більш цілеспрямованої роботи з їх виявлення, для виявлення матеріальних слідів кримінального правопорушення в ході огляду тощо [77, с. 17-19].

Детально хочемо звернути увагу на особу злочинця, під час розслідування досліджуваного нами кримінального правопорушення, – службову особу.

Відповідно до ст. 17 ЛК України, виняткове право на заготівлю деревини надане постійним лісокористувачам – державним та комунальним лісогосподарським підприємствам, що ведуть лісове господарство. Відповідно до ст. 69 ЛК України, вчинення будь-якої вирубки дерев при веденні лісового господарства дозволяється тільки тоді, коли є спеціальний дозвіл (лісорубний або лісовий квиток). Правом видачі таких лісорубних квитків наділене лише визначене коло службових осіб органів лісового господарства. Тому вести та організовувати вирубку у ввірених лісах мають право тільки уповноважені особи спеціалізованих лісогосподарських підприємств на підставі лісорубних квитків [2]. Однак, крім самовільної вирубки, що вчиняється громадянами, на практиці трапляються випадки, коли такі вирубки допускаються посадовцями різних підприємств та організацій. З цього приводу у постанові Пленуму Верховного Суду України № 17 від 10 грудня 2004 року «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» надається роз'яснення, що у «випадках притягнення до кримінальної відповідальності за ці злочини службових осіб, котрі вчинили їх із використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав мають кваліфікуватися також за відповідними статтями КК України, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності...». Іншими словами, якщо самовільна вирубка вчинена будь-яким посадовцем із використанням службового становища, то такі дії, крім ст. 246 КК України, додатково кваліфікуються як відповідний службовий злочин (коли є відповідний розмір шкоди). Перелік кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності наведений у розділі XVII Кримінального кодексу України, крім статті 238 (Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення) та частини 2 статті 248 КК України (незаконне полювання) [78].

З 1 липня 2011 року набули чинності зміни до Кримінального кодексу України, відповідно до яких кримінальна відповідальність службових осіб публічного та приватного сектора розмежована за різними статтями. До публічного сектора, виходячи з примітки ст. 364 КК України, віднесені посадовці органів влади

та місцевого самоврядування, державних та комунальних підприємств, установ та організацій. Службовими особами приватних юридичних осіб є посадовці підприємств, установ, організацій приватної форми власності, недержавні громадські організації (тобто приватні підприємства, фермерські господарства, господарські товариства (ТОВ), публічні акціонерні товариства, інші об'єднання громадян тощо).

Зазвичай, органи досудового слідства кваліфікують самовільні вирубки як перевищення службових повноважень, адже в цьому випадку посадовець, вочевидь, виходить за межі наданої компетенції. Тому, якщо самовільну вирубку вчинено посадовцем лісгоспу, ці дії мають кваліфікуватися за ст. 365 КК України. Крім того, самовільні вирубки за певних умов можуть розглядатися як службова недбалість, тобто кримінальне правопорушення, передбачене ст. 367 КК України [33].

Типовими прикладами вчинення самовільних вирубок посадовцями приватного сектору є випадки, коли керівники надають незаконні вказівки підлеглим чи найманим робітникам зрубати дерева, що заважають вести господарські роботи не з корисливою метою, а з суто виробничих мотивів. Іноді це пояснюється звичайним незнанням вимог лісового законодавства. Попри це, відповідальність за кримінальні правопорушення проти довкілля у такому випадку настає.

Якщо внаслідок незаконних вирубок дерев, чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях істотна шкода не настала, винна особа, коли є для цього підстави, несе відповідальність за статтями 64-67 Кодексу України про адміністративні правопорушення [78, 32].

Вирубка дерев і чагарників на територіях, не віднесених до лісового фонду (ст. 4 Лісового кодексу України), не тягне відповідальності за ст. 246 КК. Коли є для цього підстави, такі дії можуть бути кваліфіковані як крадіжка, самоправство тощо.

У випадку, коли кримінальне правопорушення проти довкілля було безпосередньо пов'язане із посадою, яку займала винна особа, або діяльністю, якою

вона займалася, відповідно до ст. 55 КК України вирішується питання про необхідність застосування додаткового покарання у вигляді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю.

Одним із додаткових заходів реагування є передбачене Постановою Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», від 10 грудня 2004 року № 17, право вилучення у правопорушника незаконно добутої продукції, зокрема, деревини. Якщо ж незаконно добута деревина використана чи реалізована самим правопорушником або стала непридатною, вирішується питання про стягнення її вартості [78].

При розгляді справ про кримінальної правопорушення проти довкілля мають обговорювати питання про конфіскацію знарядь кримінального правопорушення, що належать винним особам. Знаряддями кримінального правопорушення в таких справах є предмети чи технічні засоби, які умисно використовувалися їх власником чи співучасниками кримінального правопорушення для незаконної вирубки дерев. Рішення про конфіскацію таких речових доказів може бути прийнято лише за умови, що вони визнані знаряддями кримінального правопорушення органами досудового слідства чи судом.

Привласнення деревини з лісосіки, що вчиняється матеріально-відповідальними працівниками лісового господарства з використанням свого службового становища, кваліфікується за ч. 2 ст. 191 КК України. Стаття 191 КК України передбачає кримінальне покарання привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (стаття 191 КК України) часто вчиняється шляхом проведення незаконної вирубки лісу (стаття 246 КК України). Таке кримінальне правопорушення нерідко супроводжується перевищенням влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (стаття 365 КК України).

Розкрадання лісоматеріалів може стати наслідком службової недбалості (стаття 367 КК України).

Дії розкрадачів можуть бути кваліфіковані за статтею 368 КК України –

одержання службовою особою неправомірної вигоди для себе за вчинення в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, будь-якої дії з використанням службового становища [33].

На практиці мають місце спроби притягнення до цивільної відповідальності про стягнення заробітку за завдану шкоду третіми особами з постійних лісокористувачів [79], оскільки відповідно до посадових обов'язків, лісівник зобов'язаний, зокрема, вживати заходів щодо припинення незаконних (самовільних) вирубок лісу, складати відповідні документи, невідкладно доповідати адміністрації підприємства щодо виявлення правопорушень.

Відповідно до посадових обов'язків, лісівник у випадку виявлення незаконних вирубок повинен невідкладно повідомити безпосереднього керівника про виявлене порушення, скласти протокол, розрахувати завдану шкоду та таксову вартість самовільно зрубаної деревини. У такому випадку лісівник фактично припиняє можливість майбутнього розкрадання лісу, тим самим попереджує наступні правопорушення у виділі.

Отже, унеможливується звинувачення у невжитті лісівником належних заходів щодо попередження та виявлення незаконних вирубок лісу. Крім того, посада лісівника не передбачає повноваження на проведення слідчо-оперативних дій, спрямованих на виявлення особи правопорушника та накладення на встановлених чинним законодавством стягнень, що є прерогативою правоохоронних органів. Згідно з чинним законодавством України, шкода або збитки, заподіяні державі, мають бути відшкодовані у повному обсязі, разом з тим особа, яка скоїла незаконну вирубку, в такому випадку, не встановлена.

Факт причетності безпосередньо лісівника до скоєння незаконної вирубки, не підтверджується, отже, лісівник жодним чином не повинен повністю чи частково відшкодовувати шкоду, заподіяну незаконною вирубкою лісу невстановленою особою. Працівник не несе матеріальну відповідальність, якщо шкода заподіяна не з його вини. Розклад робочого часу лісівника, значна площа закріплених ділянок обходу, вільний доступ до лісів унеможливають цілодобове контролювання лісівником обходу загалом. Проте, вчасне реагування на факт незаконної вирубки,

недопущення приховування правопорушення, є повним виконанням всіх наданих йому повноважень для виявлення особи правопорушника. Виявлення такої особи входить до повноважень правоохоронних органів [80, с.57-58].

Висновки до розділу 1

1. Ліс є типом природних комплексів, у якому поєднуються здебільшого деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на довкілля.

Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезрештуванням виконують здебільшого водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави.

2. Законодавчо закріплені правила користування лісами, а саме перші закони, з'явилися на Русі у «Руській Правді» понад вісімсот років тому. У вказаному законі передбачалась відповідальність за пошкодження частини лісу, яка відведена для бджільництва.

3. Криміналістична характеристика має практичне значення під час виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини. Під час зіставлення відомих ознак кримінального правопорушення, що розслідується, з ознаками відповідного елемента криміналістичної характеристики та враховуючи закономірні зв'язки між ними, слідчий визначає імовірність існування фактів, що встановлюються.

4. Криміналістична характеристика сприяє: 1) розробленню певних методик розслідування; 2) побудові характерних моделей та програм розслідування кримінальних правопорушень; 3) визначенню напрямку розслідування

конкретного кримінального правопорушення.

5. Криміналістична характеристика розкрадання лісодеревини – це комплекс даних про криміналістично вагомі ознаки та властивості розкрадання лісодеревини, що показує необхідні зв'язки його елементів і призначається для побудови та перевірки слідчих версій у процесі розкриття і розслідування кримінального правопорушення.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАННЯ ЛІСОДЕРЕВИНИ

2.1 Типові слідчі ситуації та слідчі версії, що виникають під час виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини

У будь-якій сфері людської діяльності, в процесі її відображення зовні, об'єктивно складається сукупність фактичних умов і обставин, які утворюють цілісну систему елементів – ситуацію.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, ситуаційний підхід допомагає вирішувати як загальні, так і криміналістичні завдання, що виникають. Здійснюючи свою професійну діяльність, слідчому доводиться працювати з різними криміналістичними ситуаціями, які йому потрібно правильно сприймати, оцінювати та вирішувати [81, с. 207].

Ситуаційний підхід, покращуючи процес розслідування, отримує особливе значення, бо дає можливість використовувати у слідчій діяльності інформацію підсумовуючого характеру, найефективнішу для вибору типових тактичних рішень, що забезпечують якісне розслідування. Слідча ситуація завжди виконує управлінський вплив на тактичні засоби у кримінальному провадженні. У зв'язку із цим, при підготовці й ухвалення рішення про використання тактичних засобів, оцінка ситуації відіграє головну роль. Ухвалити оптимальні і обґрунтовані рішення техніко-криміналістичного, тактичного та методичного характеру неможливо без правильного оцінювання слідчих ситуацій та обрання на цій основі тактики розслідування. [82, с. 149].

Велика плеяда науковців досліджувала проблемні питання, які пов'язані із поняттям та класифікацією слідчої ситуації, а саме: О. Баєв, О. Батюк, В. Бахін, Р. Белкін, О. Васильєв, С. Великанов, І. Возгріна, А. Волобуєв, Т. Волчецька, І. Герасимов, В. Гончаренко, Л. Драпкін, В. Журавель, Н. Клименко, С. Книженко, О. Колесніченко, В. Коновалова, А. Кудінов, В. Лукашевич, Г. Матусовський,

О. Одерія, М. Салтевський, Р. Степанюк, В. Синчук, В. Тіщенко, Ю. Туровець, В. Шевчук, В. Шепітько, Б. Щур, М. Яблоков та ін.

На даний час у криміналістичній науці серед дослідників відбуваються часті дискусії щодо єдиного підходу до трактування поняття, змісту та видів слідчих ситуацій. Також питання визначення слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування розкрадання лісодеревини, на сьогодні досліджувалось неповною мірою.

Процес розслідування розкрадання лісодеревини складається з великої кількості компонентів, які мають вплив на роботу органів досудового розслідування. Тому з'явилась потреба у детальному аналізі таких компонентів та визначенні й класифікації типових слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування розкрадання лісодеревини.

Сьогодні розслідування кримінальних правопорушень неможливе без взяття до уваги слідчої ситуації, яка склалася у процесі кримінального провадження. Важлива інформація про типові слідчі ситуації, які утворюються під час розслідування кримінальних правопорушень, зараз є невіддільною складовою багатьох криміналістичних рекомендацій з розслідування кримінальних правопорушень [83, с. 417; 40, с. 109].

Слідча ситуація, зазначає Н. С. Карпов, виконує важливу роль у висуненні версій, плануванні та проведенні розслідування злочинів. Це пов'язано з тим, що, по-перше, залежно від характеру слідчої ситуації, початкового етапу розслідування, фактичних даних, висуваються слідчі версії про подію загалом та її окремі обставини. Формування слідчих версій необхідне для конкретизації цілей досудового розслідування та слідчих (розшукових) дій, що має вирішальне значення для розкриття злочину загалом [84, с. 126-127].

У криміналістиці слідчу ситуацію традиційно розглядають у широкому і вузькому розуміннях. У широкому розумінні слідча ситуація становить сукупність усіх умов, що впливають на розслідування і визначають його особливості. Така сукупність найбільш повно характеризує і відображає все, що впливає і може впливати на розслідування кримінального правопорушення, а відтак, дає змогу вичерпно визначити шляхи і засоби цілеспрямованого впливу на вже сформовану

слідчу ситуацію. Для практичної діяльності більш значущою є слідча ситуація у вузькому розумінні – як комплексу (сукупності) інформаційних даних, що їх має слідство на конкретному етапі розслідування. За кожним конкретним провадженням у цей момент є певна (різна для окремих проваджень) кількість інформації, необхідної для успішного розслідування [49, с. 28].

На думку М. Салтевського, слідча ситуація, з одного боку, – це об'єктивна реальність, а з іншого, – система, пізнана суб'єктом доказування на цей момент. [85, с. 87].

І. Герасимов визначає слідчу ситуацію як: «...сукупність доказової, тактичної, методичної, організаційної інформації, включаючи в неї окремі елементи обстановки, у якій здійснюється розслідування» [86, с. 64].

Р. Белкін вважає, що слідча ситуація – це сукупність умов, в яких у даний момент здійснюється розслідування, тобто обстановку, в якій здійснюється доказування. Також науковець пропонує великий вибір об'єктивних та суб'єктивних ознак, що мають вплив на формування такої ситуації [87, с. 133].

На думку І. Когутича та А. Шеремети, слідча ситуація – це непізнана матеріальна реальність, яка містить потенційну інформацію щодо події кримінального правопорушення, для введення в процес доказування якої необхідний суб'єкт пізнання, котрий дослідить її та сформує слідчу ситуацію, яка представляє собою пізнавальну проблему. У пізнавально-матеріалістичному аспекті слідча ситуація – це оціночна сукупність матеріальних та ідеальних джерел, які виникають на конкретний момент розслідування та зумовлюють вибір слідчим відповідного тактичного рішення для досягнення проміжних завдань чи кінцевої мети – встановлення істини у кримінальному провадженні. Тобто слідча ситуація – це «пізнана слідчим сукупність умов, в яких у даний момент здійснюється розслідування» [88, с. 301-302; 68, с. 232].

Слідчу ситуацію А. Волобуєв визначає як комплекс інформації, яка найбільш характерна для певної стадії розслідування у кримінальних провадженнях окремих категорій. Також науковець запропонував застосовувати для типізації слідчих ситуацій вузький інформаційний підхід [89, с. 203].

Типова слідча ситуація, в рамках криміналістичної методики, як зазначає

С. Великанов, може розглядатися як її науковий опис, отриманий у результаті дослідження репрезентативно-оптимальної множини однорідних конкретних ситуацій, що складаються в розслідуванні певного виду кримінального правопорушення [90, с. 12].

Нам імпонує визначення, яке запропонував О. Колесніченко: слідча ситуація – об'єктивно виникаюче в ході розслідування становище, що зумовлюється фактичними даними, які визначають напрям розслідування; при цьому вона визначається присутністю доказів на цьому етапі розслідування і конкретних завдань з їх перевірки і майбутнього збирання [91, с. 16].

Р. Белкін до структури слідчої ситуації відносить такі компоненти:

1) інформаційного характеру: обізнаністю слідчого про обставини вчиненого кримінального правопорушення; обізнаністю осіб, що проходять у справі, про стан розслідування та його можливості, наміри слідчого тощо;

2) процесуального і тактичного характеру: стан провадження за справою; можливості застосування запобіжного заходу; ізоляції один від одного осіб, що проходять за справою; можливість проведення конкретної слідчої дії тощо;

3) психологічного характеру: результату конфлікту між слідчим і особами, що протистоять йому; виявів психологічних властивостей слідчого та осіб, що проходять у справі;

4) матеріального й організаційно-технічного характеру: присутністю зв'язку між черговою частиною та слідчо-оперативною групою; можливість мобільного маневру силами і засобами тощо [92, с. 4].

Для ефективного розслідування досліджуваного нами кримінального правопорушення, важливо визначити основні методико-криміналістичні властивості та функції слідчої ситуації. Ми вважаємо, що їх найбільш повно називає В. Тіщенко:

1) у процесі оцінювання слідчої ситуації необхідно взяти до уваги характер джерел інформації (живих людей, трупів, речей, слідів), а також час, що минув з моменту вчинення злочину і до моменту надходження повідомлення про цей злочин;

2) сукупність існуючої інформації повинна виводити на обрання низки завдань, на зміст слідчих версій і на систему слідчих та оперативно-розшукових дій, що здійснюються у певній послідовності за розробленою програмою розслідування;

3) конкретна слідча ситуація створюється через присутню на цей момент розслідування криміналістично значущу інформацію про подію загалом (її характер, кримінально-релевантні ознаки) та її окремі обставини (спосіб і знаряддя вчинення кримінального правопорушення, місце і час, предмет посягання), про особистість злочинця (встановлений і затриманий; встановлений, але не затриманий; не встановлений, але є певні відомості про нього; немає чітких відомостей);

4) особливе методичне значення має виокремлення слідчих ситуацій на початку розслідування, коли визначається його загальний напрямок, а також після закінчення первинних слідчих (р) дій, коли підсумовується вся отримана інформація та визначаються завдання повного розкриття злочину;

5) потрібно враховувати, що слідча ситуація – явище динамічне і тому вимагає її постійного аналізу та коригування версій і завдань, що ставляться, а, отже, і програми розслідування [93, с. 963-964].

Слідча ситуація утворює у своїй сукупності динамічну систему, що постійно змінюється під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Об'єктивні чинники – це ті, які не залежать від учасників розслідування причини, що зумовлюють зміни ситуації; суб'єктивні чинники – причини, спричинені діями і поведінкою учасників розслідування та інших осіб, що опинилися тією чи іншою мірою втягнутими у сферу кримінального судочинства. Як свідчать результати проведеного нами опитування, на запитання, які чинники найбільше впливають на слідчу ситуацію під час розслідування розкрадання лісодеревини, респонденти відповіли так: 1) повнота початкової інформації про кримінальне правопорушення (31,3 %); 2) ставлення до вчиненого кримінального правопорушення підозрюваної особи (30,4 %); 3) джерела початкової інформації про кримінальне правопорушення (27 %); 4) протидія розслідуванню (11,3 %) (Додаток А). Відтак можна зробити

висновок, що інформаційна складова для слідчої ситуації є визначальною.

Мета типізації слідчих ситуацій у розслідуванні розкрадання лісодеревини – використання їхньої класифікації для створення та побудови типових комплексів моделей слідчих дій, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій під час розслідування кримінальних правопорушень означеної категорії. Типові слідчі ситуації є структурною частиною досудового розслідування у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері досліджуваного нами кримінального правопорушення. При вирішенні цього завдання необхідно дотримуватись правил типізації, що проходить три основних етапи:

- встановлюються сукупності однорідних об'єктів для визначення їхніх загальних ознак;
- виділення однотипних об'єктів у сукупності;
- визначення комплексів слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційно-технічних заходів для успішного розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням лісодеревини.

Наголосимо, що джерелами типових слідчих ситуацій є практика розслідування кримінальних правопорушень у сфері довкілля та розроблені у криміналістиці методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Багатокомпонентний склад слідчої ситуації, значна кількість об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на зміст і характер цих компонентів, утворюють у своїх поєднаннях невичерпну кількість варіантів слідчих ситуацій, кожна з яких чимось обов'язково відрізняється від інших. Конкретна слідча ситуація завжди індивідуальна, і тому повна типізація їх змісту неможлива. Зазвичай, як об'єкт типізації обирається елемент, що належить до компонента інформаційного характеру, а саме – інформація про подію та її учасників. Тому, коли говорять про типові слідчі ситуації, треба чітко уявляти, що є в основі їхньої типізації [94, с. 486].

Для того, щоб правильно на практиці застосовувати знання про слідчі ситуації, необхідним є проведення їх класифікації.

В. Гавло поділяє слідчі ситуації залежно від етапів розкриття та розслідування кримінальних правопорушень на вихідні слідчі ситуації, перевірочні, розслідування та окремі (тактичні) слідчі ситуації [95, с. 41].

На думку Р. Белкіна, «обґрунтованим є розподіл ситуацій на типові і специфічні; початкові, проміжні і кінцеві; безконфліктні і конфліктні. Все це окремі класифікації, оскільки в їх основі лежить якась одна ознака ситуації. Підставою для загальної класифікації слідчих ситуацій є їх якісна по відношенню до можливості досягнення цілей розслідування характеристика. З цієї точки зору ми ділимо всі слідчі ситуації на сприятливі і несприятливі для розслідування...» [96, с. 77].

М. Яблоков слідчі ситуації класифікував за такими підставами:

- по належності до етапів розслідування – початкові, наступні та заключні;
- за характером оцінюваного моменту – етапні і проміжні;
- за ступенем узагальнення – типові і конкретні. Конкретні, зі свого боку, залежно від переважання в них типових або не типових ознак можуть бути типовими або атиповими;
- за ступенем проблемності – складні (з високим рівнем інформаційної невизначеності) і прості; конфліктні, безконфліктні і тупикові (є істотний обсяг об'єктивної інформації про подію кримінального правопорушення, але слідчий не може її належним чином інтерпретувати, розкрити на даний момент) [43, с. 27].

С. Великанов запропонував таку класифікацію слідчих ситуацій: 1) ситуації попередньої перевірки повідомлень і заяв про кримінальні правопорушення; 2) ситуації вирішення питання про порушення кримінального провадження; 3) ситуації висування слідчих версій і планування розслідування; 4) ситуації підготовки і провадження слідчих і організаційних дій (збирання, дослідження, оцінки і використання доказів); 5) ситуації забезпечення слідчим взаємодії з органом дізнання, наглядовими і контролюючими органами в розслідуванні кримінальних правопорушень; 6) ситуації пошукової діяльності слідчого. За ступенем можливості розв'язання слідчих ситуацій: «вирішувані», «важко вирішувані», «не вирішувані». За ступенем складності слідчої ситуації:

неускладнені (прості), ускладнені і складні [97, с. 11].

М. Селіванов вказує, що «доцільно розрізняти слідчі ситуації відповідно до послідовності їх виникнення, співвідношення їх з різними етапами розслідування на: а) початкові; б) ситуації, в яких з'являється підозрюваний; в) ситуації, які містять інформацію, достатню для пред'явлення обвинувачення» [98, с. 54].

Наприклад, Г. Зорін пропонує таку класифікацію слідчих ситуацій: ситуації протидії, транснаціональні ситуації, складні ситуації, проблемні та конфліктні ситуації, організаційно невідпорядковані ситуації, відкриті і замкнені ситуації, напружені ситуації, ситуації фрустрації чи афекту, кризові ситуації, екстремальні ситуації, тупикові ситуації, латентні ситуації, так звані «лабіринтні» ситуації, інсценовані ситуації, пошукові ситуації, аналітичні ситуації, ядерні та периферійні ситуації, стратегічні і тактичні ситуації та ін. [49, с. 30].

О. Баєв всі слідчі ситуації підрозділяє на три види: а) ситуації, в яких відсутні зовсім або неповні відомості про злочинця; б) ситуації, в яких є недостатньо повні відомості про подію, що розслідується; в) ситуації, в яких є неповні дані і про кримінальне правопорушення, і про особу, яка його вчинила [99, с. 25].

Ми вважаємо, що найбільш розгорнуту класифікацію пропонує Л. Драпкін, який поділяє слідчі ситуації на прості та складні, початкові, проміжні і завершальні. Крім того, залежно від кількості, характеру та змісту формувальних чинників усі складні ситуації диференціюються ним на такі класифікаційні групи: проблемні, конфліктні, тактичного ризику, організаційно-невідпорядковані та комбіновані (змішані) ситуації [100, с. 10].

У криміналістичній літературі процес розслідування традиційно ділиться на два етапи – початковий та наступний. Ситуація початку розслідування, якщо розглядати її з позицій системного підходу, постає у вигляді взаємопов'язаної сукупності фактів, які характеризують особливості здійснення слідчої діяльності у кримінальному провадженні на її початковому етапі. Серед основних чинників, які формують слідчі ситуації на початковому етапі розслідування, є:

- особливості вчиненого кримінального правопорушення (місце, час, спосіб, кількість співучасників, негативні наслідки, які настали внаслідок вчинення

кримінального правопорушення);

- джерела початкової інформації про кримінальне правопорушення (їх характер, повнота та достовірність відомостей, складність перевірки отриманої інформації тощо);

- результати початкового етапу розслідування (існування впевненості щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, характеристика зібраних доказів, присутність протидії розслідуванню).

На початковому етапі розслідування О. Баєв пропонує виділяти дві слідчі ситуації:

- відома подія, яка містить ознаки кримінального провадження, проте необхідно встановити, чи є у кримінальному провадженні та особа, яка його вчинила;

- відома особа, в діях якої допускається присутність складу кримінального правопорушення, проте необхідно викрити підозрюваного [101, с.11].

Н. Гранат пропонує виділяти такі види проблемних ситуацій:

- присутність кримінального правопорушення очевидна, проте не встановлено особу, яка його вчинила;

- ситуація, коли відома особа, але сумніви викликає подія, зокрема, чи є у ній ознаки складу кримінального правопорушення;

- ситуації, коли і особа, і подія викликають сумніви [102, с. 96].

Нам імпонує позиція Т. Волчецької, яка диференціювала слідчі ситуації залежно від кількості, характеру і змісту формуючих ситуаційних факторів на такі види:

- 1) ситуація пізнавального типу;
- 2) ситуації організаційно-впорядкованого типу;
- 3) конфліктні ситуації;
- 4) ситуації тактичного ризику [103, с.160].

Сформовані, з урахуванням змісту і напрямку розслідування, існують інші класифікації слідчих ситуацій, а саме: сприятливі та несприятливі; конфліктні та безконфліктні; типові та специфічні (нетипові); початкові, проміжні, кінцеві

(О.Я. Баєв, В.П. Бахін, А.В. Дулов, В.Е. Коновалова та ін.).

Сприятлива ситуація складається, коли є достатньо інформації. Для її вирішення потрібно лише забезпечити раціональну реалізацію можливостей (слідчих, оперативно-розшукових, громадських, організаційних). Несприятлива ситуація складається, коли слідчому для її вирішення, необхідно визначити заходи впливу, ухвалити тактичне рішення та реалізувати його. Несприятлива ситуація найчастіше характеризується відсутністю достатньої інформації для її вирішення. Дії слідчого спрямовані на збирання інформації з метою її дослідження та введення до кримінального процесу. У випадку конфліктної ситуації інтереси слідчого та учасників процесу розслідування не збігаються (наприклад, підозрюваний прагне приховати сліди кримінального правопорушення, не відповідати за вчинене тощо). Безконфліктна слідча ситуація виникає тоді, коли інтереси учасників розслідування збігаються. Типова ситуація складається тоді, коли під час розслідування кримінального правопорушення діють загальні закономірності механізму вчинення кримінального правопорушення, утворення джерел доказової інформації. Для вирішення типових ситуацій застосовують заздалегідь розроблені програми діяльності слідчого. Специфічна слідча ситуація складається за характерним збігом обставин, які потребують вибору нетипових засобів і тактичних прийомів вирішення. Початкові слідчі ситуації виникають на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення. Проміжні ситуації характерні для наступного етапу розслідування (робочого етапу), вони можуть бути різних видів. Кінцеві ситуації виникають під час завершення розслідування, оцінювання його результатів, вони визначають, як закінчилося розслідування, які проблеми виникли у зв'язку з цим. Вирішення кінцевих ситуацій передбачає діяльність слідчого, яка завершує процес розслідування [42, с. 263-264].

Важливо звернути увагу на те, що часто після проведення комплексу слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів слідчі ситуації можуть перейти з однієї категорії в іншу. Наприклад, при розкраданні лісодеревини початкова несприятлива слідча ситуація – відсутня особа злочинця. Але після ефективно організованого початкового етапу розслідування, проведення

невідкладних слідчих (розшукових) дій вдається встановити особу злочинця. Поза тим, як затриманий може не визнавати вини у вчиненні суспільно небезпечного діяння (виникає проміжна конфліктна слідча ситуація). Якщо у процесі досудового розслідування проведено інтенсивну роботу з пошуку доказів, які підтверджують винуватість затриманого, а після надання підозрюваному доказів він зізнається у вчиненні кримінального правопорушення та виявляє бажання сприяти провадженню слідства та встановленню істини у кримінальному провадженні, компенсувати шкоду, то виникає кінцева сприятлива безконфліктна слідча ситуація.

Як стверджує С. В. Великанова, стан розслідування, з огляду на складність, найчастіше характеризується: ненадійністю джерел інформації; дефіцитом доказової, а також оперативно-розшукової інформації; несистематизованим обсягом інформації; спеціальним характером інформації, специфічною її формою; існуванням відомостей про двох чи більше осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення; різноманітністю злочинної діяльності, залежно від епізодів, часових, територіальних та інших фактів. З огляду на це, обстановка розслідування, зазвичай, характеризується: приховуванням злочинцями слідів кримінальної діяльності; протидією співучасників кримінального правопорушення, що залишилися «на волі», а також інших зацікавлених осіб; використанням корумпованих зв'язків злочинців з метою впливу на перебіг розслідування; спланованістю поведінки підозрюваних («кругова порука», погодженість у свідченнях); використанням злочинцями осіб, що мають професійні знання і навички, кримінальний досвід; використанням сучасних засобів інформації та зв'язку; реалізацією можливостей захисту на досудовому розслідуванні та в суді. Оптимальний вихід зі складної слідчої ситуації залежить від її об'єктивного оцінювання та правильного вибору способів вирішення. Досягненню такої мети сприяє планування розслідування діяльності щодо визначення напрямів розслідування, переліку обставин, які необхідно з'ясувати, послідовності виконання слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів із зазначенням термінів та осіб виконавців [41, с. 243].

Ми вважаємо, що більш повну класифікацію слідчих ситуацій запропонувала Л. Дунаєвська. Науковець їх групує за такими показниками:

1) залежно від джерела надходження інформації щодо кримінального правопорушення (повідомила потерпіла особа, її родичі чи близькі; повідомили свідки; повідомили уповноважені особи; повідомлення у засобах масової інформації (далі – ЗМІ); стало відомо через розслідування іншого кримінального правопорушення);

2) залежно від складності слідчої ситуації (проста слідча ситуація – відомо про факт вчинення кримінального правопорушення, відома особа, про неї є орієнтовна інформація, відома потерпіла особа; складна слідча ситуація – відомо про факт вчинення кримінального правопорушення, відома потерпіла особа, невідома особа, яка вчинила кримінальне правопорушення; відомо про факт вчинення кримінального правопорушення, потерпіла особа та особа злочинця невідомі; відомо про факт вчинення кримінального правопорушення, встановлена особа злочинця, невідома особа потерпілого);

3) залежно від етапу розслідування (слідчі ситуації, що виникли на початковому та наступному етапах розслідування);

4) залежно від поведінки особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення (визнає чи не визнає свою вину; заперечує взагалі будь-який контакт з предметом кримінального правопорушення тощо);

5) залежно від сторін кримінального провадження (безконфліктна, конфліктна);

6) залежно від характеру інформації, яку надає потерпіла особа (може та надає повну інформацію; частину інформації повідомити не може з певних причин; не може надати ніякої інформації);

7) залежно від безпосереднього способу вчинення кримінального правопорушення [104, с. 127].

Розслідування розкрадання лісодеревини має свою специфіку, яка полягає в тому, що зазвичай первинна інформація про ознаки кримінального правопорушення вже містить дані про місце та приблизний час вчинення

досліджуваного нами кримінального правопорушення. Під час розслідування розслідування розкрадання лісодеревини, слідчі ситуації можна класифікувати за вчиненням кримінального правопорушення в умовах видимості або не видимості.

У практичній діяльності такі умови виявляються у тому, чи існують або відсутні свідки злочинних дій. Вказані особи можуть повідомити слідство про час, місце та обставини вчинення кримінального правопорушення, особу злочинця тощо [81, с. 210].

З огляду на завдання слідчих ситуацій, пропонуємо систему слідчих ситуацій у провадженнях про розкрадання лісодеревини, конкретизувати таким способом:

1. Слідчі ситуації, що виникають під час розгляду заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення:

а) відсутність інформації, що містить відомості про особу, що вчинила кримінальне правопорушення;

б) відсутність інформації про факт учинення кримінального правопорушення;

в) є інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення.

2. Слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі провадження, який завершується повідомленням про підозру:

а) у процесі розслідування іншого протиправного діяння виявлені і вилучені знаряддя його вчинення і предмети злочинного посягання, є орієнтовна інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, але відсутня інформація про окремі елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення;

б) є інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, окремі елементи обстановки кримінального правопорушення, місцезнаходження знарядь учинення кримінального правопорушення;

в) є інформація про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, є суперечливі відомості про знаряддя і предмети злочинного посягання і окремі елементи обстановки його вчинення.

3. Слідчі ситуації, що виникають у процесі наступного етапу розслідування кримінальних правопорушень:

а) підозрюваний визнає свою вину частково у частині підозри;

б) підозрюваний повністю визнає свою вину (при цьому сприяє розслідуванню чи відмовляється давати з цього приводу свідчення);

в) злочинець не визнає факт учинення протиправного діяння взагалі (дає повідомлення про алібі, вказує, що вчинив інше протиправне діяння, а не кримінальне правопорушення) [105, с. 314].

Здійснивши аналіз матеріалів кримінальних проваджень, можемо зробити висновок, що здебільшого злочинця було затримано саме під час здійснення вирубки, розкрадання або транспортування незаконно здобутої деревини з місця вчинення кримінального правопорушення. Вказана ситуація є найбільш сприятливою, тому що в таких випадках слідству відомі місце й час вчинення кримінального правопорушення, ознаки особи злочинця, маршрут транспортування незаконно здобутої деревини. При такій ситуації слідчому головне здійснити ефективне виявлення, фіксацію та вилучення слідів кримінального правопорушення, затримати можливих співучасників кримінального правопорушення. Конкретне місце вчинення вирубки, розкрадання може бути невідомим, коли злочинця затримано в ході транспортування деревини, тоді основним завданням слідчого є встановлення часу, місця та обставин вчинення кримінального правопорушення.

У випадках, коли злочинця не було затримано на гарячому, слідством все одно може бути встановлено певні відомості про ознаки особи злочинця. Такі відомості можна отримати через сліди, які були залишені злочинцем на місці події та за допомогою свідчень очевидців злочинного діяння тощо. У такій ситуації перед слідчим постають такі основні завдання: виявлення, фіксація та вилучення слідів кримінального правопорушення, розшук та затримання злочинця, допит свідків, збирання доказів, які будуть достатні для повідомлення особі про підозру.

Найменш сприятливою ситуацією є випадки, коли слідством не було затримано злочинця та не було встановлено ознак його особи. До першочергових дій слідчого у такій ситуації можна віднести: ґрунтовний огляд місця події, під час якого здійснити збирання та фіксацію слідів кримінального правопорушення, пошук очевидців події незаконної вирубки, розкрадання чи транспортування

деревини, встановлення ознак та розшук злочинця [106, с. 159].

Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування розкрадання лісодеревини є:

1. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, злочинця затримано на гарячому:

1) злочинця затримано під час здійснення розкрадання, безпосередньо після вирубки лісодеревини;

2) злочинця затримано під час трелювання деревини;

3) злочинця затримано під час транспортування деревини.

2. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, встановлено ознаки особи злочинця, але його не затримано.

3. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, але не встановлено ознаки особи злочинця.

Здійснивши аналіз кримінальних проваджень, можемо сказати, що слідчі ситуації наступного етапу розслідування розкрадання лісодеревини в багатьох випадках визначає позиція підозрюваного. Тому на таких ситуаціях ми б хотіли детальніше зупинитись.

При першій ситуації підозрюваний повністю визнає свою вину. В такому випадку для вирішення постають такі завдання: збір даних, які характеризують особу злочинця; встановлення обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, та вжиття заходів щодо їх усунення; якщо були співучасники кримінального правопорушення, то визначення ролі і ступеня вини кожного; усунення суперечностей у свідченнях; виявлення соціальних зв'язків злочинця; систематизація зібраних доказів; остаточне закріплення доказів; складання обвинувального акту.

Для вирішення вказаних завдань потрібно виконати такі слідчі і процесуальні дії:

1) допит свідків щодо питань, які не були з'ясовані на початковому етапі розслідування;

- 2) якщо кримінальне правопорушення вчинено групою осіб, то здійснити заходи щодо затримання інших співучасників;
- 3) скерування запитів про характеризуючі дані;
- 4) призначення експертиз;
- 5) обшук для виявлення та вилучення предметів, які не були вилучені на початковому етапі й мають важливе доказове значення;
- 6) одночасний допит підозрюваного зі свідками, з метою усунення суперечностей;
- 7) слідчий експеримент з метою встановлення навичок і здібностей підозрюваного.

Друга слідча ситуація може бути, коли підозрюваний визнає свою вину частково у частині підозри. Зазвичай, злочинці визнають свою вину у тій частині підозри, де існують достовірні докази, які неможливо спростувати. Часткове визнання вини може зумовлюватися спробою підозрюваного уникнути кримінальної відповідальності за більш тяжкі наслідки. Алгоритм дій слідчого при вказаній слідчій ситуації складається з тих же заходів, як і у попередній.

Найбільше зусиль при такій слідчій дії потрібно докласти для отримання безперечних доказів, які вказують на вину особи, а особливо в тій частині підозри, яку злочинець не визнає. Коли злочинець вказує, що кримінальне правопорушення вчинене не у складі групи, то потрібно за допомогою розшукових заходів встановити інших співучасників та з'ясувати роль кожного у вчиненні кримінального правопорушення та відносини між ними. Також важливо перевірити, чи є тиск з боку інших співучасників на особу, яка заперечує їх участь у вчиненні розкрадання лісодеревини [81, с. 211].

При третій ситуації злочинець взагалі не визнає факт учинення протиправного діяння. Найбільш несприятливі ситуації під час розслідування кримінальних правопорушень виникають, коли злочинець не визнає свою вину або взагалі відмовляється давати свідчення, опираючись на ст. 63 Конституції України [23].

При таких ситуаціях особою, яка проводить розслідування, зазвичай, приймається рішення про зупинення або закриття кримінального провадження за різними підставами. Це відбувається через те, що підозрюваний (обвинувачений), не даючи свідчень і відмовляючись від участі у певних слідчих (розшукових) діях обмежує доступ слідчого до різноманітних джерел інформації, а також приховує важливу інформацію, надає хибні відомості для того, щоб заплутати хід розслідування, а отже, здійснює протидію ефективному та якісному розслідуванню досліджуваного нами кримінального правопорушення. У таких випадках проведеними слідчими і розшуковими діями не завжди вдається довести в повному обсязі вину злочинця.

На підставі обсягу доказової інформації, під час розслідування розкрадання лісодеревини, можна виокремити такі типові ситуації: 1) слідчий володіє достатнім обсягом доказової інформації, що дає можливість повідомити про підозру та свідчить про винуватість саме цієї особи; 2) слідчий володіє доказовою інформацією, якої недостатньо для повідомлення про підозру і яка не дає впевненості у тому, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення; 3) слідчий володіє незначним обсягом інформації, що не дає змоги відповісти на питання щодо того, хто вчинив кримінальне правопорушення та повідомити про підозру.

Працівникам органів досудового розслідування слід пам'ятати, що слідча ситуація пов'язана з етапом розслідування. Зв'язок етапів і ситуації відбувається за напрямом вирішення вихідних і проміжних цілей і завдань пошуково-пізнавальної діяльності за кримінальним провадженням. Перехід від одного етапу розслідування до іншого – це перехід від однієї ситуації до іншої, від одних цілей і завдань до інших. Кожна наступна ситуація не є новою за всіма показниками. Всі проміжні й навіть кінцева ситуації зберігають якісь елементи, риси, сторони, що переходять у незмінному або частково зміненому вигляді з попередніх ситуацій, включаючи ту, що склалася на момент порушення кримінального провадження. Сформована у справі ситуація тільки тоді здобуває практичну значущість, з погляду поліпшення стану розслідування, коли вона сприйнята слідчим, коли він надав її точний опис, проаналізував зміст і конструктивно використав отримані знання. Це стає

можливим на основі побудови, вивчення й об'єктивної критичної оцінки уявної моделі ситуації.

Розслідування кримінального правопорушення здійснюється у формі доказування та має характер пізнання подій, що відбулися в минулому. Для пізнання таких подій слідчому необхідно правильно висувати та перевіряти версії вчинення кримінального правопорушення.

Як зазначив Р. Белкін, найбільший інтерес щодо теорії доказування є розгляд версії як процесуального поняття та відніс до процесуальних ті версії, які висуваються слідчим та судом [107, с. 328].

Н. Туренко зазначає, що версія є і моделлю, і логічним прийомом, і гіпотезою, і причиною появи фактів [108, с. 8].

О. М. Ларін зазначав, що з погляду наук кримінального процесу, криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності, версії мають розглядатись зі змістового боку, з якого є різниця між слідчими та оперативно-розшуковими версіями. Слідчі версії завжди відносяться до обставин конкретного кримінального провадження, ґрунтуються, зазвичай, на фактичних даних, одержаних процесуальним шляхом, тобто доказах, і підлягають перевірці тільки у процесуальних формах – шляхом слідчих (розшукових) дій. Результати перевірки слідчих версій створюють нові докази [109, с. 5-6].

На думку О. Філіпова, криміналістична версія – це засноване на фактичних даних припущення про сутність або окремі обставини події, що має ознаки кримінального правопорушення, прийняте до перевірки слідчим чи іншою уповноваженою на те особою при вирішенні питання про початок розслідування кримінального провадження, розслідуванні або судовому розгляді у кримінальному провадженні [110, с. 194].

Версія, становлячи основу планування, не охоплює всіх питань організації розслідування, а зосереджується на його головних аспектах – визначення напрямку, встановлення кола обставин, що підлягають доказуванню, намітка комплексу та послідовності слідчих дій і тактичних операцій, необхідних для забезпечення оптимального розслідування [111, с. 169].

Здійснюючи дослідження щодо проблематики типізації слідчих версій, О. Синчук зазначив, що одним із перспективних напрямів удосконалення та оптимізації процесу розслідування та попередження окремих видів кримінальних правопорушень є дослідження і наступне розроблення концепції типових версій. Завдяки їх формуванню та застосуванню у кримінально-процесуальному пізнанні активізується вирішення завдань щодо пошуку доказів у типових слідчих ситуаціях, виникає можливість у побудові логічних програм дій для осіб, що здійснюють процес розслідування [112, с. 10].

Версії, які мають науково-методичне, прикладне значення, називають типовими. Відповідно до положень криміналістичної науки типові версії – це найхарактерніші для цієї ситуації припущені пояснення окремих фактів або подій загалом [113, с. 489]. Тобто це версії, сформульовані на основі аналізу практики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Версії можна класифікувати за певними ознаками, а саме: за обсягом – на загальні та окремі версії; за суб'єктом висунення – слідчі, експертні, оперативно-розшукові; за юридичним значенням – про окремі елементи кримінального правопорушення, про факти доказування; за ступенем ймовірності – малоймовірні та ймовірні; за часом висунення – початкові та наступні; з погляду обґрунтованості – обґрунтовані, мало обґрунтовані, необґрунтовані; за терміном перевірки – першочергові та наступні. Основною метою висунення версії є її остаточний результат роботи в процесі розслідування – доведення її до логічного завершення, перетворення на достовірне судження, тобто визначення всіх параметрів модельованої ситуації, де на основі отриманих даних можна зробити висновок про те, як, за яких умов, з яких причин сталася досліджувана подія, у якій послідовності вона відбувалася.

Мислення у формі слідчих версій, на думку В. Стратонова, проходить декілька етапів:

1) збирання фактичного матеріалу, його логічний аналіз та оцінка; 2) побудова слідчої версії та її формулювання;

3) отримання передбачуваної інформації в процесі перевірки версій [114,

с. 176].

Для висунення версій про розкрадання лісодеревини необхідно мати визначений мінімум інформації, який може бути отриманий під час проведення огляду місця події чи допиту заявника і ознайомлення із наданими ним документами. На початку розслідування слідчому вдається побудувати версії лише за окремими елементами складу кримінального правопорушення, а інколи – лише за окремими його сторонами (про мотив, про безпосередній спосіб вчинення). Не варто ігнорувати версії, які висуваються іншими учасниками процесу, краще включити їх до плану розслідування та обов'язково перевірити.

Оскільки версія є припущенням про подію кримінального правопорушення, відзначимо, що її інформативність може бути досягнута лише за умови звуження кола обставин, які пояснює кожна версія. Вважаємо за доцільне в рамках кожної слідчої ситуації згрупувати версії за обставинами, які вони пояснюють.

У ситуації 1.1 можна висунути наступні версії щодо:

– події кримінального правопорушення:

- а) мало місце розкрадання лісодеревини;
- б) мало місце кримінальне правопорушення проти власності;
- в) мало місце інше екологічне кримінальне правопорушення;

– особи злочинця:

- а) кримінальне правопорушення було вчинено затриманим одноособово;
- б) кримінальне правопорушення було вчинено затриманою особою у співучасті з іншими невстановленими особами;
- в) кримінальне правопорушення було вчинено іншими особами, підозрюваного затримано помилково;

– мети злочинця:

- а) лісодеревину добуто для особистих потреб;
- б) лісодеревину добуто з метою продажу або іншої реалізації;

– знарядь вчинення кримінального правопорушення:

- а) вирубка здійснено за допомогою ручних знарядь (пили, сокири тощо);
- б) вирубка здійснено за допомогою промислової техніки.

В ситуації 1.2, окрім вищевказаних, можна також висунути версії щодо:

– місця вчинення кримінального правопорушення:

- а) розкрадання лісодеревини було вчинено поблизу місця затримання підозрюваного під час транспортування;
- б) розкрадання лісодеревини було вчинено в іншій місцевості.

Ситуація 2 характеризується меншим обсягом інформації про подію кримінального правопорушення, порівняно з ситуацією 1. Отже, крім характерних для останньої, можна висунути версії щодо:

– місця перебування злочинця:

- а) знаходиться поблизу місця розкрадання лісодеревини;
- б) здійснює транспортування незаконно добутої деревини від місця вчинення кримінального правопорушення;
- в) покинув місце вчинення кримінального правопорушення.

У ситуації 3 можна висунути версії щодо:

– суті події:

- а) мала місце техногенна подія;
- б) мала місце природна подія;

– кількості злочинців:

- а) кримінальне правопорушення було вчинено однією особою;
- б) кримінальне правопорушення було вчинено групою осіб;

– особи злочинця:

- а) кримінальне правопорушення вчинила особа, яка постійно проживає поблизу місця вирубки;
- б) кримінальне правопорушення вчинила особа, яка постійно проживає в іншій місцевості;

– щодо місця знаходження незаконно добутої деревини:

- а) деревину приховано поблизу місця розкрадання;
- б) деревину перевезено до іншої місцевості та приховано;
- в) деревину було знищено, видозмінено її первісний стан або використано у виробництві.

Такий перелік типових версій є орієнтовним, та має скерувати слідчого на початковому етапі розслідування конкретних випадків розкрадання лісодеревини.

Важливо наголосити, що під час перевірки версій слідчий повинен:

1) зробити висновок з гіпотезами, за правилами логіки сформулювати прогнози та за допомогою теоретичних методів висунути версію. Якщо гіпотеза істинна – спланувати її перевірку;

2) знайти факти, які суперечать кожному з висновків, відтак спростувати гіпотезу, використавши емпіричні методи;

3) розглянути факт злочинного явища та спробувати осмислити його, водночас використовуючи загальнонаукові та специфічні методи. Обов'язково знайти раніше відомі пояснення, використавши професійний досвід або науково-теоретичні узагальнення типових криміналістичних версій за окремими видами злочинів;

4) якщо пояснення знайдено, треба сформулювати припущення (гіпотезу) з поясненнями, використавши теоретичні методи. Заразом необхідно все ретельно зафіксувати та описати з чітким поясненнями усі ідеї та припущення. Для перевірки криміналістичних версій слід застосовувати увесь арсенал методів побудови і перевірки версій [115, с. 247].

Також при перевірці версій потрібно пам'ятати про такі правила:

1) із висунутої версії спочатку слід виокремити всі можливі реальні фактичні дані, що підлягають доказуванню;

2) після цього вказані фактичні дані перевіряються шляхом проведення слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів;

3) версії, які були висунуті, перевіряються, за можливості одночасно до тих пір, доки залишиться лише одна.

При побудові криміналістичних версій слідчому потрібно дотримуватися таких правил:

1) побудова тільки реальних версій, які засновані на фактах;

2) версії повинні бути правильно логічно побудовані;

3) потрібно будувати і перевіряти всі можливі версії [116, с. 15].

Важливим моментом під час висунення і перевірки версій у процесі розслідування розкрадання лісодеревини є уникання помилок, які О. Цільмак називає версійними та поділяє на промахи (грубі помилки), систематичні та випадкові помилки.

Науковець версійні помилки класифікує на такі групи:

1) технологічні, тобто неправильний підбір засобів, методів, прийомів, способів формування версій;

2) логічні, тобто помилки, пов'язані з порушенням логічної правильності міркувань;

3) функціональні, тобто допущення помилок під час виконання професійних функцій;

4) помилки інтерпретації фактичних даних;

5) помилки вибірки або репрезентативності, тобто хибне спрямування на юридично незначущі фактичні дані або на об'єкт

6) помилки часу виконання;

7) помилки ригідності, тобто вияв негнучкості, застрягання на чомусь одному [117, с. 318].

2.2 Взаємодія підрозділів Національної поліції України та інших підрозділів під час виявлення та розслідування розкрадання лісодеревини

Однією з важливих частин сьогоденної внутрішньої політики держави – протидія злочинності, зокрема шляхом ефективного розслідування правопорушень. Важливе місце тут належить і розслідуванню розкрадання лісодеревини.

З метою розкриття кримінальних правопорушень законодавство зобов'язує органи та підрозділи, які проводять діяльність щодо розслідування розкрадання лісодеревини, здійснювати взаємодію з іншими правоохоронними органами, державними та місцевими органами влади тощо.

Особливість взаємодії під час розслідування розкрадання лісодеревини визначається потребою у створенні та забезпеченні ефективного функціонування

слідчо-оперативної групи, забезпечення взаємодії у процесі провадження досудового розслідування та здійснення постійного взаємообміну інформацією.

Теоретичним та практичним питанням взаємодії правоохоронних органів при розкритті і розслідуванні кримінальних правопорушень присвячено роботи таких вчених: О. Бандурки, Р. Белкіна, Л. Буєвої, В. Василичука, І. Воробйова, В. Гаркуші, І. Голубкова, Д. Гребельського, О. Долженкова, Г. Душейка, В. Євтушка, Д. Никифорчука, І. Козаченка, С. Коршунова, В. Коржа, О. Кругликова, О. Литвинова, В. Матвєєва, Г. Матусовського, В. Регульського, П. Панченка, В. Плішкіна, М. Погорецького, В. Пчолкіна, С. Слінька, Л. Удалова, С. Цветкова, С. Чернявського, В. Шеломенцева, В. Шепітька та ін.

Р. Белкін під взаємодією розуміє узгоджену за цілями і задачами, силами, засобами, місцем і часом діяльність у процесі встановлення істини у кримінальному провадженні [118, с. 491]. З точки зору В. Коломійця, взаємодія – це комплексний вплив з використанням властивих оперативним підрозділам сил і засобів для вирішення завдань боротьби зі злочинністю [119, с. 14].

О. Бандурка вказує, що підрозділи Міністерства внутрішніх справ здатні виконувати свої завдання щодо протидії злочинності не ізольовано, а у взаємодії з іншими підрозділами правоохоронних органів, використовуючи їхні можливості [120, с. 140]. В. Михайлов вважає, що взаємодія – це одноразове (разове) чи доволі тривале об'єднання сил, засобів і методів підрозділів Нацполіції та інших правоохоронних органів для виявлення, швидкого і повного розкриття, розслідування і профілактики кримінальних правопорушень [121, с. 288]. В. Плішкін взаємодію розглядає як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємно доповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування всієї системи загалом [122, с. 500].

Як узгоджену діяльність різних ланок однієї чи декількох організаційних систем, спрямовану на досягнення загальної мети з найменшими втратами сил, засобів і часу вбачає взаємодію Г. Матусовський [123, с. 158]. На думку В. Рушайла, взаємодія – це комплекс сумісних або узгоджених за часом, змістом і цілями двох і більше апаратів (органів, служб, підрозділів) щодо вирішення завдань

протидії злочинності, які потребують сумісних зусиль [124, с. 199]. В.П. Корж вказує, що взаємодія – це спільне співробітництво з метою об'єднання зусиль у вирішенні загальних завдань боротьби зі злочинністю [125, с. 199].

Нам імпонує думка В.П. Євтушка, який під взаємодією розуміє концентрацію сил і засобів для досягнення поставленої мети [126, с. 157].

Цікаву думку запропонував А. Хитра, який вважає, що суб'єктами взаємодії можуть бути лише ті підрозділи, які виконують однакові чи споріднені функції протидії злочинності, тому до суб'єктів включає лише органи досудового розслідування та оперативні підрозділи. Суперечливим залишається включення до суб'єктів взаємодії прокурора. Він виконує функцію нагляду, тому взаємодіяти з органами розслідування та оперативними підрозділами не може, позаяк його наглядова функція буде позбавлена об'єктивності, а отже – суперечитиме засаді законності [127, с. 6].

У нормативних актах, що регламентують протидію злочинності в Україні часто застосовується термін «взаємодія», а саме у: Законі України «Про поліцію» (ст. 5, ст. 11 п. 4 ч. 2 ст. 25, ст. 88), Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (розділ 5), Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» (п. 5 ст. 7), а також у відомчих наказах МВС України № 575 від 07.07.2017 р. «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», № 111 від 16.02.2018 р. «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України», Наказі Генеральної Прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від № 114/1042/516/936/1687/5 16.11.2012 р. «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»,

наказі № 570 від 06.07.2017 р. «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України».

Взаємодію органів та підрозділів Національної поліції України можна розглядати, як особливу систему, де важливим критерієм буде їх єдина мета – розслідування розкрадання лісодеревини. Вказану взаємодію можна класифікувати за такими підставами:

- за часом взаємодія може здійснюватися постійно і тимчасово;
- за функціями – оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, адміністративно-правова, організаційно-управлінська, виховна;
- за суб'єктами;
- за характером зв'язків – безпосередня та опосередкована;
- за етапами здійснення – організаційна і тактична [128, с. 86].

Метою взаємодії є розкриття кримінального правопорушення. Робота кожного органу чітко регулюється процесуальними нормами. Взаємодію необхідно планувати у кожному конкретному випадку індивідуально. Учасники повинні діяти суворо, у межах своєї компетенції, не допускати змішування функцій слідчої й оперативно-розшукової діяльності. Для визначення форм взаємодії, спочатку необхідно проаналізувати вихідну інформацію й матеріали кримінального провадження, визначити задачі, які необхідно вирішити, обрати коло конкретних виконавців.

Необхідність у спільній діяльності визначається слідчим на підґрунті існуючих у його розпорядженні доказів та інших даних, слідчої ситуації і стану процесу розслідування. Окреслюються ним і суб'єкти взаємодії. Найчастіше, при розслідуванні розкрадання лісодеревини, такими суб'єктами є: оперативні підрозділи НПУ, спеціаліст, прокурор, слідчий суддя, Державне агентство лісових ресурсів, Державна прикордонна служба, Державна екологічна інспекція, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Митна служба Державної фіскальної служби України, Державна аудиторська служба України, неурядові організації. Під час нашого дослідження буде детально розглядатись організація проведення взаємодії із вказаними суб'єктами.

Важливим елементом взаємодії є оперативний обмін інформацією про стан і результати роботи. В обміні інформацією між слідчим та іншими суб'єктами взаємодії виражається двосторонній характер їхньої взаємодопомоги. Взаємне інформування необхідне для коригування й узгодження планів слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Таке має особливе значення для планування оперативно-тактичних комбінацій, успіх яких цілком залежить від того, наскільки точно дотримуються її учасники строків і черговості виконання оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій [129, с. 57].

Здійснення взаємодії та її організація при виявленні розкрадання лісодеревини дозволяє вчасно розкрити це кримінальне правопорушення, що дозволить економити час, що минув з моменту вчинення протиправних дій. Узагальнення й аналіз кримінальних справ (проваджень) за фактами розкрадання лісодеревини дає можливість назвати основні форми взаємодії підрозділів Нацполіції України на етапі виявлення даної категорії кримінальних правопорушень:

1) систематичний обмін матеріалами про осіб і місця, що становлять оперативне зацікавлення.

2) постійне інформування відділами один одного про обстановку на їх території обслуговування. Вказана інформація часто містить відомості про факти готування до вчинення досліджуваного нами кримінального правопорушення, що має значення для вжиття відповідних запобіжних заходів, вчасного припинення кримінального правопорушення й затримання винуватих у його вчиненні. Коли ж заходи запобігання не застосовані вчасно, і кримінальне правопорушення було вчинено, тоді така інформація має значення для встановлення ділянки місцевості, на якій вчинене діяння.

При розслідуванні розкрадання лісодеревини якісною формою взаємодії є створення і функціонування слідчо-оперативної групи.

Н. Гапанович зазначає, що слідчо-оперативна група – непроцесуальна форма взаємодії, певне організаційне об'єднання, створене для спільної роботи слідчого, співробітників органу дізнання та інших фахівців [130, с. 15].

Т. Авер'янова зазначала, що ефективною формою процесуальної взаємодії слідчого з органами дізнання є СОГ. Такій СОГ властиві риси:

1) всі дії членів СОГ обов'язково узгоджуються між собою під час розробки єдиного плану;

2) кожний з учасників СОГ діє у межах своїх повноважень і зберігає свою функціональну самостійність;

3) робота у складі СОГ дає слідчому змогу якнайшвидше використати дані, отримані оперативним шляхом, а оперативним співробітникам – інформацію, отриману під час проведення слідчих дій

4) слідчі дії та оперативно-розшукові заходи членів групи мають однакову мету [131, с. 496].

Л. Гордін під СОГ розуміє складну, організаційно-процесуальну форму взаємодії, в якій тісно переплітаються процесуальна та оперативно-розшукова діяльність, поєднуються процесуальні та непроцесуальні методи розслідування та розкриття кримінальних правопорушень. Також науковець назвав характерні ознаки СОГ:

- спільність мети і завдань;
- організованість;
- участь представників різних служб і відомств;
- тимчасовий характер діяльності;
- пріоритет процесуального керівництва слідчого;
- стійкість складу СОГ [132, с. 181].

В. Федченко слідчу та слідчо-оперативну групу поділив на три взаємопов'язані групи:

- 1) поєднання колегіальності розслідування з особистою відповідальністю;
- 2) процесуальні повноваження під час групового провадження;
- 3) законність створення і припинення діяльності слідчої та слідчо-оперативної групи [133, с. 8].

Важливо вказати, що під час розслідування кримінального провадження, використовуються СОГ різних видів, які відрізняються:

- 1) за складом учасників;
- 2) за структурою;
- 3) за часом функціонування;
- 4) за функціонально-цільовим призначенням;
- 5) за рівнем організації роботи;
- 6) за відомчою належністю.

Вважаємо за доцільне детальніше зупинитись на організаційній формі взаємодії СОГ під час розслідування розкрадання лісодеревини.

СОГ можна класифікувати за різними підставами:

- за завданнями – сформовані для конкретної слідчої дії чи оперативного заходу;
- за складом – сформовані з працівників одного чи декількох відомств (слідчих Національної поліції України і оперативних працівників, слідчі прокуратури і оперативних працівників);

- за періодом діяльності – для роботи з одним кримінальним провадженням і постійно діючі (спеціалізуються на розкритті певного виду кримінальних правопорушень чи розслідуванні нерозкритих кримінальних правопорушень минулих років) [134; 135; 136; 137].

Слідчо-оперативна група – це організаційна форма взаємодії слідчих, працівників оперативних та інших підрозділів поліції з метою виявлення, фіксації, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили [138]. До складу СОГ залучаються слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою [139].

Створення слідчо-оперативних груп здійснюється за спільним рішенням начальників ВП та слідчого підрозділу. Підставою для діяльності слідчо-оперативної групи є спільний наказ або розпорядження начальника ВП та начальника слідчого підрозділу [140, с. 42].

Діяльність СОГ реалізується на підставі плану проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, який розробляється з урахуванням наданих обґрунтованих пропозицій усіх працівників, включених до складу СОГ. У зазначеному плані відображаються версії вчинення кримінального правопорушення, заходи, спрямовані на їх перевірку, а також зазначаються конкретні виконавці та строки виконання. План погоджується керівниками органу досудового розслідування і оперативного підрозділу та затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції. Якщо план проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій виконано, а кримінальне правопорушення залишається нерозкритим, тоді розробляється план додаткових заходів. Виконання зазначених планів контролюється керівниками органу досудового розслідування та відповідних оперативних підрозділів за напрямками роботи [141, с. 104-105].

Слідчий є керівником СОГ. Відповідно до КПК України він наділений правом давати оперативним підрозділам письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Доручення, які даються оперативному підрозділу, реєструються в канцелярії територіального органу, підрозділу поліції та передаються в порядку, передбаченому нормативним актом про організацію діловодства. Доручення слідчого – обов'язкові для виконання оперативним підрозділом [139].

Оперативні підрозділи під час розслідування розкрадання лісодеревини, проводять роботу розвідувального-розшуково характеру. Також вони зобов'язані інформувати слідчого про результати проведення оперативно-розшукових заходів.

Під час розслідування розкрадання лісодеревини можуть використовуватись такі оперативно-розшукові заходи:

- оперативне спостереження в місцях можливої появи злочинця;
- переслідування злочинця по «гарячих» слідах;
- виявлення осіб, які раніше вчиняли аналогічні кримінальні правопорушення, і перевірка їхньої причетності до даного кримінального правопорушення;
- встановлення свідків (очевидців) і одержання від них пояснень про подію,

що відбулася; обстеження прилягаючої до місця вчинення кримінального правопорушення території.

При плануванні проведення заходів оперативні підрозділи враховують думки слідчого, щоб не виникало ускладнень під час розслідування. А слідчий повинен інформувати старшого з оперативних працівників про напрямки розслідування.

Під час розслідування розкрадання лісодеревини інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) в складі СОГ на місці події:

1) відповідає за якісну фіксацію всієї «слідової» інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього;

2) за зовнішніми характеристиками проводить експрес-аналіз вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

3) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;

4) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які містять «слідову» інформацію про вчинене правопорушення;

5) надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Кінолог зі службовою собакою у складі СОГ на місці події під час розслідування розкрадання лісодеревини може вчиняти такі дії:

1) позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; інформації, визначає доцільність його застосування;

2) за узгодженням зі слідчим визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі існуючої інформації;

3) обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події

територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншою власністю особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо);

4) уживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення;

5) бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

6) використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку за її запаховими слідами особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

7) доводить до відома керівника слідчо-оперативної групи інформацію про можливе походження запахосіів (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розкриття та розслідування кримінального правопорушення;

8) за відсутності можливостей застосування службового собаки або у випадку втрати ним сліду діє за вказівкою керівника слідчо-оперативної групи;

9) разом з іншими працівниками поліції, застосовуючи службового собаку, бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення [139].

Якісне функціонування СОГ передбачає узгоджену і спільну діяльність її учасників під час розслідування розкрадання лісодеревини. Така діяльність учасників групи накопичує в собі інші основні форми взаємодії:

- взаємний обмін інформацією про результати розслідування, що забезпечує узгодженість слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів;

- систематичний спільний аналіз одержаного і доказового матеріалу, що

надходить, у процесі якого визначається доцільність проведення інших слідчих (розшукових) дій чи оперативно-розшукових заходів і здійснюється коригування плану розслідування;

- спільне планування розслідування, під яким можна вважати: виділення обставин, що підлягають з'ясуванню; розробку версій; обговорення доцільності проведення оперативних заходів, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових дій) тощо [142, с. 172].

Доцільно назвати причини, якими зумовлюється потреба взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, під час розслідування розкрадання лісодеревини. Такими причинами є:

- необхідність проведення оперативно-розшукових заходів;
- необхідність використання в доказуванні результатів оперативно-розшукової діяльності;
- необхідність проведення великої кількості слідчих (розшукових), пошукових та інших процесуальних дій;
- протидія розслідуванню з боку зацікавлених осіб.

У ході дослідження виявилось, що під час розслідування розкрадання лісодеревини, взаємодія між слідчим та оперативним підрозділом відбувається у різних формах.

До процесуальних форм взаємодії можна віднести:

1. Спільний розгляд слідчим та оперативними працівниками первинних матеріалів про кримінальне правопорушення і вирішення питання про порушення кримінального провадження;

2. Проведення оперативно-розшукових заходів, у провадженнях щодо яких не встановлено особу, яка вчинила розкрадання лісодеревини (після передачі цього провадження слідчому).

3. Виконання доручень слідчого щодо проведення оперативно-розшукових заходів у кримінальному провадженні, що перебуває у провадженні слідчого. Правовою підставою такої форми співробітництва є положення п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України та п. 2 ст. 7 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» [143].

Доручення і вказівки слідчого повинні даватися письмово з вказівкою на реальні терміни їх виконання [140, с. 46-47]. Вони мають формулюватися зрозуміло та конкретно, бо від цього залежить якість їх виконання.

4. Проведення, за дорученням слідчого, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Непроцесуальні форми співробітництва слідчих та оперативних працівників, під час розслідування розкрадання лісодеревини, виявляються у вигляді:

1) спільних виїздів слідчого та оперативних працівників до інших регіонів, для проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів;

2) узгодженої та спільної діяльності у складі слідчо-оперативної групи;

3) взаємних консультацій та взаємному обміні корисною інформацією між слідчим та оперативним працівником;

4) узгодженого планування спільних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів тощо.

Найважливішою умовою ефективності оперативно-розшукового забезпечення розслідування розкрадання лісодеревини є швидка, повна й достовірна передача оперативної інформації слідчому [144, с. 10-18]. Слідчі найважливішу для розслідування інформацію отримують в усній формі від оперативних працівників, які беруть участь у забезпеченні слідства, а також у формі рапорту чи іншого процесуального документу.

У нашому дослідженні вважаємо за необхідне детально охарактеризувати взаємодію слідчого з іншими органами та підрозділами на різних етапах розслідування розкрадання лісодеревини.

Упродовж усього періоду розслідування кримінального провадження відбувається взаємодія слідчого й інших підрозділів Національної поліції України. Найбільший зв'язок в такій взаємодії, зазвичай, на початковому етапі, а саме під час огляду місця події, затриманні підозрюваного тощо. На початку досудового розслідування така взаємодія відбувається у наданні слідчому матеріалів, зібраних оперативними підрозділами, під час проведення попередньої перевірки. Слідчий, ознайомившись із матеріалами, з'ясовує, чи містять вони достатні дані, які

вказують на ознаки складу кримінального правопорушення, який ми досліджуємо. Коли є такі дані, слідчий зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування. Якщо ж надані для розгляду матеріали недостатні для вирішення питання про початок досудового розслідування, тоді слідчий скерує ці матеріали керівнику оперативного підрозділу для проведення додаткової перевірки. При цьому обов'язково повинні вказуватися ті обставини, які потрібно з'ясувати під час проведення цієї перевірки. Бувають випадки, що слідчий, після вивчення матеріалів перевірки і виявлення в них достатніх підстав для початку досудового розслідування, все ж таки приймає рішення про доцільність повернення матеріалів оперативному підрозділу, аргументуючи це тим, що не з'ясовані усі обставини, які підлягають доказуванню у процесі розслідування. Такі дії слідчого неприпустимі, оскільки закон його зобов'язує внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань після виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [145, с. 77].

На цьому етапі розслідування оперативні працівники здійснюють наступні першочергові заходи:

- виявлення та якісне процесуальне закріплення матеріальних слідів, які містять інформацію про подію кримінального правопорушення, особу злочинця та інші обставини, що мають значення для розслідування;

- активне використання отриманої інформації для планування заходів щодо розкриття злочину, розроблення версій, отримання нових доказів; отримання відомостей про кримінальні правопорушення, що готуються, недопущення можливості настання негативних наслідків тощо;

- установлення потерпілих, очевидців, свідків і термінове отримання від них відомостей, які можуть сприяти розкриттю кримінального правопорушення, затриманню злочинців [140, с. 71].

Взаємодія між слідчими й оперативними підрозділами продовжується і під час скерування слідчому будь-якої інформації, яка представляє інтерес для

ефективного розкриття розкрадання лісодеревини, якщо така інформація не знайшла свого відображення в матеріалах попередньої перевірки. Це може бути інформація про:

а) психологічні особливості тих осіб, які були опитані, і після початку досудового розслідування будуть виступати як свідки;

б) рівень їхньої поінформованості про подію кримінального правопорушення й інші обставини;

в) їх стосунок щодо злочинців, органів, які проводять досудове розслідування тощо [146, с. 44].

Важливо звернути увагу, що на початковому етапі розслідування розкрадання лісодеревини, першочергові заходи та невідкладні СРД можуть передбачати:

- проведення огляду місця події;

- виявлення свідків та очевидців події, опитування (у випадку внесення відомостей в ЄРДР – допит) з цією метою осіб, які проживають або працюють поблизу місця вчиненого діяння, а також осіб, які могли перебувати на можливих шляхах руху правопорушника;

- переслідування і затримання правопорушників за слідами або указаними свідками чи очевидцями напрямками переміщення правопорушника або за результатами роботи службового собаки, організація загороджувальних заходів;

- орієнтування особового складу органів та підрозділів поліції на території обслуговування, на якій учинено кримінальне правопорушення, та суміжних територіях, а також (за необхідності) представників громадськості. Це інформація про характер, час, місце і спосіб учинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили; їх зовнішність; інші відомості, що мають значення для встановлення правопорушників;

- проведення обходу з метою збирання відомостей про подію, обстеження місцевості в районі вчинення кримінального правопорушення, виявлення викинутих правопорушником знарядь учиненого діяння;

- установлення базових станцій операторів мобільного (рухомого) зв'язку,

що обслуговують територію, де є місце вчинення кримінального правопорушення, а також можливих напрямків руху особи, яка його вчинила.

Також потрібно пам'ятати, що під час розслідування необхідно здійснити перевірку осіб за базами (банками) даних, що входять до Єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, та іншими інформаційними ресурсами, передбаченими ст.ст. 26, 27 Закону України «Про Національну поліцію». За необхідністю, для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, варто провести й інші заходи та дії, передбачені чинним законодавством.

На початковому етапі розслідування розкрадання лісодеревини головною метою взаємодії слідчого й інших підрозділів Національної поліції України є встановлення особи підозрюваного [140, с. 72, 74].

На наступному етапі розслідування розкрадання лісодеревини, взаємодія слідчого та інших підрозділів Національної поліції України спрямована на пошук нової доказової інформації, перевірку та закріплення існуючих доказів у кримінальному провадженні, виявлення усіх винних і встановлення усіх епізодів злочинної діяльності, забезпечення повноти і всебічності дослідження обставин кримінального провадження, припинення й усунення можливих спроб перешкодити досудовому розслідуванню, що послужить підставою для повідомлення про підозру, а надалі – обвинувального акта [145, с. 79].

Відповідно до КПК України, оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за своєю ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом [147].

Під час розслідування розкрадання лісодеревини слідчий має мати

можливість знайомитися з оперативними матеріалами, а також зобов'язаний знати, які заходи проводяться оперативними підрозділами. У процесі оперативно-розшукової діяльності оперативний підрозділ може надати слідчому отримані матеріали фотозйомки, відео- та звукозапису. Якщо ці матеріали стосуються кримінального провадження, вони мають бути перевірені та оцінені слідчим та використані у процесі доказування.

Під час розслідування розкрадання лісодеревини, при проведенні слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукові дії мають допоміжний характер і можуть:

1) супроводжувати слідчу (розшукову) дію (наприклад, переслідувати злочинця під час огляду місця події);

2) сприяти розвитку результатів слідчих (розшукових) дій (наприклад, встановленню спостереження за місцями можливих спроб злочинця виїхати з визначеної місцевості);

3) вказувати на необхідність провадження слідчих (розшукових) дій (наприклад, обшук за результатами використання розшукової собаки);

4) сприяти створенню умов для слідчих (розшукових) дій (наприклад, шляхом збирання даних про спосіб життя і зв'язки підозрюваного для використання їх під час допиту) [148, с. 182].

В окремих випадках, слідчий самостійно не може ефективно провести слідчу (розшукову) дію або у нього відсутні засоби, які є в розпорядженні інших підрозділів Національної поліції України. У таких випадках слідчий може вимагати залучення даних підрозділів до провадження ним окремих слідчих (розшукових) дій.

Під час розслідування розкрадання лісодеревини можна назвати такі форми надання оперативним підрозділом допомоги слідчому:

1. Сприяння слідчому при затриманні підозрюваної у вчиненому кримінального правопорушення особи (коли є відомості про те, що при затриманні підозрюваного той може чинити опір, і тому необхідна участь озброєних співробітників інших підрозділів Національної поліції України).

2. Сприяння, що виявляється у виділенні співробітників оперативно-технічної служби, у яких є у розпорядженні науково-технічні засоби, для участі в проведенні слідчих (розшукових) дій;

3. Сприяння оперативних працівників може знадобитися при проведенні слідчого експерименту, наданні осіб для впізнання, огляді місця події тощо.

4. Сприяння у здійсненні заходів процесуального примусу (примусовий привід особи, котра ухиляється від прибуття до слідчого, «прочісування» значної ділянки місцевості, припинення опору слідчому тощо) [130, с. 75].

Органи та підрозділи Національної поліції України, у процесі вирішення своїх специфічних завдань, взаємодіючи між собою, здійснюють істотний внесок у запобігання та розслідування розкрадання лісодеревини. Відомчі нормативні акти вказують на необхідність прямої участі у такій роботі практично кожного з органів та підрозділів Національної поліції України, а саме: кримінальної поліції – виявлення осіб, які здійснюють розкрадання лісодеревини; дільничних офіцерів поліції – встановлення осіб, які проживають на контрольованій території та здійснюють розкрадання лісодеревини; слідчих підрозділів – розслідування кримінальних проваджень даної категорії, з'ясування причин і умов, що сприяли розкраданню лісодеревини [149].

Часто у практичній діяльності зустрічаються недоліки взаємодії слідчих з працівниками оперативно-розшукових підрозділів. З одного боку – це небажання слідчих знайомитися з результатами оперативно-розшукової діяльності, здійснювати узгоджене планування. Часто у кримінальних провадженнях щодо розкрадання лісодеревини СОГ не створюються взагалі або створюються невчасно, формально, що підтверджують матеріали вивчених кримінальних проваджень.

Слідчі не залучають оперуповноважених до проведення окремих слідчих дій, що могло б підвищити ефективність їх проведення. Часто оперативним підрозділам не дають доручення у кримінальному провадженні, а якщо і дають, то такі доручення носять формальний характер.

З іншого боку, оперативні працівники не повною мірою знайомлять слідчих з матеріалами кримінальних проваджень щодо розкрадання лісодеревин, не

бажають узгоджувати з ними свої дії, недооцінюють доказове значення численних фактів.

Проводячи слідчі (розшукові) дії під час розслідування розкрадання лісодеревини, слідчий також часто взаємодіє із спеціалістом.

Відповідно до ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів, може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст має право:

- користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням;
- ставити запитання учасникам процесуальної дії, з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;
- заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
- знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних з його залученням до кримінального провадження;
- звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду, на характерні обставини чи особливості речей і документів.

Спеціаліст зобов'язаний:

- не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням покладених на нього обов'язків;
- заявити самовідвід (коли є обставини, передбачені КПК України);
- прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду;
- виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його

залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України, спеціаліста доцільно залучати для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів тощо). Спеціаліст надає допомогу слідчому у виявленні слідів кримінального правопорушення, встановлення механізму їх утворення, в розшуку, вилученні та збереженні речей і документів, що мають значення для кримінального провадження [147].

При оглядах слідчий, прокурор особисто або за допомогою спеціаліста мають право робити вимірювання, складати плани, креслення, застосовувати фотографування, проводити фото- і відеозйомку місцевості і предметів, які на ній перебувають, а також робити зліпки знайдених слідів ніг, рук та ін. Все це має бути відображено у протоколі. Плани, креслення, схеми, фотографії й відеозапис – додатки до протоколу, які не замінюють протоколу, як основного процесуального документа, де зафіксована увесь хід проведення й отримання результатів огляду [150, с. 528].

Прокурор також є суб'єктом взаємодії зі слідчим під час розслідування розкрадання лісодеревини. Відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням та уповноважений:

- починати досудове розслідування;
- мати повний доступ до матеріалів, документів, інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;
- доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором термін слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення;
- доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

- скасовувати постанови органів досудового розслідування, винесені з порушенням кримінального процесуального законодавства;

- вилучати та передавати іншому слідчому будь-яке кримінальне провадження з метою забезпечення найбільш повного та об'єктивного розслідування;

- ухвалювати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, зокрема щодо закриття кримінального провадження та продовження термінів досудового розслідування, коли є підстави, передбачені КПК;

- погоджувати клопотання слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, або відмовляти у погодженні вказаних клопотань із письмовим обґрунтуванням прийнятого рішення чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

- повідомляти особі про підозру;

- представляти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через вразливий фізичний стан чи скрутне матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права у порядку, передбаченому законодавством;

- затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

- звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування заходів медичного характеру, клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру чи клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності тощо [147].

Під час розслідування розкрадання лісодеревини відповідно до своїх повноважень, слідчий суддя дає згоду на реалізацію повноважень слідчими та оперативними співробітниками, схиляє їх до спільної діяльності у кримінальному

провадженні. Слідчий суддя – це суддя, уповноважений забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні у кримінальному провадженні, до компетенції якого належать прийняття рішення про застосування заходів кримінального процесуального примусу, проведення слідчих та інших процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) і рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого та прокурора.

Щодо взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, то умовно повноваження слідчого судді, можна класифікувати на такі групи:

а) щодо вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

б) щодо розгляду скарг на дії (бездіяльність) та рішення слідчих і співробітників оперативних підрозділів (зокрема, в ході їх спільної діяльності);

в) щодо вирішення питання про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які обмежують конституційні права і свободи людини;

г) інші повноваження [140, с. 48-49].

У протидії розкраданню лісодеревини Міністерство внутрішніх справ співпрацює з Державним агентством лісових ресурсів України (раніше – Державний комітет лісового господарства України). Зокрема, така взаємодія передбачена спільним наказом Державного комітету лісового господарства України (реорганізований у Держлісагентство) та Міністерства внутрішніх справ «Про підвищення ефективності взаємодії органів внутрішніх справ та державних органів лісового господарства з питань охорони лісів» № 211/1637 від 26.12.2003 р. У вказаному наказі цікавими є наступні положення:

- керівникам державних органів лісового господарства і начальникам ГУ МВС України в Автономній Республіці Крим, м. Києві та Київській області, УМВС України в областях та м. Севастополі підготувати із залученням (за їх згодою) зацікавлених органів розпорядження щодо посилення охорони лісів від

незаконного вирубування, попередження розкрадання лісопродукції та браконьєрства;

- рекомендувати постійним лісокористувачам АПК, Міноборони, Мінекоресурсів, Міносвіти та іншим ужити дієвих заходів щодо посилення охорони лісів від незаконного вирубування, пожеж, інших порушень лісового законодавства. Забезпечити контроль за відпуском деревини;

- провести спільно з місцевими органами державної виконавчої влади (за їх згодою) перевірку всіх лісопереробних підприємств, лісопилельних цехів і пилорам, які здійснюють розпилювання давальницької деревини;

- ввести у постійну практику проведення рейдів з перевірки їх діяльності щодо законності отримання деревини та профілактики правопорушень, пов'язаних з переробкою і реалізацією лісоматеріалів [151].

Щоб попереджати та виявляти досліджуване нами кримінальне правопорушення, Національна поліція спільно із Державним агентством лісових ресурсів України організувала ряд превентивних заходів. Зокрема, у 2020 році створено мобільні групи, які провели понад 40 тисяч рейдів для попередження незаконної вирубки лісу. Також тепер виникла необхідність розробки нормативно-правового акта, який врегулює порядок взаємодії між органами прокуратури, досудового розслідування, Державної екологічної інспекції, Державного агентства рибного господарства, Державного агентства лісових ресурсів та інших зацікавлених органів, зокрема, і щодо напрацювання механізму інформування поліції про виявлення працівниками контролюючих органів порушень у сфері охорони довкілля [152].

Здійснюючи протидію розкраданню лісодеревини Національне антикорупційне бюро України співпрацює з Державним агентством лісових ресурсів України. Про це свідчить підписаний Меморандум між Держлісагентством та НАБУ про співпрацю та обмін інформацією.

Метою Меморандуму є взаємна зацікавленість сторін у розвитку співробітництва щодо вчасного обміну інформацією та відомостями для

оперативного, всебічного і неупередженого розгляду інформації у питаннях, що становлять компетенцію сторін відповідно до законодавства України.

Серед основних напрямів співпраці є здійснення інформаційно-аналітичної роботи, обміну інформацією з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ. Також це інформаційна та організаційна взаємодія та вжиття заходів у випадку виявлення Держлісагентством ознак підготовки або вчинення кримінальних корупційних злочинів, підслідних НАБУ.

Співпраця реалізовуватиметься шляхом:

- вироблення єдиних спільних підходів, механізмів, рекомендацій у сфері запобігання та протидії корупції;
- надання документів та інформації;
- проведення спільних зустрічей, публічних дискусій, зустрічей з громадськістю та ін., а також розроблення проектів законів та нормативно-правових актів у зв'язку із запобіганням та протидією корупції [153].

При взаємодії між органами та підрозділами під час розслідування розкрадання лісодеревини, виникає багато проблемних моментів (недоліків), які не дають можливість ефективно протидіяти такому кримінальному правопорушенню.

Такими є:

- у регіонах відсутні центри лісової поліції із повноцінними правоохоронними органами, що мають мотивацію та належне оснащення;
- через відсутність цільової робочої групи, якість досудового розслідування є нижчою за необхідну;
- формалізм та бюрократія роблять розслідування тривалим та складним;
- неможливість використання даних супутникових знімків через брак бюджетних та технічних можливостей;
- брак матеріалів, необхідних для проведення належного розслідування, зокрема, автомобілів, дронів, камер спостереження;
- розмежування функцій між правоохоронними органами, які протидіють лісовій злочинності;

- низька якість роботи органів досудового розслідування, відповідальних за виявлення, дослідження та реєстрацію доказів кримінального правопорушення;

- правоохоронні органи мають отримувати судові дозволи на практично всі свої дії, що є тривалим і часомістким процесом і не є сумісним з ефективною слідчою роботою;

- не існує жодного органу, який би займався питаннями лісових кримінальних правопорушень, залучаючи кваліфікований та спеціалізований персонал;

- значна завантаженість суддів не дозволяє оперативно розглядати справи про лісові кримінальні правопорушення, що призводить до переривання/закриття судових процесів, в яких задіяні керівники лісового господарства;

- розмір штрафних санкцій, передбачених за екологічні правопорушення, не виправдано низький;

- випадки незаконної вирубки, які Державна лісова охорона передає правоохоронним органам, або не розслідуються, або не розглядаються судами.

Висновки до розділу 2

1. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування розкрадання лісодеревини:

а) встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, злочинця затримано на гарячому;

- злочинця затримано під час здійснення розкрадання, безпосередньо після вирубки лісодеревини;

- злочинця затримано під час трелювання деревини;

- злочинця затримано під час транспортування деревини.

б) встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, встановлено ознаки особи злочинця, але його не затримано.

в) встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, але не встановлено ознаки особи злочинця.

2. Під час розслідування розкрадання лісодеревини можна висунути слідчі версії щодо:

– події кримінального правопорушення: а) мало місце розкрадання лісодеревини; б) мало місце кримінальне правопорушення проти власності; в) мало місце інше екологічне кримінальне правопорушення;

– особи злочинця: а) кримінальне правопорушення було вчинено затриманим одноособово; б) кримінальне правопорушення було вчинено затриманою особою у співучасті з іншими невстановленими особами; в) кримінальне правопорушення було вчинено іншими особами, підозрюваного затримано помилково;

– мети злочинця: а) лісодеревину добуто для особистих потреб; б) лісодеревину добуто з метою продажу або іншої реалізації;

– знарядь вчинення кримінального правопорушення: а) вирубку здійснено за допомогою ручних знарядь (пили, сокири тощо); б) вирубку здійснено за допомогою промислової техніки;

– місця вчинення кримінального правопорушення: а) розкрадання лісодеревини було вчинено поблизу місця затримання підозрюваного під час транспортування; б) розкрадання лісодеревини було вчинено в іншій місцевості;

– місця перебування злочинця: а) знаходиться поблизу місця розкрадання лісодеревини; б) здійснює транспортування незаконно добутої деревини від місця вчинення кримінального правопорушення; в) покинув місце вчинення кримінального правопорушення;

– суті події: а) мала місце техногенна подія; б) мала місце природна подія;

– кількості злочинців: а) кримінального правопорушення було вчинено однією особою; б) кримінального правопорушення було вчинено групою осіб;

– щодо місця знаходження незаконно добутої деревини: а) деревину приховано поблизу місця розкрадання; б) деревину перевезено до іншої місцевості та приховано; в) деревину було знищено, видозмінено її первісний стан або використано у виробництві.

3. З метою розкриття кримінальних правопорушень чинне законодавство зобов'язує органи та підрозділи, які проводять діяльність щодо розслідування

розкрадання лісодеревини, здійснювати взаємодію з іншими правоохоронними органами, державними та місцевими органами влади тощо.

Особливість взаємодії під час розслідування розкрадання лісодеревини визначається потребою у створенні та забезпеченні ефективного функціонування слідчо-оперативної групи, забезпечення взаємодії у процесі провадження досудового розслідування та здійснення постійного взаємообміну інформацією.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАННЯ ЛІСОДЕРЕВИНИ

3.1 Профілактика розкрадань лісодеревини оперативними підрозділами Національної поліції України

Профілактика є одним із напрямків запобігання кримінальним правопорушенням. Вона розглядається у різних площинах, а саме у: кримінологічній, кримінально-правовій та оперативно-розшуковій. Кримінологічна профілактика покликана на недопущення самої можливості злочинних проявів. Кримінально-правова – проводиться стосовно осіб, що вчинили кримінальні правопорушення та потребують виправлення та перевиховання. Оперативно-розшукова профілактика кримінальних правопорушень пов'язана з виявленням осіб, що готують кримінальні правопорушення та здійснення відносно них запобіжного впливу. На даний час серед науковців немає єдності у розумінні змісту поняття «профілактика злочинності». Деякі його вважають як попередження злочинності, інші вважають профілактику та попередження злочинності синонімами, тому не розділяють їх за суттю. У літературі також побутує думка, що потрібно розрізняти: профілактику, попередження, припинення кримінальних правопорушень. Щодо терміну «запобігання», то у законодавчій практиці він вживається стосовно злочинності і злочинних проявів. У законах, які були прийняті останнім часом Верховною Радою України, діяльність щодо недопущення кримінальних правопорушень називається «запобігання».

Вказаною проблематикою займалися такі вчені, як: А. Губська, В. Зима, О. Кальман, І. Козаченко, О. Кириченко, А. Лекарь, В. Ложкін, В. Меживой, Н. Філіпенко, С. Ольховська, В. Пчолкін, А. Стацак, А. Черняк, О. Шевченко, В. Шеломенцев, В. Шендрик та інші. Профілактика правопорушень займає важливе місце у боротьбі зі злочинністю, але на превеликий жаль, останніми

роками такому важливому питанню приділяється неналежна увага як зі сторони науковців, так і практичних працівників правоохоронних органів.

Однією з основних ознак відносної самостійності теорії профілактики злочинів як наукової дисципліни є присутність у ній власної системи понять. У систему профілактики злочинності входять різноманітні види профілактичної діяльності. А. Зелінський вважає, що профілактика не має на увазі конкретне кримінальне правопорушення, а забезпечується через запобігання криміногенним ситуаціям, їх усунення, ослаблення дії криміногенних факторів, захисту об'єктів від посягань тощо. Поряд з тим, запобігання кримінальним правопорушенням спрямоване на перешкоджання здійсненню злочинного наміру конкретної особи до початку посягання на стадіях виявлення наміру або готування до кримінального правопорушення. Припинення направлене на злочинну діяльність, що вже розпочалася, та має на меті забезпечити ненастання її шкідливих наслідків [154, с. 141]. Проаналізувавши позицію А. Зелінського, варто відрізнити профілактику кримінальних правопорушень від інших видів соціального управління за ознакою цілеспрямованості. Таке трактування дозволяє виділити більш конкретні відмінності профілактики від інших видів діяльності, включаючи і ті, які об'єктивно мають профілактичне значення.

Профілактика кримінальних правопорушень відрізняється від інших видів соціального управління такими ознаками:

- перша ознака визначає характер здійснення профілактики кримінальних правопорушень як певної функції управління, що спрямована на зміцнення безпеки правоохоронюваних цінностей. Це входить у наміри суб'єктів управління і усвідомлюється ними, тобто має ознаки профілактичної функції;

- друга ознака міститься у природі вищезазначених наслідків – у специфіці цілей профілактики кримінальних правопорушень. Основною метою профілактики кримінальних правопорушень є забезпечення надійної безпеки найважливіших цінностей – інтересів держави, суспільства, прав і законних інтересів громадян шляхом усунення факторів, які породжують або сприяють таким діям;

- третя ознака профілактики кримінальних правопорушень полягає у тому, що вона є цілісною системою. Як і будь-яка система, вона має інформаційний механізм, головною складовою якого є правові норми, що регулюють профілактику злочинів [155].

У роботі органів та підрозділів Національної поліції України, насамперед, оперативних підрозділів, провідне місце посідає питання, яке пов'язане з вивченням умов і причин скоєння кримінальних правопорушень.

На нашу думку, суттєвим недоліком у вивченні умов і причин скоєння кримінальних правопорушень є те, що здебільшого у ситуаціях практичні працівники мотив вчинення конкретного кримінального правопорушення ототожнюють з умовами, що сприяли його скоєнню, тобто не шукають джерела, «коріння» кримінального правопорушення.

Для дослідження нашої проблематики вважаємо за доцільне детальніше розглянути такі детермінанти злочинності, як причини та умови конкретного кримінального правопорушення. Такі терміни постійно застосовуються у кримінології та оперативно-розшуковій діяльності [156, с. 11-12].

Причини конкретного кримінального правопорушення – це активні складові, які пробуджують у особи мотиви, інтереси для його вчинення. Встановлення причин конкретного кримінального правопорушення виявляється у визначенні негативних рис особи обвинуваченого, які в певній ситуації, яка склалась в житті, призвели до вчинення нею кримінального правопорушення.

Усунення причин конкретного кримінального правопорушення передбачає вплив на особу підозрюваного з метою послаблення негативних установок. Засобами такого впливу є процес викриття кримінального правопорушення та покарання особи, винуватої у вчиненні кримінального правопорушення. Важливо зауважити, що при такому впливі роль оперативного працівника полягає у спонуканні підозрюваного до:

а) добровільного відшкодування заподіяних кримінальним правопорушенням збитків;

б) надання активної допомоги у викритті кримінального правопорушення;

в) щирого каяття у вчиненні кримінального правопорушення.

Також завданням оперативного працівника є упорядкування відомостей про особу підозрюваного і встановлення обставин, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність.

Умови, які сприяють вчиненню кримінального правопорушення, складають його оточення. Умови в кримінології ділять на суб'єктивні і об'єктивні. Суб'єктивні – це негативні психологічні і моральні якості людей, що оточують злочинця. Наприклад, це прагнення певних людей до швидкого збагачення, прагнення до «красивого» життя, проституція, алкоголізм, наркоманія та інші види ненормативної поведінки.

Об'єктивні умови злочинності – це соціальні суперечності, які безпосередньо не залежать від свідомості і волі населення. Це уклад і стан економіки, тіньові сторони урбанізації, екологія, соціальні відносини тощо [80, с. 116-118].

Здійснивши вивчення літератури з досліджуваної нами проблематики, матеріалів кримінальних проваджень та архівних кримінальних справ відповідної категорії, ми визначили риси осіб, які можуть вчиняти розкрадання на установах лісогосподарського комплексу:

- 1) нехтування інтересами як суспільства в цілому, так і окремих людей, зневажання людей, які стоять нижче від них за своїми фінансовими можливостями;
- 2) нехтування законів і бажання досягти поставленої мети будь-якими, в тому числі і незаконними, а іноді й відверто злочинними методами;
- 3) переконаність у тому, що гроші – це найвища цінність у житті;
- 4) прагнення бути заможною людиною тощо [157, с. 194].

Суб'єктивними умовами вчинення розкрадань лісодеревини є:

- 1) масове зубожіння населення;
- 2) недостатньо ретельна перевірка кандидатур при зарахуванні на роботу, пов'язану із значними матеріальними цінностями;
- 3) недоліки в роботі правоохоронних та контролюючих органів, які не реагують на правопорушення в лісовій галузі;
- 4) недоліки в організації контролю і нагляду тощо.

Об'єктивними умовами, що сприяють вчиненню розкрадань є:

- 1) недосконалість законодавства, що регулює відносини лісокористування;
- 2) повільність економічно-соціально реформ;
- 3) відсутність якісної системи державного контролю;
- 4) існування «тіньової економіки»;
- 5) переконання, що можна збагатитися швидко, не докладаючи значних зусиль;
- 6) фінансова криза тощо.

Проведене нами узагальнення роботи оперативних підрозділів НПУ дає підставу зробити висновок, що найбільш типовими обставинами, які використовуються злочинцями при вчиненні розкрадань лісодеревини і деяких інших зловживань, є наступні:

1. Недоліки в постановці відомчої ревізійної роботи;
2. Недосконалість методів визначення кількості лісу, який відводять під промислову розробку лісових ділянок;
3. Присутність у лісових районах країни дрібних лісових організацій, що належать різним міністерствам і відомствам;
4. Незадовільний контроль з боку адміністрації лісозаготівельних підприємств і організацій утримувачів лісу за виконанням лісозаготівельних робіт.
5. Недоліки в доборі і розстановці кадрів, насамперед, керівних і матеріально-відповідальних осіб;
6. Слабкий контроль за діяльністю матеріально-відповідальних осіб з боку бухгалтерського апарату;
7. Порушення положень нормативних актів, що регламентують порядок відпуску деревини;
8. Недоліки в обліку деревини, які проявляються при лісорозробках, транспортуванні та прийманню лісоматеріалів [80, с. 118-120].

Розглянемо кожну з виокремлених обставин детальніше.

1. Працівники малих підприємств, як правило, незадовільно знають основи сучасної технології лісорозробок, не застосовують комплексну механізацію,

високий рівень трудомісткості робіт, не проводять лісовідновлення. Ними вирубуються лише необхідні для потреб свого відомства сорти, а інша деревина не використовується. Собівартість кубометра деревини тут у кілька разів вища, ніж в організаціях Держлісагентства. Крім того, лісозаготівельні підприємства, підпорядковані різним міністерствам і відомствам, в основному розміщуються в лісових місцевостях на значних відстанях від своїх керівних органів – слабо ними контролюються, що дозволяє недобросовісним особам тривалий час безкарно займатися розкраданнями й іншими зловживаннями [80, с. 123].

2. Відповідно до Наказу Державного агентства лісових ресурсів України від 21 січня 2013 року № 9, яким затверджено «Методичні вказівки з відведення і таксації лісосік, видачі лісорубних квитків та огляду місць заготівлі деревини в лісах Державного агентства лісових ресурсів України» відведення лісосік для вирубок головного користування проводиться за один рік до початку року вирубки.

Перед початком робіт з відведення лісових ділянок для заготівлі деревини державними лісогосподарськими підприємствами в розрізі структурних підрозділів (лісництв), категорій лісу, господарських секцій і переважаючих порід складається проект плану відведення лісосік на рік.

До складу підрозділів з відведення і таксації лісосік забороняється включати службових осіб, які в наступному будуть організовувати чи проводити лісозаготівельні роботи. Перелік дерев виконують службові особи, що входять до складу державної лісової охорони. Відбір, обмір модельних дерев і встановлення розрядів висот проводить керівник підрозділу з відведення і таксації лісосік, який входить до складу державної лісової охорони. Конфігурація та площа лісосік приймається за результатами відведення лісосік (інструментальна зйомка). Облік деревини на виділених лісосіках здійснюється за площею; кількістю дерев, що призначені в рубку (подеревно); кількістю заготовленої деревини. При проведенні суцільних вирубок застосовується облік за площею, таксація лісосік здійснюється методом суцільного переліку [158].

3. Відповідно до Наказу Держкомітету лісового господарства «Про затвердження Правил рубок головного користування» на кожну лісосіку до початку

Її розробки складається карта технологічного процесу розроблення лісосіки (далі – технологічна карта), яка з урахуванням конкретних умов відображає лісівничі та організаційні вимоги до виконання робіт. У технологічній карті міститься перелік підготовчих робіт, визначається схема розробки лісосіки з нанесенням на неї виробничих об'єктів, устаткування, доріг, волоків, способи проведення лісозаготівельних операцій (звалювання дерев, обрубання сучків, трелювання, спуск, кряжування, сортування, штабелювання, навантаження деревини, очищення місць рубок), установлюється черговість розробки пасік, передбачаються заходи щодо охорони праці та визначаються природоохоронні вимоги (запобігання ерозії ґрунтів, збереження підросту тощо) [159].

Визначаються породи дерев і кількість деревини, які передбачається заготовити, в різних місцях відводу. На окремих невеликих ділянках встановлюються породи лісу і можливу кількість кубічних метрів ділової, напівділової та дров'яної деревини. Числа, отримані на цих ділянках, усереднюють і використовують для розрахунків загальної кількості деревини на всій лісосіці. Застосування такого методу, як правило, не дозволяє встановити дійсну кількість деревини. У в тих випадках, коли матеріальна оцінка лісосік проводиться в зимовий час, коли інші ділянки лісу важкодоступні, помилки можуть варіювати у ще більших межах.

Робота з відведення і таксації лісосік визнається незадовільною і виконується заново в таких випадках: при відведенні з порушенням чинних нормативно-правових актів (способу вирубки, площі і ширини лісосік, терміну примикання тощо); при розходженні даних перевірки з даними відведення по ліквідному запасу на лісосіці, ліквідному запасу окремих порід, частка яких у складі деревостану 2 і більше одиниці понад 10% (по діловій деревині – понад 15%); при помилці у визначенні площі понад 2 відсотки; при незадовільному відмежуванні лісосік (не чіткість меж, захаращеність візирів, відсутність ділянкових стовпів і пікетних кілків на кутах поворотів або написів на них тощо); відсутність в описовій частині відомостей про присутність на лісосіці цінних та рідкісних дерев, занесених до Червоної книги України, інших дерев, що не підлягають вирубуванню.

При виявленні помилок у матеріально-грошовій оцінці, неправильному встановленні розряду висот або розряду такс, в матеріали відведення відповідальні виконавці вносять необхідні виправлення.

Результати контролю за відведенням і таксацією лісосік оформляються актом перевірки з відведення і таксації лісосік у лісах [158].

Недосконалість такого способу визначення присутності деревини на ділянці і умови усунення розбіжностей та помилок дають можливість розкрадачам значно занижувати в лісорубному квитку відомості про фактично відведений ліс і створювати великі невраховані його запаси.

4. Умовами, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень при заготівлі лісу, є порушення встановлених правил обліку при заготівлі лісу, а також при відпуску його споживачам і транспортуванні. Нерідко в облікових документах лісівників, документах обліку та руху лісопродукції та іншої первинної документації є багато підчищуваль, помарок, незумовлених виправлень, змін, що значно ускладнює підрахунок дійсної кількості заготовленої, складованої на складах або відвантаженої деревини.

Найчастіше майстри діляниць та завідувачі складами не проводять звірки підзвітної деревини, що є у них, з бухгалтерськими даними. При вивезенні лісу з ділянок документи виписуються з порушеннями встановлених форм, в них нерідко відсутні необхідні реквізити, такі, як підписи матеріально-відповідальних осіб, дати вивезення, вид транспорту тощо.

Незадовільна постановка обліку лісоматеріалів сприяє незаконному списанню деревини у процесі її сплаву. При складанні актів на списання вказуються наднормативні втрати і збитки, які при поганому обліку важко перевірити насамперед, тому, що ці норми залежать від багатьох показників – породи деревини, способу і часу сплаву, відстані, тривалості перебування лісоматеріалів в воді тощо, визначити які, в окремих випадках, буває важко. Недобросовісні особи використовують цей складний порядок визначення норм втрат, незаконно списують деревину, яка фактично була недовантажена споживачеві, тим самим створюють невраховані резерви лісу.

Сприяють розкраданням лісодеревини недоліки в обліку та оформленні документації, які є також при відвантаженні і прийманні лісоматеріалів. Облікові документи складаються без достатньої перевірки відвантаженої лісодеревини, при відвантаженні допускаються пересортиці. Фактично відвантажуються деревина нижчих сортів і в менших кількостях, що зазначається у відвантажувальних і платіжних документах. У деяких випадках акти приймання лісоматеріалів не затверджуються керівниками підприємств і організацій, відсутні перевірки за фактами нестач. Претензії з додатком матеріалів про кількість приймання висилаються постачальнику із затримками, що позбавляє можливості вчасно встановити причини нестачі винуватих у них осіб [80, с. 126-127].

5. Як показує практика, особливе місце серед недоліків, які існують при заготівлі і транспортування лісу, займає незадовільний контроль з боку адміністрації за виконанням лісозаготівельних робіт і діяльністю деяких матеріально-відповідальних осіб. Відомо, що адміністрація лісозаготівельних підприємств зобов'язана контролювати діяльність підлеглих лісозаготівельних матеріально-відповідальних та посадових осіб, вчасно усувати факти безгосподарності, порушень в обліку деревини, правил розрахунків із споживачами лісоматеріалів тощо. У той же час керівники не належно це контролюють.

Лісозаготівельні роботи контролюються не тільки керівними ланками, а й місцевими лісівниками, які зобов'язані проводити перевірку дотримання правил проведення лісозаготівельних робіт і користування лісом. У разі їх недотримання лісівником складається акт. Лісгоспи також повинні проводити огляд місць рубок, огляд заготовленої деревини при відпуску лісу і видавати дозвіл на його вивезення. Про результати огляду складається акт, що підписується лісівником і представником лісозаготівельної організації. Однак такий контроль нерідко здійснюється нерегулярно і поверхнево, чим користуються недобросовісні заготівельники. Окремі з них вирубують дерева, які не підлягають вирубці, проводять вирубку за межами відводу лісосіки або неправильно відображають результати в облікових документах (наприклад, асортимент заготовленої деревини).

Незадовільний контроль сприяє здійсненню розкрадань неврахованих лісоматеріалів.

6. Недостатність кадрових ресурсів сприяє проникненню на керівні та матеріально-відповідальні посади людей, морально нестійких і навіть раніше засуджених. Як показує практика, матеріальні цінності нерідко довіряються особам з низьким загальноосвітнім рівнем і слабкою професійною підготовкою. Слід зазначити, що особливо нестабільна справа з добором кадрів лісозаготівників в невеликих організаціях, що належать різним відомствам, де на посади, пов'язані з розпорядженням матеріальними цінностями, проникають різного роду «ділки» і раніше засуджені особи.

7. Окремі бухгалтерські апарати не ведуть належним чином обліку всіх господарських операцій. При запущеному обліку важко встановити кількість заготовленої деревини, простежити рух лісоматеріалів від ділянки до споживача. У деяких випадках головні (старші) бухгалтери приймають від матеріально-відповідальних осіб звіти з первинними документами, в яких не заповнені окремі реквізити. У багатьох лісозаготівельних підприємствах, організаціях слабо контролюється фактична присутність деревини. Переоблік лісопродукції здійснюється формально, а акти та протоколи інвентаризаційних комісій складаються на підставі документальних даних. У результаті факти недостач і розкрадань тривалий час не розкриваються.

8. Здійсненню розкрадань лісодеревини багато в чому сприяє незадовільна організація відомчої ревізійної роботи. Іноді через завантаженість роботою ревізійного апарату, недостачі фахівців-ревізорів, несприятливих погодних умов ревізії проводяться невчасно, часом поспіхом та неякісно. Ревізори нерідко обмежуються лише документальною перевіркою замість ревізії матеріальних цінностей і деревини. Крім того, часто не проводять глибокого аналізу документів, що перевіряються, не звертають належної уваги на зміни в тексті, дописки, сліди підчищення тощо [80, с. 127].

На основі аналізу вихідної інформації плануються заходи щодо виявлення конкретних обставин, уточнення та перевірки отриманих даних, а також з усунення

виявлених причин та умов, скерованих на вчинення кримінального правопорушення [160, с. 15].

Працівникам оперативних підрозділів НПУ поряд з умовами, що сприяють розкраданню лісодревини, необхідно знати основні категорії осіб, від яких можна очікувати скоєння правопорушень, а вчасна профілактична робота з ними, дозволить не допустити злочинних дій. Такими є:

- особи, які виявляють неприховане прагнення до наживи;
- особи, до яких було застосовано види покарань, не пов'язані з позбавленням волі;
- раніше засуджені особи за корисливі кримінальні правопорушення;
- особи, що наділені організаційно-розпорядчими функціями;
- особи, які допустили зловживання на службі, недостачі чи розтрати;
- особи, які були помічені у різного роду сумнівних операціях;
- особи, які працюють на об'єктах лісової галузі після звільнення з місць позбавлення волі на матеріально-відповідальних посадах [80, с. 84-85].

Інформація про причини та умови може бути отримана не лише від підозрюваного а й від його близького оточення. Проте не варто переоцінювати або недооцінювати таку інформацію [161, с. 89].

Безумовно, визначити всі обставини, що сприяють розкраданням лісодревини, а також усіх осіб, які можуть так чи інакше використовувати їх у своїх корисливих цілях, – завдання навряд чи посильне. Головне полягає в тому, щоб при оперативному обслуговуванні об'єктів лісової галузі оперативні працівники вчасно виявляли конкретні умови і конкретних осіб, застосовували ефективні попереджувальні заходи, керуючись нормативними актами МВС України, рекомендаціями з даного питання, викладеними у спеціальній літературі.

Здійснювати збір інформації щодо розкрадання лісодревини потрібно доцільним вивченням положень наказів, інструкцій, розпоряджень, що регламентують лісогосподарську діяльність, у яких визначено:

- організацію і технологію лісозаготівель;
- порядок децентралізованих заготівель лісодревини;

- норми витрати сировини, основних і допоміжних матеріалів, природних втрат, втрат і відходів при виробництві, зберіганні і транспортуванні лісоматеріалів;
- порядок використання лісів держлісагентства лісових ресурсів та лісів, що перебувають у іншій відомчій приналежності;
- контрольно-ревізійну діяльність в системі лісового господарства;
- порядок реалізації деревини і її приймання транспортними організаціями та споживачами;
- облік і звітність на лісозаготівельних підприємствах і в організаціях.

Умовами, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень при заготівлі лісу, є порушення встановлених правил обліку при заготівлі лісу, а також при відпуску його споживачам і транспортуванні. Часто у документах обліку наявності та руху лісопродукції, а також в інших облікових документах лісівників, є багато змін, підчищувань, помарок, через що виникають труднощі у підрахунку дійсної кількості заготовленої, складованої або відвантаженої деревини.

Часто майстри діляниць та завідувачі складами не проводять звірки підзвітної деревини, що у них є, з бухгалтерськими даними. При складанні актів на списання вказуються наднормативні втрати і збитки, які при поганому обліку важко перевірити. Сприяють розкраданням лісодеревини недоліки в обліку та оформленні документації, які мають місце також при відвантаженні і прийманні лісоматеріалів. Облікові документи складаються без достатньої перевірки відвантаженої лісодеревини, при відвантаженні допускаються пересортиці.

З практики вбачається, що важливе місце серед недоліків, які є при заготівлі і транспортування лісу, займає незадовільний контроль з боку адміністрації за виконанням лісозаготівельних робіт. Лісозаготівельні роботи контролюються не тільки керівними ланками, а й місцевими лісівниками, які зобов'язані проводити перевірку дотримання правил проведення лісозаготівельних робіт і користування лісом. У випадку їх недотримання лісівником складається акт.

Збирати інформацію щодо обставин, що сприяють розкраданню лісодеревини, вчасно виявляти конкретні умови і конкретних осіб, застосовувати

ефективні попереджувальні заходи оперативними працівниками НПУ доцільно шляхом вивчення положень інструкцій, наказів, розпоряджень, які регламентують лісогосподарську діяльність, та у яких встановлено:

- облік і звітність на лісозаготівельних підприємствах;
- організацію і технологію лісозаготівель;
- порядок децентралізованих заготівель лісодеревини;
- норми витрати сировини, основних і допоміжних матеріалів, природних втрат, втрат і відходів при виробництві, зберіганні і транспортуванні лісоматеріалів;
- порядок реалізації деревини і її приймання транспортними організаціями та споживачами;
- контрольно-ревізійну діяльність в системі лісового господарства;
- порядок використання лісів Держлісагентства лісових ресурсів та лісів, що перебувають у іншій відомчій приналежності.

Здійснивши дослідження, ми встановили, що оперативні працівники підрозділів НПУ, які здійснюють оперативне обслуговування лісової галузі отримують інформацію про обставини, що сприяють розкраданням лісодеревини з наступних джерел:

- встановлення контактів з працівниками планових, лісогосподарських, фінансових органів, органів Державної лісової охорони, контрольно-ревізійних апаратів, державної фінансової інспекції;
- ознайомлення з матеріалами засобів масової інформації, моніторингу мережі Інтернет;
- особисте ознайомлення з характером лісогосподарських робіт;
- аналіз облікових документів, актів інвентаризацій і ревізій, висновків інспекцій, рекламацій, претензій;
- результатів нарад і безпосередньої участі в них;
- використання осіб, з якими здійснюється конфіденційне співробітництво;

- спілкування з керівниками обласних управлінь лісового та мисливського господарств і лісгоспів;
- вивчення листів, заяв і скарг працівників лісових підприємств [80, с. 128].

Варто зауважити, що для попередження розкрадань в лісовій промисловості необхідно систематично в діапазоні країни, області проводити сукупність узгоджених заходів з перевірки стану збереження майна і власності. Наприклад, оперативні підрозділи областей можуть організовувати різноманітні операції під умовними назвами. Під час їх проведення у взаємодії із громадськими та державними організаціями можна виявляти і усувати умови, які сприяли вчиненню розкрадань. Вказані профілактичні заходи необхідно проводити спільно відомчими контролюючими органами, з контрольно-ревізійними апаратами, Державною аудиторською службою.

Важливе місце у профілактиці кримінальних правопорушень, поряд із систематичними та масовими заходами є особисте спілкування оперативних працівників з працівниками лісгосподарських підприємств. Воно може здійснюватися у вигляді лекцій, бесід з питань дотримання законності у формі, виступів на загальних зборах працівників лісової галузі. Важливими є індивідуальні бесіди, за допомогою яких виявляються особи, що мають бажання посприяти в забезпеченні законності.

Проаналізувавши обставини, що сприяють кримінальним правопорушенням, оперативні співробітники вживають заходів для їх усунення. Серед таких форм та методів, важливе місце займають такі форми, як подання, що вносяться до підприємства. У поданні необхідно відобразити причинний зв'язок між діями злочинців і тими недоліками і порушеннями, які сприяли їх появі. Вони повинні містити рекомендації, спрямовані на усунення умов, що сприяють розкраданням, на удосконалення діяльності підприємств, установ та організацій.

Доцільно виокремити заходи, які використовуються для усунення умов, що сприяли вчиненню розкрадання лісодеревини:

а) правове виховання населення із використанням засобів масової інформації на рівні міста, району, області;

б) скерування подань з відповідними аналітичними матеріалами і рекомендаціями до центральних органів державної влади України про внесення відповідних доповнень і змін в чинне законодавство, прийняття нових законів та інших нормативних актів;

Важливо зауважити, що профілактична робота при розслідуванні кримінальних правопорушень дає найбільший ефект тільки тоді, коли вона нерозривно поєднується з правовими, соціальними, економічними, і організаційними заходами попередження злочинності в рамках держави [162, с. 194].

Здійснюючи заходи щодо виявлення та усунення умов, що сприяють розкраданням у лісогосподарських організаціях, оперативні працівники часто отримують інформацію про осіб, які мають намір скоїти розкрадання, а також осіб, які готують кримінальні правопорушення або вчиняють замах на них. Підготовчі дії, наприклад, можуть виявлятися у складанні підроблених документів на нібито проведені заготівельні і вантажно-розвантажувальні роботи, в умисному створенні залишків деревини.

У кримінальному процесі та кримінології є певна схема обставин, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень:

- формування антисуспільних поглядів;
- перетворення таких звичок, поглядів у злочинну недбалість, намір;
- сприятливі умови для готування та вчинення кримінального правопорушення [163, с.178–179].

Головним принципом якісної профілактичної діяльності оперативного працівника НПУ є усунення причин вчинення кримінальних правопорушень.

Злочинці, які мають намір вчинити розкрадання, часто навмисно заплутують первинний бухгалтерський облік з прийому-передачі, заготівлі, та транспортування лісоматеріалів. Часто про підготовку до кримінального правопорушення вказують факти отримання переказами великих грошових коштів

на рахунки матеріально-відповідальних та посадових осіб. Маючи такі дані, працівники оперативних підрозділів НПУ повинні проводити заходи для їх перевірки, припинення можливих злочинних дій та притягнення винуватих осіб до відповідальності за готування до кримінального правопорушення [164, с. 44-47].

Важливо зауважити, що всі установи, які є складовими елементами соціального інституту правоохоронних органів є спеціалізованими суб'єктами профілактики. Надалі зробимо аналіз кожного із них.

Основи діяльності органів прокуратури як суб'єктів профілактики кримінальних правопорушень визначаються Законом України «Про прокуратуру» 2014 року. Можна назвати такі напрямки їх профілактичної діяльності:

1) На підставі складеного прогнозу та виявлених причин і умов злочинності здійснювати комплексне планування профілактичної діяльності.

2) Організовувати висвітлення в засобах масової інформації реальної криміногенної ситуації та механізму злочинної поведінки найбільш поширених кримінальних правопорушень, з метою віктимологічної профілактики. Інформувати населення про діяльність правоохоронних органів, з метою налагодження партнерських стосунків.

3) Вживати заходів щодо стимулювання участі населення у профілактичній діяльності.

4) В межах наглядової функції прокуратури, здійснювати нагляд за дотриманням законності, реалізації програм, планів та постанов, спрямованих на профілактику злочинності.

5) В межах визначеної компетенції, сприяти правовому вихованню населення;

6) Постійно проводити кримінологічний аналіз ситуації на території обслуговування, що дозволяє виявити причини та умови злочинності, окремих її видів та конкретних кримінальних правопорушень, а також встановити закономірності розвитку ситуації і на їх підставі зробити обґрунтований прогноз її розвитку криміногенної ситуації;

7) Координувати діяльність правоохоронних органів в галузі профілактичної діяльності, що дозволяє надати даному процесу системність, логічну послідовність і тим самим значно підвищити ефективність такої діяльності [165].

Відповідно до Закону України «Про службу безпеки України» від 25 березня 1992 року, Служба безпеки України зобов'язана забезпечити державну безпеку України. У ст. 2 Закону визначено завдання, які покладаються на Службу безпеки України – це захист державного суверенітету, конституційного устрою, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України, законних інтересів держави і прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб, інших злочинних посягань з боку іноземних організацій, груп та окремих осіб [166]. Відповідно до чинного національного законодавства та ратифікованих міждержавних угод виявлення та припинення існування наркотрафіків, транснаціональних каналів незаконної міграції та торгівлі людьми. Перераховані завдання стосуються зовнішніх суб'єктів підривної діяльності. Але, на жаль, є і внутрішні суб'єкти, які можуть нанести значної шкоди державним інтересам України і тому на СБУ покладені завдання щодо попередження злочинності проти миру та людства, проявів тероризму, організованої злочинності, кримінальних правопорушень у сфері управління та економічної діяльності [155, с. 102-103].

На підставі Закону України «Про прикордонні війська України» від 4 листопада 1991 року здійснюють свої повноваження прикордонні війська України. Виконуючи покладені на них завдання, органи охорони державного кордону вживають наступні заходи:

- в межах компетенції спільно з іншими уповноваженими правоохоронними органами, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року здійснюють оперативно-розшукову діяльність;

- забезпечують надійну охорону державного кордону, перекриття каналів проникнення в Україну нелегальних мігрантів, предметів контрабанди, зокрема, наркосировини, зброї, боєприпасів та інших засобів вчинення тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень;

- впроваджують у повсякденну діяльність пунктів пропуску системи перевірки розшукуваних осіб та автотранспорту, що зник разом з ними, серед громадян та транспортних засобів, які перетинають державний кордон, вживають заходів щодо недопущення незаконного перетину кордону,

- згідно із Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» налагоджують взаємодію з населенням щодо охорони громадського порядку і державного кордону [167].

Митна служба України здійснює свою діяльність відповідно до постанови КМУ «Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України» від 6 березня 2019 року № 227 та Указу Президента України «Про державну митну службу України від 23 березня 1998 року. Відповідно до цього Указу, митні органи України здійснюють заходи щодо спеціально-кримінологічної профілактики злочинності, пов'язаної з порушенням порядку переміщення через митний кордон товарів та послуг (контрабанда, незаконний експорт та імпорт, транзит викрадених транспортних засобів, тощо).

Основними напрямками профілактики злочинності у сфері незаконного перетину через митний кордон України товарів та послуг є:

- вдосконалення процедури митного оформлення товарів, розробка методик виявлення незаконного перетину митного кордону товарів та послуг;

- насичення пунктів пропуску через державний кордон України спеціальною технікою, яка дозволить з одного боку виявляти факти незаконного перетину митного кордону товарів та послуг, а з іншого боку прискорить та спростить процедуру законного перетину;

- налагодження партнерських стосунків і обміну оперативною інформацією (в межах чинного законодавства та ратифікованих міжнародних угод) з аналогічними службами суміжних країн [168, 169].

Відповідно до постанови КМУ «Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України» від 6 березня 2019

року № 227 здійснює свою діяльність Державна податкова служба України. На органи державної податкової служби покладені такі завдання:

- здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і вчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів (обов'язкових платежів), а також неподаткових установлених доходів;

- внесення у встановленому порядку пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства;

- прийняття у випадках, передбачених законом, нормативно-правових актів і методичних рекомендацій з питань оподаткування;

- формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів та Єдиного банку даних про платників податків – юридичних осіб;

- роз'яснення законодавства з питань оподаткування серед платників податків;

- запобігання кримінальним правопорушенням та іншим правопорушенням, віднесеним законом до компетенції податкової міліції, їх розкриття, припинення, розслідування та провадження у справах про адміністративні правопорушення;

- у межах компетенції, наданої цим законом, здійснюють заходи профілактики кримінальних правопорушень у сфері оподаткування [169].

3.2 Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розкрадання лісодеревини

Процес доказування під час розслідування кримінального правопорушення має свої особливості. Тому часто виникають слідчі помилки, оскільки у слідчих відсутній досвід розслідування кримінальних правопорушень того чи іншого спрямування. У зв'язку із цим існує необхідність у напрацюванні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності слідчого зі збирання, перевірки та оцінки доказів, що допоможе уникати помилок як під час висунення

версій і планування розслідування, так і під час проведення слідчих (розшукових) дій, та збагатить практичних працівників систематизованими та узагальненими знаннями щодо специфіки розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

У КПК України чітко закріплено способи збирання доказів стороною обвинувачення, до яких належать:

- 1) збирання під час проведення слідчих (розшукових) дій;
- 2) збирання під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- 3) витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб;
- 4) отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб;
- 5) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України, зокрема, затримання як на підставі ухвали слідчого судді, так і без такої ухвали та тимчасовий доступ до речей і документів;

б) одержання на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [147].

Здійснивши аналіз норм КПК України, що регламентують порядок проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, науковці запропонували такі способи збирання речових доказів:

- 1) вилучення слідчим, прокурором при проведенні слідчих (розшукових) дій, зокрема, огляду та обшуку;
- 2) вилучення службовою особою, уповноваженою здійснювати затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення у порядку ст. 208 КПК України, під час такого затримання;
- 3) вилучення при проведенні тимчасового доступу до речей і документів як заходу забезпечення кримінального провадження;
- 4) добровільне надання будь-яким учасником кримінального провадження;
- 5) вилучення шляхом тимчасового вилучення предмета при затриманні будь-

якою особою у порядку ст. 207 КПК України [170, с. 22-24].

Термін «збирання доказів» є умовним, оскільки готових доказів не існує. Слідчий, прокурор, працівник оперативного підрозділу, виявляючи під час проведення процесуальних дій належну до провадження інформацію (ідеальні чи матеріальні сліди правопорушення) та фіксуючи її у процесуальних актах – формують процесуальні джерела доказів (свідчення, речові докази, документи, висновки експертів).

У науці кримінального процесу більш поширеним є вживання щодо розслідування кримінальних правопорушень терміна «процесуальні дії», під якими вважають усі передбачені кримінальним процесуальним законом заходи, які від слідчих (р) дій відрізняються метою, колом уповноважених суб'єктів і порядком провадження, а також отримуваними результатами.

Нам імпонує думка Ю. Чорноус, яка зазначає, що процесуальні дії щодо слідчих слід розглядати як ціле і частину [171, с. 49].

Слідчі (р) дії серед способів збирання доказів мають найбільшу вагу. Вони є частиною процесуальних дій, які відбуваються відповідно до вимог кримінального процесуального закону і спрямовані на збирання та перевірку доказів, а також встановлення обставин, що мають значення для цього кримінального провадження. Правова регламентація слідчих (р) дій передбачає систему правил поведінки суб'єкта доказування та інших учасників процесу під час збирання та перевірки доказів.

На початковому етапі розслідування будь-якого кримінального правопорушення виникає комплекс слідчих (розшукових) дій, який спрямований на:

- а) вжиття заходів щодо оцінки фактичної інформації та висунення версій;
- б) встановлення очевидців кримінального правопорушення;
- в) виявлення, фіксацію, вилучення слідів кримінального правопорушення та речових доказів, їх дослідження [172, с. 62].

Незалежно від слідчої ситуації, яка виникає в ході проведення початкових слідчих (розшукових) дій, під час розслідування розкрадання лісодеревини,

потрібно вирішити такі завдання:

- зібрати і зафіксувати всі можливі докази, які з плином часу можуть бути втрачені;
- з'ясувати обставини вчинення кримінального правопорушення і обставини, що підлягають доказуванню;
- проаналізувати вихідні дані для планування розслідування;
- встановити і затримати злочинця по гарячих слідах [173, с. 333].

Взявши до уваги предмет нашого дослідження, вважаємо за необхідність розглянути тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, які є найбільш актуальні при розслідуванні розкрадання лісодеревини.

Необхідність закріплення існуючих доказів, а також отримання нових доказів шляхом обшуків, допитів, представлення для впізнання та інших слідчих (розшукових) дій актуалізується на початку розслідування. Працівники НПУ оцінюють результативність окремих слідчих (розшукових) дій в такий спосіб: огляд місця події (31%); допит (свідків, потерпілого, підозрюваного) (21%); проведення обшуку (8%); призначення та проведення судової експертизи (26%), слідчий експеримент (8%), освідування (6%).

При підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування розкрадання лісодеревини потрібно вирішити такі питання:

- а) черговість слідчих (розшукових) дій;
- б) визначення часу для їх проведення;
- в) з'ясування можливості одночасного проведення слідчих (розшукових) дій [174, с. 128].

На нашу думку, найбільш поширеними слідчими (розшуковими) діями, що проводяться під час розслідування розкрадання лісодеревини, є огляд місця події, допит, обшук, проведення експертних. Про це свідчать і результати проведеного анкетування 230 респондентів (Додаток А). Пропонуємо розглянути тактичні особливості проведення цих слідчих (розшукових) дій детальніше.

Сьогодні різко відчувається необхідність значного покращення теоретичної бази протидії злочинності, вдосконалення існуючої та розробки нової бази науково-

технічних засобів для виявлення, фіксації, вилучення і дослідження доказової інформації. Це стосується і огляду місця події, оскільки при неякісному проведенні цієї слідчої (розшукової) дії все, що було не знайдено, ніколи не вдається знайти, навіть після проведення повторного чи додаткового огляду. Огляд - надзвичайно відповідальна слідча (розшукова) дія, що вимагає від слідчого значних розумових та фізичних зусиль.

Ефективність розслідування розкрадання лісодеревини великою мірою залежить від правильного проведення огляду місця події, що особливо важливо на початковому етапі розслідування. В такому випадку ця слідча (розшукова) дія відноситься до невідкладних слідчих (розшукових) дій [175, с. 218].

Теоретичні та практичні аспекти проведення огляду місця події вбачаються у працях таких науковців: Р. Белкіна, В. Бахіна, А. Волобуєва, М. Даньшина, В. Журавля, М. Іоффе А. Іщенко, В. Коваленка, В. Колмакова, В. Коновалової, В. Лукашевича, Є. Лук'янчикова, В. Лисиченка, М. Молибога, Є. Пряхіна, Е. Разумова, Р. Степанюка, В. Стратонова, М. Строговича, К. Чаплинського, В. Шепітька, М. Щербаковського та ін.

Особливості проведення огляду під час розслідування екологічних кримінальних правопорушень можна зустріти у працях: О. Одерія, П. Коляди, С. Книженко. Деякі елементи тактики огляду місця події, який проводиться під час розслідування незаконної порубки лісових насаджень було описано у роботах: І. Кузнецова, Ю. Овчиннікова, О. Пилипенко, С. Унжакової, І. Фоміної. Не зважаючи на це, ступінь наукової розробленості проблематики проведення огляду місця події під час розслідування розкрадання лісодеревини наразі недостатній.

Огляд місця події – невідкладна слідча (розшукова) дія, спрямована на встановлення, фіксацію та дослідження обстановки місця події, слідів кримінального правопорушення й злочинця та інших фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження [176, с. 278].

Зазвичай, огляд місця події належить до слідчих (розшукових) дій, зволікання з проведенням яких може спричинити зміну обстановки, зникнення слідів кримінального правопорушення або особи, якою він був вчинений, предметів, які

можуть стати згодом речовими доказами [150, с. 527-528]. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду (ч. 3 ст. 214 КПК України) [147].

Огляд місця події, зазвичай у криміналістичній літературі визначається як найбільш складна слідча (розшукова) дія. Вона характеризується особистим сприйняттям слідчим обстановки місця події. Огляд як слідча (розшукова) дія носить пізнавальний та дослідницький характер, покликаний на вивчення обстановки, слідів, та інших речових доказів і їх фіксацію з метою встановлення події і виявлення додаткових джерел інформації. Сприйняття обстановки місця події – це візуальне сприйняття, у тому числі підсилене засобами та методами криміналістичної техніки [177, с. 3].

До завдань, які стоять перед уповноваженими законом особами, які проводять огляд місця події можна віднести:

1) вивчення й фіксацію обстановки місця події з метою з'ясування характеру і механізму події;

2) виявлення і вилучення слідів кримінального правопорушення, які у майбутньому можуть стати речовими доказами у кримінальному провадженні;

3) з'ясування ознак, що характеризують осіб, учасників учинення кримінального правопорушення (їхню кількість, приблизний вік, фізичні дані, певні звички, навички, психічні відхилення, а також обізнаності їх про життєвий устрій, розпорядок роботи потерпілого);

4) фіксацію особливостей, властивих потерпілому чи іншим об'єктам посягання;

5) встановлення обставин, що відображають об'єктивну сторону кримінального правопорушення: час і спосіб його вчинення, дії злочинця на місці події, наслідки кримінального правопорушення, існування зв'язків між діями злочинця та його наслідками;

б) виявлення ознак, що вказують на мотиви й цілі вчиненого кримінального

правопорушення;

7) з'ясування обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення [88, с. 497].

За допомогою огляду здійснюється також:

- фіксування в протоколі всіх дій слідчого і всього, що було виявлено в тій послідовності і в тому вигляді, у якому виявлене спостерігалось під час огляду;
- описування та перерахування всього, що було вилучено при огляді;
- вжиття заходів щодо збереження вилучених в процесі огляду речей, слідів і документів [150, с. 527].

При проведенні огляду місця події під час розслідування розкрадання лісодеревини потрібно проаналізувати властивості та ознаки предметів і слідів, а саме:

- а) зв'язки об'єктів з цим чи іншим місцем;
- б) час виникнення їх на місці події;
- в) можливість виникнення слідів від одного або різних учасників розслідуваного кримінального правопорушення або сторонніх осіб;
- г) структуру предметів і слідів для вивчення їх групової належності;
- г) зв'язки слідів між собою і розслідуваною подією, механізм їх утворення;
- д) причини відсутності певних слідів і предметів, їх властивостей і ознак;
- е) ідентифікаційні якості слідів з метою визначення можливості ототожнення об'єктів, що їх утворили [178].

Під час розслідування розкрадання лісодеревини огляд місця події спрямований на вирішення таких завдань:

- встановлення способу вчинення розкрадання лісодеревини (наприклад, незаконна вирубка);
- виявлення слідів кримінального правопорушення;
- визначення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення;
- типізацію лісових насаджень;

- фіксацію обстановки місця події та площі знищеного або пошкодженого лісового масиву;
- визначення об'єктів, які необхідно вилучити;
- пошук обставин, які дають підстави для висунення певних версій про подію, що трапилася, та її учасників тощо [179, с. 449; 180, с. 152].

Зазвичай, в теорії криміналістики, огляд місця події поділяють на три етапи: а) підготовчий; б) робочий; в) заключний.

Підготовчий етап включає діяльність слідчого: 1) до виїзду на місце події; 2) на місці події [181, с. 307].

Підготовчими діями слідчого до виїзду на місце події є: отримати вичерпну інформацію щодо події розкрадання лісодеревини; з'ясувати, чи організована охорона місця події, а також чи є на місці очевидці; визначити учасників огляду місця події. На місце події слідчо-оперативна група вирушає у повному складі. До неї в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою [178]. Також слідчому потрібно:

- підготувати необхідні технічні засоби для забезпечення виїзду на місце події та проведення огляду (транспорт, технічні комплекти);
- перевірити готовність та, за необхідності, доукомплектувати валізу слідчого (обов'язково мають бути вимірювальні прилади, пакувальний матеріал, справні технічні засоби: фотоапарат, відеокамери тощо);
- запросити та забезпечити участь необхідних учасників у проведенні огляду (понятих, представників лісництва, відповідних спеціалістів лісової галузі та інших);
- вирішити питання щодо отримання картографічних матеріалів, необхідних для кращого орієнтування на місцевості та прив'язки місця вчинення кримінального правопорушення до орієнтирів (запросити відповідні документи: схему лісу, план лісонасаджень, лісовпорядкування, план лісосіки тощо або самостійно завантажити відповідну мапу з мережі Інтернет та завчасно роздрукувати її).

Після прибуття на місце події, слідчий зобов'язаний запропонувати вивести всіх сторонніх із місця події. На цьому етапі, якщо є потреба, слідчий проводить коротке опитування очевидців, які виявили розкрадання лісодеревини, дає завдання працівнику оперативного підрозділу щодо встановлення можливих очевидців чи співучасників події, вжити заходів щодо переслідування та «затримання» злочинців за «гарячими слідами».

Якщо залучити понятих до проведення цієї слідчої (розшукової) дії неможливо (розкрадання лісодеревини відбулося у віддаленій від житлових районів місцевості), слідчий може прийняти рішення про проведення її безперервної відеофіксації (ч. 7 ст. 223 КПК України) [147].

Із загального огляду слідчим місця події розпочинається робочий етап. Це відбувається з метою орієнтування на місці події, визначення меж огляду, вирішення питання про вихідний пункт і спосіб огляду та пересування, вибір позиції для проведення фотознімання. Зважаючи, яка обстановка на місці події, вирішується питання про встановлення знаків попередження, її огороження [182, с. 308].

Важливо пам'ятати, що під час загального огляду, коли слідчий здійснює обхід території, де виявлено розкрадання лісодеревини, особлива увага приділяється забезпеченню збереження навколишньої обстановки, об'єктів та слідів, що знаходяться на місці кримінального правопорушення. Встановлюючи межі огляду місця розкрадання лісодеревини, слідчому потрібно враховувати, що вони можуть розширюватись або звужуватись залежно від встановлених обставин й отриманої інформації та повинні включати: територію, де вчинено кримінальне правопорушення або виявлені сліди, предмети, що мають стосунок до події; імовірні шляхи підходу та відходу злочинців: намети, землянки, вагончики, ділянки місцевості, транспортні засоби, де можуть знаходитися сліди, що мають стосунок до розкрадання лісодеревини [180, с. 153].

Часто під час розслідування досліджуваного нами кримінального правопорушення виникають перешкоди, які пов'язані з прив'язкою до місцевості виявлених слідів. Це відбувається через віддаленість від постійних орієнтирів

(доріг, річок або інших споруд), значними площами вирубок, відсутністю якісних мап тощо.

Найбільш доцільним в такому випадку є застосування як орієнтира квартального стовпа, оскільки він є натурним лісовпорядним знаком, який встановлюють у місцях перетину квартальних просік між собою (із зазначенням номера лісового кварталу).

Для помічення кордону місця події можна використовувати кілки, сигнальні стрічки, нанесення поміток фарбою на деревах тощо. Місце розкрадання лісодеревини відносно орієнтирів визначається за допомогою вимірювальних інструментів, а у разі вчинення кримінального правопорушення на значній площі, для проведення вимірювань доцільно використовувати геодезичні інструменти. Проводячи загальний огляд, потрібно проводити фото- або відеофіксацію місця події без внесення змін до його обстановки. При великій площі розкрадання, для проведення фіксації можливо застосовувати фото- або відеозйомку з використанням квадрокоптера.

Також робочий етап огляду можна поділити на статичну і динамічну стадії дослідження. На статичній стадії слідчий вивчає розташування території, де сталася подія, її характерні риси. Сам огляд проводиться без торкання до об'єктів, що є на місці події.

На динамічній стадії об'єкти можуть бути відкриті, переміщені, розібрані для всебічного вивчення. У цей час застосовуються всі доступні слідчому методи пошуку і виявлення слідів кримінального правопорушення та правопорушника, відбираються об'єкти чи їхні частини зі слідами, які надалі вилучаються чи копіюються [182, с. 27].

Щодо способу огляду місця події, то якщо площа розкрадання лісодеревини є великою, то територію огляду доцільно поділити на невеликі сектори (що мають форму квадратів) та використовувати фронтальний спосіб огляду. Якщо ж вирубка здійснена на невеликій площі – доцільно застосовувати ексцентричний спосіб огляду (рух по спіралі від центру до периферії), якщо центр визначити неможливо або є загроза втрати слідів, які знаходяться на периферії, – тоді доречно

застосовувати концентричний спосіб.

При виявленні на місці розкрадання лісодеревини автотранспорту, на якому пересувалися злочинці або призначеного для перевезення незаконно добутої деревини, проводиться його детальний огляд. Особлива увага звертається на виявлення в салоні автомобіля слідів рук злочинців, які можуть бути залишені на ручках дверей, рульовому колесі, важелі перемикавання передач, ручному гальмі, ручці перемикавання показників повороту, зовнішніх поверхнях попільничок, бічних і задніх дверях, вікнах і дзеркалах, важелях, якими здійснюється регулювання положення сидінь; а також виявлення в ньому часток деревини (тирси, кори). Також необхідним є вилучення слідів шин транспортного засобу для забезпечення наступного проведення ідентифікаційних досліджень [183, с. 235].

Заключний етап проведення огляду місця події – це узагальнення й аналіз зібраної інформації про вчинене кримінальне правопорушення, перевірки того, чи вирішені завдання та мета огляду.

Фіксація відбувається після аналізу результатів, які слідчий отримав при проведенні огляду місця події. Протокол – це основний спосіб фіксації під час огляду місця події. При складанні протоколу в описовій частині необхідно вказати: межі місця події, його місцезнаходження; час, місце вчинення розкрадання лісодеревини; назву лісництва, район, номер кварталу; межі вирубки та її площу; способи й методи здійснення вирубки; територію та категорію лісів, кількість і породи вирубаних дерев. Коли є зрубані дерева, додатково зазначаються: кількість звалених і необроблених (згілками), розкряжених стовбурів; їх породи, діаметр комлевої та верхньої частини, вид і спосіб проведеної вирубки; кількість пеньків, їх діаметр і висота, а також особливості слідів розпилу [184, с. 76-79].

При виявленні на місці події слідів, що пов'язані з предметом посягання (пеньки, зрубані дерева, чагарники, а також їх частини), взуття та транспортних засобів, біологічних слідів людини (піт, кров, сеча, виділення з носа, слина тощо), слідів знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення – у протоколі огляду повинно бути вказано конкретне місце їх виявлення (з прив'язкою до двох нерухомих об'єктів), пошкодження (якщо вони є), кількість, характер, форму,

конфігурацію, індивідуальні ознаки, використовувані для їх виявлення і вилучення засоби, вказані прийоми вилучення (виготовлення зліпка, зняття копії, вилучення предмета в натурі). У протоколі огляду обов'язково має бути відображено, які предмети або документи були вилучені. Відсутність подібного запису в протоколі буде розцінено у кримінальному провадженні як ненадання вказівок на джерело походження речових доказів, що спричиняє втрату їх доказового значення[150, с. 530-531].

Після оформлення протоколу слідчий: складає плани місця події, схеми з обов'язковою локалізацією місць виявлення слідів кримінального правопорушення та інші додатки (фототаблиці, відео- та аудіозаписи тощо); вживає заходів щодо вирішення заяв, які надійшли від учасників огляду; упаковує вилучені з місця події речі. Упакування речових доказів здійснюється у пакети встановленого зразка. Як внутрішні упаковки можна використовувати: поліетиленову плівку, папір, целофанові мішки, картонні коробки. На пакеті робиться напис із вказівкою назви речі, місця і часу її вилучення, номер кримінального провадження, підписують поняті, спеціаліст та слідчий [182, с. 28-33]. Також, на завершальному етапі огляду вирішуються питання щодо майбутнього зберігання незаконно добутої деревини, автомобільної техніки та інших речових доказів, вилучених під час огляду.

Проаналізувавши судову практику (50 вироків), можемо назвати недоліки, які виникають при проведенні даної слідчої (розшукової) дії під час розслідування розкрадання лісодеревини:

- плани і схеми місць події складаються примітивно;
- проводячи огляд місця події, слідчий мало уваги приділяє пошуку і виявленню слідів-відображень;
- фотозйомка місць події здійснювалася без дотримання існуючих рекомендацій.

Ефективність огляду місця події залежить від того, наскільки вміло слідчий застосовує науково-технічні засоби і методи, спеціальну апаратуру та прилади, що сприяють у процесі проведення огляду виявити та закріпити невидимі та слабо видимі сліди. Проводячи огляд місця події, слідчий має комплексно розглядати та

аналізувати спосіб, обстановку та виявленні сліди для висування версій про місце знаходження ще не виявлених слідів тощо [185, с. 159].

Найпоширенішою під час кримінального провадження слідчою (р) дією є допит, сутність якого полягає в отриманні від допитуваних осіб свідчень про обставини, що підлягають встановленню і доведенню у кримінальному провадженні. Це складна, різнобічна слідча (р) дія, що вимагає від слідчого високої професійної підготовки і майстерності. Для її ефективного проведення йому необхідно добре орієнтуватися у психології допитуваних, вміти встановлювати з ними правильні відносини, варіювати різні тактичні прийоми і методи психологічного впливу з урахуванням конкретної ситуації, особистості допитуваного, існуючих доказів.

Забезпечення повноти та достовірності одержуваної інформації є основним завданням допиту, оскільки допитуваний, навіть якщо він прагне до викладу правдивої інформації, не завжди може відразу згадати деякі обставини. Крім того, він не завжди знає, які саме факти і деталі цікавлять слідчого. Він може помилятися щодо того, як відбувалася та чи інша подія. Ще складніша ситуація виникає, коли допитуваний дає неправдиві свідчення, замовчує про окремі обставини, відмовляється від свідчень, прагне будь-якими методами перешкодити слідчому у встановленні істини у справі [186, с. 236].

Допит, як зазначає С. Шейфер, – це отримання відповідно до встановленої законом процедури від допитуваної особи відомостей про суттєві обставини кримінального провадження шляхом постановки перед нею завдання на відтворення і передачу інформації в усній формі, яка зберігається в її пам'яті. Пізнавальну основу цієї слідчої (розшукової) дії становить операція розпитування [187, с. 106].

В. Ю. Шепітько вважає, що допит – одна з найскладніших слідчих (розшукових) дій, проведення якої вимагає від слідчого високої загальної та професійної культури, глибокого знання психології людини [188, с. 218].

У криміналістиці допит – це засіб збирання і перевірки не лише доказів, але й такої інформації, відомостей про факти й обставини, що мають орієнтувальне

значення, і які слідчий чи інша уповноважена особа отримує від допитуваного шляхом проведення бесіди за допомогою вербальної та невербальної комунікації [150, с. 487].

Допит вимагає ретельного планування та підготовки до нього, тому його проведення не є таким простим, як здається на перший погляд. Необхідно зазначити, що під час розслідування розкрадання лісодеревини допитуються такі категорії осіб: свідки, підозрювані та експерти. Найскладнішим є допит підозрюваного.

Варто пам'ятати, що незалежно від процесуального статусу допитуваного, до проведення допиту необхідно готуватися. Також важливим є те, що зволікання з проведенням допитів може дати можливість особі виробити свою лінію поведінки, обдумати деталі своїх неправдивих свідчень тощо.

Для ефективного і якісного проведення допиту, під час розслідування розкрадання лісодеревини необхідно дотримуватися таких правил:

- по-перше, щоб провести допит ефективно, потрібно детально вивчити та оцінити існуючі матеріали у кримінальному провадженні, а саме: функціональні (посадові) обов'язки працівників, документи, які підтверджують право особи щодо здійснення діяльності, а також законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють відповідну діяльність. На підставі таких документів потрібно скласти перелік запитань із зазначенням уже відомих доказів та обрати тактичні прийоми для проведення допиту. Запитання мають бути ненавідні, лаконічні, чіткі, також вони мають бути такі, щоб допитуваний не зрозумів про рівень обізнаності слідчого про розслідуване кримінальне правопорушення;

- по-друге, перед допитом, слідчому потрібно провести консультації із спеціалістами у відповідній сфері діяльності разом із представленням відповідних документів для з'ясування незрозумілих обставин, що виходять за межі спеціальних знань слідчого, або навіть залучити його до проведення допиту;

- по-третє, у випадку, коли слідчий вважає, що особа може змінити свої свідчення, то варто здійснити відеофіксацію проведення допиту;

- по-четверте, потрібно спланувати черговість проведення допитів різних

осіб;

- по-п'яте, важливо пам'ятати, що під час проведення допиту допитуваній особі можна надавати деякі документи, що є дієвим тактичним прийомом.

Здійснивши аналіз матеріалів кримінальних проваджень за фактами розкрадання лісодеревини, можемо зробити висновок, що ключовою основою формування доказової бази винуватості осіб на початковому етапі розслідування були допити свідків та підозрюваних. Тому саме на організації проведення таких допитів ми зупинимось детальніше.

Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання свідчень (ст.ст. 65–67 КПК України) [150]. Як зазначає А. Михайленко, – «первинні свідчення очевидців здебільшого у 80% випадків були правдивими, але потім змінювалися на хибні у судовому засіданні, – слідчі не завжди використовують свої можливості з метою уникнення того, щоб свідки в суді не змінювали своїх свідчень, їх потрібно прискіпливо допитувати» [190, с. 332].

Метою допиту свідка вважається одержання від допитуваного максимально повної інформації, відповідно до того, як він сприйняв і зберіг її у пам'яті. Система загальних тактичних прийомів, що застосовуються під час допитів таких свідків, найперше спрямована на встановлення психологічного контакту з допитуваним.

Характер взаємодії у процесі допиту слідчим, залежить від поведінки свідка. Деякі вчених вказують, що тактику під час допиту свідка потрібно використовувати лише там, де є необхідність подолання реальної протидії або запобігання потенційної. А коли немає протидії, то і тактику не потрібно використовувати [190, с. 62-67, 191, с. 111-112].

При підготовці до проведення допиту свідка, слідчий повинен визначити:

- 1) час проведення допиту;
- 2) місце проведення допиту;
- 3) спосіб виклику на допит;
- 4) спосіб повідомлення про проведення допиту заінтересованих осіб;
- 5) необхідність застосування аудіо- чи відеозапису та потребу залучення у

зв'язку з цим спеціаліста.

Рішення про фіксацію допиту технічними засобами приймає особа, яка буде його проводити [147].

У результаті проведеного нами аналізу матеріалів кримінальних проваджень щодо розкрадання лісодеревини, до осіб, які можуть бути допитані як свідки, відносимо:

- працівників лісового господарства (директор лісового господарства, головний лісничий, головний інженер, лісничий, майстер лісу, вальщик лісу, інженер з лісових культур та ін.);

- працівників держлісоохорони, лісової охорони, інших лісокористувачів та власників лісів.

Допитуючи таких осіб, потрібно з'ясувати наступні питання:

1. посаду та термін перебування на ній працівника;
2. обслуговування якої ділянки лісгоспу він забезпечує;
3. функціональні обов'язки працівників;
4. джерела надходження інформації про виявлення розкрадання лісодеревини;
5. режим роботи та ін.

- працівників лісгоспу, які повідомляють про факт виявлення розкрадання лісодеревини.

Під час допиту таких осіб, встановлюються наступні обставини:

1) коли представники лісгоспу востаннє були на даній ділянці та яким є її стан;

2) хто раніше притягався до адміністративної відповідальності за незаконну вирубку лісу у районі виявлення ознак кримінального правопорушення; чи мають у своєму розпорядженні місцеві мешканці лісозаготівельну техніку або транспортні засоби, придатні для перевезення деревини;

3) хто з представників лісгоспу є відповідальним за дану ділянку лісу, інформація про його особу та характеристика;

4) ким, коли та за яких обставин було виявлено розкрадання лісодеревини;

5) коли і ким було прокладено дорогу до місця розкрадання лісодеревини, її габарити;

6) через які населені пункти вивозилася або могла вивозитися незаконно добута деревина;

7) хто відповідає за охорону в лісгоспі, та як часто здійснюється контроль території;

8) ким ці документи були видані, кому, коли, на якій підставі та з якою метою, обсяг та породи дерев для рубки, термін дії документів;

9) місцезнаходження пилорам, деревообробних комбінатів та інших підприємств, що розташовані поряд та які можуть придбати незаконно добуту лісодеревину;

10) чи видавалися на лісові ділянки або на інші суміжні території дозвільні документи;

11) загальний об'єм незаконної порубки із описом породного складу, кількістю і діаметрами пеньків, а також сумою збитків з посиланнями на методики і такси;

12) хто міг вчинити вирубку дерев;

13) орієнтовний час проведення вирубки.

- працівників поліції, які виявили незаконну вирубку або брали участь у проведенні заходів щодо затримання зловмисників.

Під час допиту таких осіб встановлюється:

1. за яких обставин була виявлена вирубка лісу;

2. які проводилися оперативно-розшукові та інші заходи;

3. послідовність проведення заходів із зазначенням точних місць та часу проведення кожної дії;

4. чи були затримані підозрювані особи, де та за яких обставин;

5. зміст та характер дій затриманої особи, інших учасників під час проведення заходів;

6. з яких джерел надійшла інформація про вчинення кримінального правопорушення;

7. хто брав участь у їх проведенні;
8. пояснення затриманого з приводу вилучених у нього предметів та документів;
9. чи були спроби «вирішення питання» про звільнення затриманих (якщо так, то від кого вони надходили);
10. які об'єкти підлягали вилученню під час проведення заходів;
11. чи надходили від когось зауваження чи заперечення з приводу проведеного заходу;
12. як здійснювалося затримання, обшук підозрюваного, що було знайдено, де, у якій кількості тощо.

- осіб, які є очевидцями вчинення незаконної вирубки лісу або володіють важливою інформацією.

Варто звернути увагу на осіб, які могли знаходитися в лісі на момент вчинення кримінального правопорушення, місцевих мешканців, осіб, які є власниками або користувачами лісозаготівельної техніки, осіб, які займаються деревообробним підприємництвом на прилеглий до місця кримінального правопорушення території.

Важливо зазначити, що слід перевірити осіб, раніше засуджених за аналогічні кримінальні правопорушення, а також тих, що мешкають неподалік від місця вчинення розкрадання лісодеревини на їх причетність до вчинення вказаного кримінального правопорушення.

Якщо під час розслідування розкрадання лісодеревини виявляться серед місцевих мешканців особи, які володіють лісозаготівельною технікою або транспортними засобами, придатними для переміщення деревини, доцільно в такому випадку допитати їх у якості свідків та з'ясувати:

- 1) чи проводили вони вирубки лісу у період часу, коли було вчинено кримінальне правопорушення;
- 2) чи знають вони цих осіб, як вони виглядають та чи мають особливі прикмети, яку інформацію про себе та свою діяльність повідомляли, чи надавали документи на вирубку лісу;

3) чи звертався до них хтось із проханням передачі в оренду чи купівлі лісозаготівельної техніки або транспортних засобів напередодні чи під час вчинення розкрадання лісодеревини;

4) яка лісозаготівельна техніка або транспортні засоби, придатні для перевезення деревини є у власності або користуванні таких осіб тощо.

Якщо є свідки, які виявили злочинців на місці розкрадання лісодеревини, то під час їхнього допиту потрібно з'ясувати:

1) чи були інші свідки кримінального правопорушення;

2) детальний опис обстановки розкрадання лісодеревини;

3) коли та з якою метою вони знаходилися на місці розкрадання лісодеревини;

4) якими інструментами користувалися;

5) опис ролі кожного зі злочинців, які дії вони вчиняли та у якому порядку;

6) детальний опис осіб, які знаходилися на ділянці (їх кількість, зовнішність, прикмети, одяг, тощо) та можливість їх впізнання;

7) чи маскували сліди вирубки;

8) яка техніка знаходилася на місці вирубки лісу, її реєстраційні знаки та інші індивідуальні особливості;

9) чи чув свідок розмови злочинців;

10) як довго слідкував за розкраданням та який характер мало спостереження (постійне чи уривчасте);

11) чи бачили його особи, які здійснювали розкрадання лісодеревини, якщо так, то якою була їх реакція на сторонніх та чим пояснили вони свої дії;

12) кому і коли свідок повідомив про виявлення розкрадання лісодеревини;

13) чи відомі йому інші випадки розкрадання лісодеревини;

- осіб, яких було залучено до проведення огляду місця події як понятих.

Головною метою допиту таких свідків є перевірка об'єктивності відомостей з протоколу окремої слідчої (розшукової) дії та уточнення окремих моментів її проведення [192, с. 365].

Відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій в порядку,

передбаченому КПК, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення [147].

Влучно зауважив В. Журавель, що нормативна неврегульованість часу проведення допиту, йде на користь тільки винуватій особі, надає їй можливість адаптуватися, оцінити, які докази є у розпорядженні слідчого, обрати виважену лінію поведінки, що значно ускладнює викриття її причетності до вчиненого кримінального правопорушення [193, с. 29].

Під час розслідування розкрадання лісодеревини, допит підозрюваного потрібно проводити з урахуванням слідчої ситуації як всього розслідування, так і самої ситуації слідчої (розшукової) дії. Слідчому необхідно пам'ятати, що непередбачений та неспланований допит може призвести до втрати доказової бази у зв'язку із неефективністю його проведення, а допит, з проведення якого затягнули, сприяти підозрюваному виробити лінію захисту, побудовану на неправді або відмові давати свідчення, знищити або сховати докази його злочинної діяльності.

Негативними факторами, які можуть впливати на ефективність допиту підозрюваних, є:

- велика обізнаність підозрюваного з матеріалами, які є в розпорядженні слідчого;
- високий освітній рівень підозрюваних та їх соціальний статус;
- присутність на допиті захисника, корумповані зв'язки, що може створювати протидію розслідування та тиск на слідчого [194, с. 13].

Слідчий зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, у вчиненні якого кримінального правопорушення він підозрюється, на що останній має повідомити, чи зрозумілою є йому підозра та чи визнає він себе винуватим у вчиненні цього кримінального правопорушення. Зазвичай, підозрюваний може стверджувати, що він або визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення і погоджується із повідомленою підозрою у повному обсязі, або визнає свою вину частково і частково погоджується з повідомленою підозрою, або не визнає своєї вини у вчиненні цього кримінального правопорушення.

Під час розслідування розкрадання лісодеревини в ході допиту

підозрюваного необхідно з'ясувати:

- місце, час, обставини кримінального правопорушення, стать і вік жертви;
- мотиви вчинення;
- чи були присутні інші люди поряд із ним у момент учинення кримінального правопорушення;
- використання знарядь і засобів в процесі вчинення кримінального правопорушення;
- чи були присутні перехожі, можливі очевидці тощо.

При допиті доцільно застосувати асоціативні зв'язки для активізації спогадів та проводити його в режимі реконструкції обставин учиненого кримінального правопорушення. Ефективним може бути використання тактичного прийому, пов'язаного з постановкою питань у суворо логічній прогресивній послідовності, та відповіді на питання у зворотному боці. Такий прийом уможливить викриття неправдивих свідчень.

Для досягнення позитивного результату допиту підозрюваного доцільне застосування таких тактичних прийомів, як створення у допитуваного враження обізнаності слідчого про усі обставини вчиненого кримінального правопорушення, демонстрація можливостей розслідування, роз'яснення значення окремих слідчих дій, відокремлення членів групи, надання доказів у різній послідовності. Серед засобів викривання винуватого необхідно вирізнити проведення одночасного допиту декількох осіб.

Під час допиту підозрюваного, затриманого на місці кримінального правопорушення, головним є з'ясування даних, які є підставою для затримання. У цих випадках найефективніший такий їх перелік:

- 1) де було проведено затримання;
 - 2) ким проводилося затримання;
 - 3) у зв'язку з якими діями здійснено затримання підозрюваного;
 - 4) коли, за яких обставин відбулося затримання (наприклад, у процесі втечі з місця вчинення кримінального правопорушення);
- б) які пояснення підозрюваного супроводжували факт затримання;

7) які заяви робив злочинець під час затримання;

Під час розслідування розкрадання лісодеревини, навіть якщо підозрюваний повністю визнає свою вину, можуть виникнути певні труднощі, оскільки часто єдиним джерелом інформації про певний мотив є свідчення підозрюваного. Зазвичай, після отримання від підозрюваного свідчення, в яких він визнає свою вину, слідчі вважають, що винуватість особи повністю доведена і обґрунтовують свої докази щодо винуватості особи винятково на цьому факті. Не можна гарантувати того факту, що свідчення, де підозрюваний повністю визнає свою вину у вчиненому, підтвердяться у суді.

Л. Карнеєва зазначає, що свідчення підозрюваного у порівнянні з свідченнями свідків і потерпілих, стосуються більш широкого кола обставин: в одних і тих же свідченнях підозрюваний зазвичай викладає не тільки хід подій, але й відомості про свою попередню і наступну діяльність, розповідає про мотиви діяння, його причини тощо. Підозрюваний, який дає свідчення, не пов'язані цією версією і, крім викладення відомостей, які підтверджують або спростовують її, може по-іншому пояснити події, свою причетність до них, ступінь відповідальності тощо [195, с. 94].

Проводячи допит осіб, які вчинили розкрадання лісодеревини, додатково підлягають з'ясуванню питання про:

- причини вибору саме злочинної поведінки для досягнення бажаних результатів;
- причини, часу та інших обставин, внаслідок яких винуватий опинився на місці вчинення кримінального правопорушення;
- причини вибору конкретного способу вчинення кримінального правопорушення, конкретного місця і часу його вчинення, а також конкретного об'єкта злочинного посягання;
- характер і послідовність вчинених винуватим дій щодо реалізації злочинного наміру на етапі підготовки кримінального правопорушення.

Під час розслідування розкрадання лісодеревини, слідчому потрібно враховувати ряд факторів, які впливають на вибір тактичних прийомів і формування предмету допиту підозрюваного. Такими є:

- слідча ситуація, що склалась на момент допиту;
- криміналістично значуща інформація;
- особливості особи допитуваного;
- обрана допитуваним схема поведінки [183, с. 335].

Нами було проведено аналіз протоколів допиту підозрюваних у кримінальних провадженнях за фактами розкрадання лісодеревини, про що свідчать наступні слідчі ситуації:

1. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, злочинця затримано на місці події під час здійснення порубки – 68,7 % випадків. Таке затримання, зазвичай, відбувається в місці, де заготівля деревини взагалі не проводиться, або на ділянці, яку відведено під вибіркову, суцільну чи прохідну вирубку, однак особами здійснено вирубку дерев, що не підлягають рубці.

Не визнання вини підозрюваним в такій ситуації супроводжувалося відмовою від надання будь-яких пояснень з приводу підозри, посилаючись на ст. 63 КУ, а також визнанням факту свого перебування на місці незаконної вирубки, але запереченням її здійснення [183, с. 336]. Часткове визнання вини супроводжувалось невизнанням підозрюваними суми завданих збитків, а також визнанням факту вчинення інкримінованих йому дій, але поясненням цих дій причинами та обставинами, що, на їх думку, виключають або пом'якшують їх злочинний характер. Повне або часткове визнання вини підозрюваним значно спрощує роботу слідчого, оскільки в такому випадку злочинець активно допомагає під час розслідування, детально розповідає про розкрадання лісодеревини та про причини, що підштовхнули його на зазначений вчинок. У такому випадку, для уникнення у майбутньому звинувачень у бік слідчого та захисту прав підозрюваного необхідно запросити захисника, який має бути присутнім на допиті.

Після письмового повідомлення особі про підозру та роз'яснення відповідних прав та обов'язків, в ситуації повного визнання вини, слідчому

необхідно провести її допит в якості підозрюваного і детально відобразити в протоколі відповіді на такі питання:

- коли в особи виник задум про розкрадання лісодеревини;
- з якою метою вона планувала здійснити розкрадання лісодеревини;
- чи розуміла особа, що заподіює шкоду;
- у чому полягала підготовка до розкрадання лісодеревини;
- чи мала особа будь-які дозвільні документи на проведення вирубки;
- хто знає про підготовку та вчинення нею кримінального правопорушення;
- місце проведення розкрадання лісодеревини;
- які знаряддя і засоби застосовувалися для вчинення кримінального правопорушення;
- чи має особа навички валки лісових насаджень;
- які породи лісових насаджень вона вирубала та в якій кількості;
- чи здійснювала особа розкрадання лісодеревини раніше;
- яким чином розпорядилася незаконно добутою деревиною.

Останнє питання необхідно з'ясувати з метою встановлення місцезнаходження незаконно добутої лісодеревини, для забезпечення наступного її вилучення та долучення до матеріалів кримінального провадження у якості речових доказів.

Допиту підозрюваного мають передувати допити свідків (працівників лісової охорони, родичів, знайомих підозрюваного), з метою отримання максимально повної інформації про вчинення розкрадання лісодеревини, а також про особу, яку затримано під час здійснення розкрадання лісодеревини.

При такій ситуації слідчому необхідно отримати відповіді на такі запитання:

- чи має підозрюваний або хто-небудь з бригади лісорубів навички лісозаготівлі, в тому числі теоретичні знання або досвід роботи в лісовому секторі;
- як часто він здійснював лісозаготівлі до затримання співробітниками правоохоронних органів, в яких місцях;
- яким вимогам повинна відповідати законна вирубка;

- чи дотримувалися вищевказані правила при проведені ним вирубки (з'ясовується, чи були візири, діляночні стовпи, клейма);

- які саме документи були йому нібито надані невстановленою особою і наскільки докладно він їх вивчив;

- якщо документи не надавалися, то чому він не вимагав їх надати;

- хто безпосередньо керував вирубкою, які дії здійснював він сам, інші члени бригади лісозаготовлювачів;

- хто визначав, які саме дерева і в яких межах підлягають вирубці; чому вирубувалися дерева вибірково, з залишенням тих, що мають гнилу і порохняву деревину;

- чи знає він, на території якого лісництва, виділу та кварталу він здійснював лісозаготівлю;

- чи знайомий він із кимось із співробітників лісництва [183, с. 142-143].

2. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, злочинця затримано під час транспортування незаконно добутої деревини – 31,3 % випадків. У цій ситуації затримання осіб з незаконно добутою деревиною відбувається працівниками державної лісової охорони або поліції при виїзді з місця розкрадання лісодеревини чи на відстані декількох кілометрів від нього.

У такій ситуації невизнання вини підозрюваним супроводжувалось повідомленням слідчому власної версії події: затриманого на дорозі зупинила невідома йому раніше особа, показала документи на ліс і попросила допомогти у вивезенні деревини, обіцяючи заплатити за це. Місце доставки не повідомлялось, а невідома особа повинна була чекати в певному місці і потім супроводжувати лісовоз з документами до кінцевого пункту. Затриманий пояснює, що він був введений в оману щодо законності вчинених дій.

Перед початком допиту такої особи доцільно допитати як свідків його родичів, знайомих, сусідів та з'ясувати, як часто підозрюваному доводилося здійснювати вивезення деревини з лісового масиву.

Щоб спростувати цю версію слідчому необхідно отримати від підозрюваного відповіді на такі запитання:

- чи знайомий він з кимось із співробітників цього лісництва;
- чи відома йому процедура початку розробки ділянки в лісовому масиві;
- як часто йому доводилося здійснювати вивезення деревини з лісового масиву;
- кому належить цей транспортний засіб;
- чи відомі йому види вирубок і процедура початку розробки ділянок;
- як давно і у кого він працює водієм лісовозу (іншого транспортного засобу, на якому здійснювалося вивезення незаконно добутої деревини);
- чи знайомий він з переліком і змістом документів, необхідних для вивезення деревини;
- чи відомо особі, до якого кварталу, літери, виділу та лісництва відноситься ділянка лісового масиву, на якій завантажували і звідки вивозили деревину;
- чи детально особа вивчила ті документи, які надавав замовник вивезення, і які саме це були документи, їх зміст;
- яким чином здійснювалося навантаження деревини в лісі тощо.

Також можливі і інші слідчі ситуації:

- встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, не встановлено ознаки злочинця;
- встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, ознаки особи злочинця, проте його не затримано.

Тактика допиту при таких ситуаціях повинна будуватися залежно від зібраної на момент допиту доказової та орієнтуючої інформації з використанням системи тактичних прийомів.

З метою встановлення контакту з допитуваною особою доцільно відводити час на заповнення анкетної частини протоколу допиту. На думку психологів, під час бесіди, передусім, доцільно ставити питання щодо особистості підозрюваного (вік; відносини з членами родини; улюблені захоплення, хобі тощо). Такий початок допиту покаже суб'єктові, що слідчий переймається його особистістю й зацікавлений в інформації, яку той повідомляє. Це допоможе вивести допитуваного з ситуаційно зумовленого стану пригніченості. У той же час розмова на теми, що

недотичні до кримінального правопорушення, послаблює емоційне напруження [196, с. 140].

Відповідно до статті 234 КПК України, обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, пошуку знаряддя його вчинення, майна, здобутого злочинним шляхом, а також встановлення місця можливого перебування розшукуваних осіб. Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції. У разі необхідності проведення обшуку, слідчий, за погодженням з прокурором або прокурор, звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити такі відомості:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення, з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 4) підстави для обшуку;
- 5) адреса житла чи іншої власності особи або частини житла чи іншої власності особи, де планується проведення обшуку;
- 6) особу, якій належить житло чи інша власність, та особу, у фактичній власності якої воно перебуває;
- 7) індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненням кримінального правопорушення;
- 8) обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до частини другої статті 93 КПК, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК, а доступ до осіб, яких планується відшукати, – за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим КПК. Зазначена вимога не поширюється на

випадки проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. Клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора.

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе існування достатніх підстав вважати, що:

- 1) було вчинено кримінальне правопорушення;
- 2) речі і документи, що мають значення для досудового розслідування та які планується відшукати;
- 3) відомості, що містяться у відшукуваних речах і документах і, які можуть бути доказами під час судового розгляду;
- 4) відшукувані речі, документи або особи, що перебувають у зазначеному в клопотанні житлі чи іншій власності особи;
- 5) за встановлених обставин обшук – найбільш доцільний й ефективний спосіб відшукування та вилучення речей і документів, що мають доказове значення, а також захід, який є пропорційний втручанням в особисте і сімейне життя особи.

У разі відмови у задоволенні клопотання про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи слідчий, прокурор не має права повторно звертатися до слідчого судді з таким клопотанням, якщо у ньому не зазначені нові обставини, які до цього часу не розглядалися слідчим суддею [147].

Основними завданнями обшуку, проведеного у кримінальних провадженнях про розкрадання лісодревини, є:

- 1) виявлення і вилучення знарядь, якими вчинялися дії щодо незаконної вирубки лісу;
- 2) виявлення і вилучення засобів, за допомогою яких вчинялися дії щодо незаконної вирубки лісу;
- 3) відшукування і вилучення слідів, а також інших предметів і документів, що

мають значення для кримінального провадження;

Найефективніший час для проведення обшуку, як показує практика, – ранок. При цьому треба враховувати спосіб життя обшукуваного, розпорядок дня у приміщенні, на роботі. За певних обставин обшук може проводитися вночі. Про такі обставини необхідно зазначати у постанові [69, с. 96].

При проведенні обшуку слідчому необхідно приділити увагу спостереженню за поведінкою особи, приміщення якої обшукується. Це пов'язано з тим, що при наближенні до місця приховування об'єктів, які відшуковуються, особа може відреагувати, наприклад, почервонінням або зблідненням, підвищеним потовиділенням, різкою зміною у поведінці, втратою свідомості тощо. Також потрібно звернути увагу на показну люб'язність з боку обшукуваного, наприклад, пропозицію випити кави тощо [178, с. 25].

Відповідно до КПК під час проведення обшуку вилученню підлягають:

1) речі, які вказані в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук і для виявлення яких проводиться дана слідча (розшукова) дія;

2) речі, вилучені законом з обігу, незалежно від їх стосунку до кримінального провадження;

3) речі, що не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не належать до предметів, які вилучені законом з обігу;

4) речі, які мають значення для кримінального провадження та вилучені під час особистого обшуку осіб, які перебувають у приміщенні під час проведення обшуку.

Відповідно до ч. 2 ст. 168, ч. 7 ст. 236 і ч. 7 ст. 237 КПК вилучені під час обшуку речі, що не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та вилучені під час обшуку та огляду речі, що не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Про тимчасове вилучення майна слідчий, прокурор зобов'язаний скласти протокол (ч. 3 ст. 168 КПК), зміст якого у частині відображення вилучених речей повинен відповідати вимогам ч. 3 ст. 104

КПК. Тимчасове вилучення майна триває до вирішення питання про арешт майна або до його повернення власнику (законному власнику) (ч. 1 ст. 167, ст. 169, ч. 6 ст. 173 КПК) [147].

Необхідність у проведенні обшуку під час розслідування розкрадання лісодеревини виникає тоді, коли є підстави вважати, що у квартирі, будинку, складі, який належить затриманому, можуть перебувати предмети, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення тощо.

Слушно зауважує Б. Бояр, який вважає, що у таких випадках обшук є обов'язковим. Тому його потрібно проводити невідкладно, для того, щоб не були знищені сліди злочинної діяльності, документи. Необхідно також продумати способи перешкоджання знищення криміналістично важливої інформації [198, с. 158-159].

Під час обшуку, на відміну від огляду, шукають і вилучають важливі для кримінального провадження об'єкти та документи. Для цього слідчий повинен чітко собі уявляти, що саме необхідно шукати й де. Планування та підготовка до даної слідчої (розшукової) дії повинні бути ретельними. Успіх обшуку багато в чому залежить від раптовості і тому під час його підготовки повинні бути вжиті заходи для того, щоб не були розголошені наміри слідчого і в початковий момент обшуку не виникли труднощі з проникненням в обшукуване приміщення, тобто обшук слід готувати в умовах конспірації [199, с. 33].

При проведенні обшуку необхідна участь спеціалістів, які можуть застосувати пошукові прилади, консультують слідчого, упаковують предмети, фіксують хід обшуку на фото і відеоплівку, допомагають слідчому правильно скласти опис вилучених об'єктів. Особлива увага спеціаліста повинна бути приділена засобам комунікації – телефон (пам'ять на вхідні й вихідні дзвінки), комп'ютер з модемом, вихід у мережу. Під час обшуку слід звернути увагу на аудіо- і відеоапаратуру, комп'ютерну техніку та ін.

Підготовчий етап обшуку у підозрюваної особи під час розслідування розкрадання лісодеревини може включати в себе:

- 1) збір та аналіз необхідної інформації, яка характеризує обшукувану особу:

визначення місця роботи; дружні та професійні зв'язки; «можливості» особи в силу займаної посади;

2) місце проведення обшуку: адреса, план приміщення, розмір та стан; розташування меблів (письмові, канцелярські столи, сейфи);

3) особливості розшукуваних предметів або документів: найменування, характер документів, кількість, форма, характерні риси, найбільш імовірні місця їх знаходження, можливі прийоми маскуванню;

4) розробка тактичних планів: вибір часу проведення обшуку та способу проникнення до обшукуваного приміщення, визначення кола та підбір учасників обшуку, розподіл обов'язків та інструктаж; забезпечення охорони місця проведення обшуку та відшуканих документів і предметів, підготовка транспортних засобів;

5) забезпечення групи науково-технічними засобами з урахуванням специфіки об'єкту обшуку, обшукуваних суб'єктів та інших обставин [200, с. 178].

Варто зазначити, що від правильного визначення складу учасників обшуку і розподілу їх обов'язків залежить ефективність його проведення. Участь фахівця в проведенні обшуку, як вказує І. Бедняков, дозволить скоротити час провадження слідчої дії, а також підвищити імовірність виявлення та належного вилучення доказової інформації з метою її збереження та використання [201, с. 74].

Слушною є думка С. Кулика, який зазначає, що для унеможливлення приховання від слідства, знищення, фальсифікації документів, що мають доказове значення, обшуки слід проводити раптово, одночасно в усіх співучасників кількома групами відповідно до плану слідчих (розшукових) дій [202, с. 236].

Під час проведення обшуків важливі також підготовка та організація, зокрема, інструктаж перед проведенням обшуку та чіткий розподіл ролей, доведення інформації про розшукувані предмети і документи, їх ознаки та можливі місця знаходження, забезпечення зв'язку між учасниками різних груп, які проводять обшуки, що дозволяє координувати спільні дії на відстані, обмінюватися інформацією про виявлення розшукуваних об'єктів та місця їх знаходження, попередження можливості витоку інформації про проведення обшуку у конкретному місці і у конкретний час.

Результативність обшуку визначається встановленням в остаточному підсумку

стосунку вилученого до розслідуваної події, яке буде виявлятися або в приєднанні предмета як речового доказу, або приєднання його до інших документів [201, с. 109].

Провівши аналіз результатів обшуків, зокрема, розкрадання лісодеревини, можемо назвати недоліки, які їм властиві:

- рідко залучали до проведення обшуків спеціалістів;
- відсутність якісної оперативної інформації про місця зберігання предметів і документів, відсутність планування;
- недостатнє знання кримінально-процесуального законодавства;
- слідчі погано володіли тактикою проведення даної слідчої дії.

Також недоліком є не внесення до протоколу обшуку запису про застосування відеозйомки, що проводилася, у зв'язку із чим відеозапис перестає бути доказом, не вказується назва й тип відеокамери, відсутні записи про повідомлення осіб, присутніх при обшуку.

При підготовці й провадженні обшуків типовими тактичними помилками є недостатньо чітке уявлення деяких слідчих про те, що вони збираються шукати. Звідси у постановках про провадження обшуків іноді відсутня вказівка на видові ознаки розшукуваних документів або предметів.

Від гнучкості, інтелектуально-вольових якостей слідчого, його витримки, інтелектуальної діяльності, наполегливості, професіоналізму залежить успіх обшуку. При доборі учасників обшуку слідчому необхідно враховувати їхні психічні особливості, компенсувати свої слаборозвинені якості в системі групової діяльності [203, с. 17]. Для цього слідчий повинен мати уявлення про властивості особистості тих людей, з якими він буде проводити слідчу (розшукову) дію.

Важливо пам'ятати, що чіткі й упевнені дії слідчого можуть викликати і добровільну видачу шуканого, і викликати крайню агресивність, тому що обшукуваний відчуває певну поінформованість слідчого про свої попередні дії. В обстановці конфліктної ситуації при спробах обшукуваного, членів його сім'ї спровокувати скандал, вивести з рівноваги – особливо важливе збереження слідчим упевненості та стійкості [204, с. 26].

На заключній стадії обшуку відбувається вилучення й пакування предметів

або документів та процесуальне оформлення перебігу й результатів обшуку. Вказана слідча (розшукова) дія фіксацією у протоколі. До нього можуть бути додані схеми й плани приміщень, що обшукуються, а також місць, у яких було виявлено розшукувані об'єкти. Протокол рекомендується складати після завершення обшуку й обов'язково на місці його проведення.

Судова експертиза – найбільш кваліфікована форма використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Вона розширює пізнавальні можливості слідства та суду, що дозволяє у процесі розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень застосовувати увесь ресурс сучасних науково-технічних засобів.

Особливості проведення та проблемні питання різних видів експертиз розглядали у своїх працях такі вчені, як: С. Абрамов, Т. Авер'янова, В. Арсенєв, Р. Белкін, В. Бергер, Л. Булига, І. Виноградов, О. Вінберг, В. Гончаренко, Г. Густов, В. Драганов, В. Дрозд, М. Єфимов, В. Ключ, М. Костицький, О. Кофанова, А. Кунтій, К. Легких, Г. Матусовский, С. Ожегов, Ю. Орлов, І. Петрухін, Г. Пилипенко, М. Салтевский, В. Тертишніков, О. Фроличева, О. Циганенко, В. Шепітько, М. Штефан, Т. Щербаковский та інші [205, с. 73].

Згідно із ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» в Україні судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи, а в інших випадках – також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань. Винятково державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз. До таких установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Судова експертиза, відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову

експертизу», – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [206].

В Україні, провадження експертиз у кримінальному судочинстві регулюється: Конституцією України, Законом України «Про судову експертизу», КПК України, відомчими Правилами та інструкціями Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України з питань проведення експертизи.

На запитання, які види судових експертиз є найпоширенішими під час розслідування розкрадання лісодеревини респонденти відповіли: 1) економічна (23,3 %); 2) біологічна (54 %); 3) ґрунтознавча (12,2 %); 4) трасологічна (95,2 %); 5) слідів знарядь та інструментів (85,6 %); 6) слідів взуття (37,8 %); 7) дактилоскопічна (6,5 %); 8) встановлення цілого за частинами (44 %); 9) слідів транспортних засобів (44,3 %); 10) інші (5,2 %) (Додаток А).

Вважаємо за доцільне розглянути вказані судові експертизи більш детально.

Трасологічна експертиза слідів взуття – дозволяє отримати інформацію діагностичного, ситуаційного та ідентифікаційного характеру. Зокрема, встановити кількість співучасників кримінального правопорушення, їх приблизний середньостатистичний зріст, інколи – модель та індивідуальні особливості взуття, в яке були взуті особи, що вчинили кримінальне правопорушення. У разі вилучення чітких слідів взуття (наприклад, шляхом їх фіксації у гіпсових зліпках) можливе встановлення конкретних одиниць взуття, якими вони залишені.

Призначаючи вказану експертизу, експерту може бути представлено:

- дані протоколу огляду місця події з описом місця виявлення;
- гіпсові зліпки, з зафіксованими в них слідами взуття тощо, а також взуття, вилучене у осіб, чия причетність до вчинення кримінального правопорушення перевіряється;
- доріжки слідів взуття, розмірних характеристик окремих елементів, загальних та окремих ознак взуття у слідах правої та лівої ніг;
- масштабні фотознімки слідів взуття.

Типовими питаннями, які можна поставити перед експертом при призначенні трасологічної експертизи слідів взуття, є:

- який механізм утворення слідів взуття;
- взуттям якого виду залишені дані сліди і які його характеристики й особливі ознаки (розмір, ступінь та характер зношування тощо);
- чи залишені сліди взуттям, вилученим у певної особи;
- які особливості ходи людини відбилися у «доріжці слідів»; який (орієнтовно) зріст людини, яка залишила сліди; чи залишені сліди взуття, виявлені в різних місцях, одним і тим самим взуттям.

Експертиза цілого за частинами – дозволяє встановити за фрагментами зрізів з пнів та фрагментами зрізів нижніх частин стовбурів зрубаних дерев той факт, що до розділення вони складали одне ціле.

У такому випадку, перед експертом потрібно поставити таке питання:

- чи становили раніше фрагмент пенька та фрагмент нижньої частини стовбуру дерева одне ціле?

Як приклад, можна назвати висновок судово-траєологічної експертизи № 161 від 04.06.2010, відповідно до якого фрагменти зрізів з верхніх частин двох пнів дерева клена, вилучені під час огляду місця події, та фрагменти зрізів з нижніх частин двох стовбурів дерев клена, вилучені 27.04.2010 року на земельній ділянці полезахисних насаджень поблизу вулиці Центральної в селі Зелені Кошари, до розділення складали одне ціле – стовбур дерева [207].

Дактилоскопічна експертиза – надає можливість ідентифікувати осіб, чия причетність до кримінального правопорушення перевіряється за слідами рук, які можуть бути вилученими зі знарядь кримінального правопорушення (бензопил, ручних пил, сокир тощо), а також інших предметів, виявлених на місці розкрадання лісодеревини.

У розпорядження експерта, при її призначенні, можуть бути представлені як дактилоскопічні плівки, з відкопійованими на них слідами папілярних візерунків, так і самі предмети, вилучені в ході огляду місця події.

Типові питання, що ставляться перед експертом при призначенні дактилоскопічної експертизи є:

- чи є на представленому об'єкті (бензопилі, ручній пилці, сокирі тощо) сліди папілярних візерунків;
- якщо так, то чи придатні вони для ідентифікації особи;
- чи не залишені дані сліди особами (перераховуються ПІБ осіб, чиї дактилокарти представлені у розпорядження експерта).

Основними завданнями трасологічної експертизи слідів транспортних засобів є:

- ідентифікація (ототожнення) конкретної одиниці транспортного засобу за залишеними ним слідами;
- установлення властивостей та стану автотранспортного засобу (його частин);
- установлення механізму утворення слідів, механізму взаємодії транспортного засобу з іншими об'єктами тощо.

Під час огляду місця події за фактами розкрадання лісодеревини найчастіше можуть бути виявлені об'ємні або поверхневі сліди шин транспортних засобів. Тому типовими питаннями, що ставляться перед експертом при призначенні трасологічної експертизи слідів транспортних засобів можуть бути такі:

- яким видом (типом, моделлю) транспортного засобу залишені сліди; чи залишені сліди конкретним транспортним засобом;
- яким колесом транспортного засобу залишені сліди (правим, лівим, переднім, заднім);
- якою моделлю шини залишені сліди, та на яких транспортних засобах можуть бути встановлені шини даної моделі.

Наприклад, у висновку судово-трасологічної експертизи № 23 від 09.04.2015, зазначається, що слід фрагменту бігової доріжки протектора шини, зафіксований у гіпсовому зліпку, вилученому 27.02.2015 під час огляду місця події, придатний для встановлення групової належності і залишений шиною тієї ж групової належності (за формою, розмірами та взаємним розташуванням елементів рельєфного малюнку

протектора), що і шина, встановлена на правому задньому колесі тракторного причепа, який належить обвинуваченому В., вилученого 26.03.2015 під час обшуку на території пилорами в с.м.т. Замглай [208].

Судово-грунтознавча експертиза – допомагає виявити нашарування ґрунту на об'єктах-носіях; встановити природу нашарувань; провести порівняльне дослідження нашарувань із порівняльними та контрольними зразками ґрунту з місця незаконної вирубки лісу; локалізувати ділянку місцевості [209, с. 395].

При призначенні судово-грунтознавчої експертизи перед експертом слід поставити такі питання:

- чи є нашарування ґрунту на предметі-носії (зазначається, на якому саме);
- чи мають порівнювані об'єкти (нашарування на предметі-носії та ґрунт з місця події) спільну родову (групову) належність;
- чи походять дані нашарування (зазначається, які саме) з певної ділянки місцевості [210, с. 151-152].

Судово-біологічна експертиза – надає можливість встановити причинно-наслідкові зв'язки між об'єктом і подією кримінального правопорушення; механізм впливу одного об'єкта на інший, їх взаємодії; просторове розміщення об'єкта; цільове призначення об'єкта; локалізація на предметі-носії. Крім того, судово-біологічна експертиза дозволяє вирішити ряд ситуаційних завдань: з'ясування механізму контактної взаємодії біологічних об'єктів за слідами, що є на них; встановлення елементів механізму події; реконструкція динаміки та загальної картини події за біологічними складовими.

Об'єктами судово-біологічної експертизи, при її призначенні у провадженнях за фактами розкрадання лісодеревини, можуть бути зрізи стовбурів, тирса, стружка, гілля, листя, фрагменти кори дерев, вилучені з місця події та у осіб, які перевіряються на причетність до даного виду кримінальних правопорушень.

При призначенні судово-біологічної експертизи перед експертом можна поставити такі типові питання:

- чи не мають об'єкти, представлені на дослідження, спільної родової (групової) належності;

- чи становили фрагмент пенька та фрагмент нижньої частини стовбуру дерева одне ціле.

Судово-економічна експертиза – дає можливість вирішити питання щодо документального й нормативного обґрунтування розрахунків розміру шкоди, заподіяної внаслідок розкрадання лісодревини, незаконної вирубки або пошкодження дерев у лісі та в межах населених пунктів, складених державними інспекторами з охорони довкілля [211, с. 614].

Наприклад, висновком судово-економічної експертизи № 812 від 16.08.2016 підтверджено розрахунок розміру шкоди, заподіяної лісу, складений експертом Державної екологічної інспекції у Полтавській області від 08.06.2016 на підставі акту перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства №102/01-01-14 від 26.05.2016 на території Шилівської сільської ради Зіньківського району Полтавської області, в розмірі 61 881,11 грн [212].

Типовим питанням, які можна поставити перед експертом при призначенні судово-економічної експертизи, є:

- чи підтверджується розмір шкоди, заподіяний лісу, зазначений у акті (вказується номер та дата складання акту), складеному інспектором державної екологічної інспекції.

Судово-біологічна експертиза дає можливість:

- встановити причинно-наслідкові зв'язки між об'єктом і подією кримінального правопорушення;

- механізм впливу одного об'єкта на інший, їх взаємодії;

- просторове розміщення об'єкта;

- цільове призначення об'єкта;

- локалізацію на предметі-носії;

- з'ясування механізму контактної взаємодії біологічних об'єктів за слідами, що є на них;

- встановлення елементів механізму події;

- реконструкцію динаміки та загальної картини події за біологічними складовими.

Об'єктами судово-біологічної експертизи, при її призначенні у провадженнях за фактами розкрадання лісодеревини, можуть бути зрізи стовбурів, тирса, стружка, гілля, листя, фрагменти кори дерев, вилучені з місця події та у осіб, які перевіряються на причетність до даного виду кримінальних правопорушень.

Типові питання експерту, коли призначається судово-біологічна експертиза:

- чи не мають об'єкти, представлені на дослідження, спільної родової (групової) належності;
- чи становили фрагмент пенька та фрагмент нижньої частини стовбуру дерева одне ціле.

Екологічна експертиза – дозволяє встановити обставини і факти негативного антропогенного впливу на конкретні (локальні) об'єкти довкілля, а саме:

- визначення впливу розкрадання лісодеревини на довкілля в часі й просторі;
- встановлення обставин, пов'язаних з порушеннями природоохоронного законодавства, а також їх зв'язку з діями (бездіяльністю) спеціально уповноважених осіб у галузі охорони довкілля й природокористування;
- характеристика сучасного стану території району розкрадання лісодеревини;
- визначення переліку екологічно небезпечних впливів розкрадання лісодеревини на довкілля;
- прогнози змін стану довкілля внаслідок розкрадання лісодеревини;
- визначення еколого-економічних наслідків розкрадання лісодеревини на довкілля тощо.

При призначенні екологічної експертизи у кримінальних провадженнях за фактами розкрадання лісодеревини перед експертами можуть бути поставлені такі питання:

- який вплив має розкрадання лісодеревини на довкілля в часі й просторі;
- який екологічний стан має територія району, де здійснено розкрадання лісодеревини;

- чи мають результати розкрадання лісодеревини (на конкретній ділянці) екологічно небезпечний вплив на довкілля;

- якщо так, то який саме;

- як може вплинути розкрадання лісодеревини (на конкретній ділянці) на зміну стану довкілля у майбутньому;

- які еколого-економічні наслідки мають (можуть мати у майбутньому) результати розкрадання лісодеревини (на конкретній ділянці) на довкілля. Основним завданням, яке може бути вирішене за допомогою експертизи слідів знаряддя та інструментів є встановлення виду (характерних особливостей), або конкретного знаряддя, інструмента за слідами його дії, що було використано під час розкрадання лісодеревини.

Наприклад, за слідами розрубів на стовбурах (гілках) дерев можна встановити форму, розмірні характеристики та індивідуальні особливості леза сокири, а інколи – ідентифікувати конкретну сокиру. За слідами надпилу можна встановити ширину розводки ручної пили тощо.

У якості об'єктів дослідження в розпорядження експерта можуть бути представлені масштабні фотознімки, дані протоколів огляду місця події, фрагменти стовбурів та гілок дерев зі слідами знарядь та інструментів, а також самі знаряддя та інструменти, вилучені у осіб, чия причетність до учинення кримінального правопорушення перевіряється.

На вирішення даної експертизи можуть бути поставлені наступні питання:

- яким способом розділено стовбур (гілку) дерева (шляхом розрізування, розрубів, розпилювання) тощо;

- одним чи декількома знаряддями було вчинено розділення стовбуру (гілки) дерева;

- знаряддям якого виду вчинено розділення стовбуру (гілки) дерева; які індивідуальні особливості має робоча частина знаряддя, використаного при розділенні стовбуру (гілки) дерева;

- чи не залишено сліди надрубів (розрубів) стовбуру (гілок) дерева, вилучені з різних місць подій, одним і тим самим знаряддям;

- чи даним знаряддям (інструментом) було вчинено надруб (розруб), або зрубано дерево, спиляно гілку тощо) [210, с. 153-155].

За допомогою земельно-технічної експертизи можна вирішити питання, які впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення, пов'язаного із розкраданням лісодревини, а саме: визначення категорії земель, на яких було здійснено розкрадання лісодревини; визначення землекористувача земельної ділянки, на якій здійснено розкрадання лісодревини; визначення відповідності фактичного землекористування, а також порушень меж земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів на ці земельні ділянки, та вимог нормативно-правових актів тощо.

При призначенні земельно-технічної експертизи у кримінальних провадженнях за фактами розкрадання лісодревини перед експертом можуть бути поставлені наступні питання:

- який фактичний порядок користування ділянкою лісу, на якій здійснюється вирубка; яка конфігурація, проміри та площа ділянки лісу, що перебуває під вирубкою;

- чи є порушення меж ділянок вирубки лісу відповідно до правовстановлювальних документів та документації на ці земельні ділянки.

За допомогою ботанічної експертизи можливо визначити: стан об'єкта (дерев, чагарників); механізм відокремлення частини ботанічного об'єкта від цілого; причини пошкодження ботанічного об'єкта; час вчинення конкретних дій за специфічними змінами ботанічних об'єктів – речових доказів відповідно до біологічних закономірностей [209, с. 410].

Об'єктами ботанічної експертизи є: рослини та їх частини (древина, кора, волокна, насіння), а також тирса й стружка.

Питаннями, які вирішуються ботанічною експертизою при її призначенні у провадженнях за фактами розкрадання лісодревини, є:

- якими є природні райони зростання даного дерева;
- чи зростало дане дерево на певній ділянці місцевості;

- у якому році (в якому сезоні) зрубано дерево; чи є на представлених об'єктах-носіях частки рослинного походження; чи мають рослинні частки, вилучені з об'єкта-носія і вилучені з місця події, загальну родову (групову) належність;

- чи є рослинні частки, вилучені з об'єкта-носія, частиною конкретної рослини; чи належать одному виду рослинні частки, виявлені на різних об'єктах.

Екологічна експертиза дозволяє встановити обставини і факти негативного антропогенного впливу на конкретні (локальні) об'єкти довкілля, а саме: визначення впливу розкрадання лісодеревини на довкілля в часі й просторі; встановлення обставин, пов'язаних з порушеннями природоохоронного законодавства, а також їх зв'язку з діями спеціально уповноважених осіб у галузі охорони довкілля й природокористування; характеристика сучасного стану території району розкрадання лісодеревини; визначення переліку екологічно небезпечних впливів розкрадання лісодеревини на довкілля; прогнози змін стану довкілля внаслідок розкрадання лісодеревини; визначення еколого-економічних наслідків незаконної порубки лісу на довкілля тощо.

При призначенні екологічної експертизи у кримінальних провадженнях за фактами розкрадання лісодеревини перед експертами можуть бути поставлені наступні питання:

- який вплив мають результати розкрадання лісодеревини на довкілля в часі й просторі;

- який екологічний стан має територія району незаконної вирубки лісу; чи мають результати незаконної вирубки лісу (на конкретній ділянці) екологічно небезпечний вплив на довкілля;

- якщо так, то який саме;

- як може вплинути розкрадання лісодеревини (на конкретній ділянці) на зміну стану довкілля у майбутньому;

- які еколого-економічні наслідки мають (можуть мати у майбутньому) результати розкрадання лісодеревини (на конкретній ділянці) на довкілля.

Висновок до розділу 3

1. У роботі органів та підрозділів Національної поліції України, а насамперед, оперативних підрозділів, провідне місце посідає питання, яке пов'язане з вивченням умов і причин скоєння кримінальних правопорушень.

Суттєвим недоліком у вивченні умов і причин скоєння кримінальних правопорушень є те, що здебільшого у ситуаціях мотив вчинення конкретного кримінального правопорушення практичні працівники ототожнюють з умовами, що сприяли його скоєнню, тобто не шукають джерела кримінального правопорушення.

Причини конкретного кримінального правопорушення – це активні складові, які пробуджують у особи мотиви, інтереси для його вчинення. Встановлення причин конкретного кримінального правопорушення виявляється у визначенні негативних рис особи обвинуваченого, які в певній ситуації, яка склалась в житті, призвели до вчинення нею кримінального правопорушення.

2. Працівникам оперативних підрозділів НПУ поряд з умовами, що сприяють розкраданню лісодеревини, необхідно знати основні категорії осіб, від яких можна очікувати скоєння правопорушень, а вчасна профілактична робота з ними дозволить не допустити злочинних дій. Такими є особи, які виявляють неприховане прагнення до наживи; особи, до яких було застосовано види покарань, не пов'язані з позбавленням волі; раніше засуджені за корисливі кримінальні правопорушення; особи, що наділені організаційно-розпорядчими функціями; особи, які допустили зловживання на службі, недостачі чи розтрата; особи, які були помічені у різного роду сумнівних операціях; особи, які працюють на об'єктах лісової галузі після звільнення з місць позбавлення волі на матеріально-відповідальних посадах.

3. Під час розслідування розкрадання лісодеревини огляд місця події спрямований на вирішення таких завдань: встановлення способу вчинення розкрадання лісодеревини (наприклад, незаконна вирубка); виявлення слідів кримінального правопорушення; визначення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення; типізацію лісових насаджень; фіксацію обстановки місця події та площі знищеного або пошкодженого лісового масиву;

визначення об'єктів, які необхідно вилучити; пошук обставин, які дають підстави для висунення певних версій про подію, що трапилася, та її учасників тощо.

Під час розслідування розкрадання лісодеревини у процесі допиту підозрюваного необхідно з'ясувати:

- місце, час, обставини кримінального правопорушення, стать і вік жертви;
- мотиви вчинення;
- присутність поруч із ним інших людей у момент учинення кримінального правопорушення;
- використання знарядь і засобів у процесі вчинення кримінального правопорушення;
- чи були присутні перехожі, можливі очевидці тощо.

Найпоширенішими видами судових експертиз під час розслідування розкрадання лісодеревини є: 1) економічна; 2) біологічна; 3) ґрунтознавча; 4) трасологічна; 5) слідів знарядь та інструментів; 6) слідів; 7) дактилоскопічна; 8) встановлення цілого за частинами; 9) слідів транспортних засобів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення актуальної проблеми – наукового обґрунтування діяльності, пов'язаної з виявленням і розслідуванням розкрадання лісодревини. Наукові результати, які були здобуті під час дослідження, дають підстави для висловлення пропозицій, що мають важливе теоретичне значення, а реалізована його мета і завдання дають змогу сформулювати такі основні висновки і надати практичні рекомендації, зокрема:

1. Низький рівень добробуту населення, погана екологічна культура населення, високий ступінь безробіття, неналежний контроль за охороною лісу, а також постійний попит на лісодревину, перетворюють українські ліси на об'єкт злочинних посягань.

Розвиток інституту відповідальності за порушення лісового законодавства важко розглядати без інституту права власності на ліси, оскільки на власника покладено обов'язок охорони такого ресурсу як ліс. Але в давні часи люди використовували ліси, не думаючи, кому вони належать. Ліс був нічий, тому ним користувався той, хто цього потребував. Лісової власності не було, відбувалось необмежене, нічим не передбачене користування лісом.

Самостійним етапом розвитку законодавства, яке регламентувало відповідальність за незаконну вирубку лісів, слід назвати прийняті Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року. Діяння, за які була передбачена кримінальна відповідальність за незаконну вирубку лісу, були включені в главу IX розділу VII «О нарушениях уставов о казенных лесах».

У 1918 році відбулася націоналізація лісів, після чого організація лісового господарства базувалась на загальнодержавній власності основних масивів лісу, з одного боку, та на принципах ринкової економіки з іншого.

Важливе місце у боротьбі з розкраданням лісодревини займають кримінально-правові заходи. На нашу думку, доречним є доповнення статті 246 КК України нормою, яка б передбачала звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Тому, пропонуємо статтю доповнити положенням про

те, що у випадку вчинення дій, передбачених частиною 1, особа (особи) звільняється від кримінальної відповідальності, якщо таке кримінальне правопорушення нею (ними) вчинено вперше, така особа (особи) добровільно з'явилась з дійовим каяттям, сприяла (и) розкриттю кримінального правопорушення, та повністю відшкодувала заподіяну шкоду.

Також, на нашу думку, санкцію статті потрібно доповнити таким видом покарання як залучення до виправних робіт на термін від 80 до 200 годин. Йдеться про притягнення засуджених до лісовідновлення і лісгосподарських робіт (посадка лісу і лісових культур, розпушування ґрунту, обрізка сучків, внесення добрив тощо), що значно підвищить виховний потенціал даного виду покарання.

Лісовий фонд – це територія лісів і земель, покритих лісом, які призначені для потреб лісового господарства. Лісовий фонд відділений від земель іншого призначення відповідно до чинного законодавства. До лісового фонду належать лісові (призначені для вирощування лісу) та нелісові (рілля, сінокоси, води тощо) землі.

Межі лісів, визначених для віднесення до однієї з категорій, проводяться уздовж природних меж, кварталних просік, ліній зв'язку і електромереж та інших, чітко визначених на місцевості розмежувальних ліній – залізниць та автомобільних доріг, канав, каналів, газо- та нафтопроводів, візирів, протипожежних розривів і вододільних ліній.

2. Криміналістична характеристика розкрадання лісодеревини – це комплекс даних про криміналістично значущі ознаки та властивості розкрадання лісодеревини, що показує необхідні зв'язки його елементів і призначається для побудови та перевірки слідчих версій під час розкриття і розслідування кримінального правопорушення.

Підготовка до вчинення розкрадання лісодеревини виявляється у: підшукуванні співучасників кримінального правопорушення; підшукуванні та підготовці знарядь та засобів кримінального правопорушення (сокир, автотранспорту для трелювання та перевезення співучасників кримінального правопорушення, ручних та бензомоторних пил); виборі місця та часу розкрадання лісодеревини; підшукуванні місця реалізації незаконно здобутої

лісодеревини; отримання або підроблення документів на перевезення чи легалізацію незаконно вирубані чи викраденої лісодеревини.

Способами вчинення розкрадання лісодеревини можна назвати: при незаконній порубці – звалювання, зрубування, спилування, викопування, корчування, поперечне розпилування тощо; у інших випадках – проникнення в виробниче приміщення, склад, де зберігається лісодеревина; трелювання деревини до місця завантаження; підроблення документів, з наступним їх наданням для безперешкодного транспортування викраденої лісодеревини.

Розкрадання лісодеревини, лісоматеріалів та грошових коштів, які вчиняються посадовими та матеріально-відповідальними особами органів Державного агентства лісових ресурсів відбувається такими способами: заниження, за попередньою змовою з посадовими особами лісокористувачів, матеріальної та грошової оцінки лісосік під час їх відведення для заготівлі деревини; оформлення фіктивних актів про втрати лісопродукції внаслідок стихійного лиха; оформлення фіктивних актів про втрату якості або непридатності лісопродукції для використання і реалізації; оцінки високоякісних лісоматеріалів як менш якісних з наступною фальсифікацією бухгалтерських документів; зменшення фактичної вартості лісоматеріалів шляхом підробки документів; заниження такс на лісодеревину та розмірів лісосік; заниження вартості земельних ділянок лісового фонду та їх незаконна передача у власність або оренду; отримання хабарів посадовими особами лісогосподарських об'єднань та лісогосподарств, які мають стосунок до видачі дозволів на заготівлю лісу; незаконний вивіз деревини за межі України; незаконне отримання податкових пільг; заниження вартості деревини та лісоматеріалів під час проведення бартерних операцій з їх обміну на деревообробні станки, обладнання, паливно-мастильні матеріали та інші товари та завищення ціни на ці товари; розкрадання та нецільове використання бюджетних коштів, виділених на розвиток лісового господарства, які розподіляються через регіональні підрозділи Держказначейства.

Здійснивши аналіз слідчої практики, можемо стверджувати, що типовий злочинець при одноосібному вчиненні досліджуваного нами кримінального

правопорушення здебільшого це: чоловік середнього віку, не має постійного джерела доходу, проживає в небагатій родині, має неповну середню або загальну освіту. Зазвичай, така особа вже притягалася до кримінальної чи адміністративної відповідальності за протиправні дії, які пов'язані із незаконною вирубкою лісу. Проживає така особа в області або районі, де здійснює злочинну діяльність. Має досвід роботи з лісодервиною та відповідні знаряддя. За місцем свого проживання або у родичів (друзів, знайомих) має відповідні приладдя та умови для зберігання й переробки незаконно добутої деревини, приміщення для зберігання транспортного засобу (засобів), які використовувалися для вчинення кримінального правопорушення.

Проаналізувавши способи вчинення досліджуваного нами кримінального правопорушення, можемо назвати сліди, які можуть бути при розкраданні лісодервини: зміни, які відбулися на земельній ділянці після незаконної вирубки; зміни, які відбулися у приміщенні, звідки здійснювалось розкрадання лісодервини; сліди, які залишені сільськогосподарською технікою; сліди рук; сліди взуття; біологічні сліди людини (сеча, піт, слина, кров тощо); сліди шин транспортного засобу (-ів), (гусениць трактора); сліди, які залишені від огорожувальних предметів; сліди, залишені різноманітними інструментами; неналежно оформлені або підроблені правовстановлюючі документи (ордери, лісорубні квитки тощо); сліди-предмети побуту (недопалки, одяг, їжа); сліди лако-фарбового покриття та паливно-мастильних матеріалів; сліди механізмів розпилу та вирубки деревини; ідеальні сліди (свідчення підозрюваного, свідків).

3. Слідча ситуація завжди виконує управлінський вплив на тактичні засоби у кримінальному провадженні. У зв'язку із цим при підготовці й ухвалення рішення про використання тактичних засобів оцінка ситуації відіграє головну роль.

Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування розкрадання лісодервини є:

1. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодервини, злочинця затримано на гарячому:

- злочинця затримано під час здійснення розкрадання, безпосередньо після

вирубки лісодеревини;

- злочинця затримано під час трелювання деревини;
- злочинця затримано під час транспортування деревини.

2. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, встановлено ознаки особи злочинця, але його не затримано.

3. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, але не встановлено ознаки особи злочинця.

Під час розслідування розкрадання лісодеревини можна висунути слідчі версії щодо:

– події кримінального правопорушення: а) мало місце розкрадання лісодеревини; б) мало місце кримінальне правопорушення проти власності; в) мало місце інше екологічне кримінальне правопорушення;

– особи злочинця: а) кримінальне правопорушення було вчинено затриманим одноособово; б) кримінальне правопорушення було вчинено затриманою особою у співучасті з іншими невстановленими особами; в) кримінальне правопорушення було вчинено іншими особами, підозрюваного затримано помилково;

– мети злочинця: а) лісодеревину добуто для особистих потреб; б) лісодеревину добуто з метою продажу або іншої реалізації;

– знарядь вчинення кримінального правопорушення: а) вирубку здійснено за допомогою ручних знарядь (пили, сокири тощо); б) вирубку здійснено за допомогою промислової техніки;

– місця вчинення кримінального правопорушення: а) розкрадання лісодеревини було вчинено поблизу місця затримання підозрюваного під час транспортування; б) розкрадання лісодеревини було вчинено в іншій місцевості;

– місця перебування злочинця: а) знаходиться поблизу місця розкрадання лісодеревини; б) здійснює транспортування незаконно добутої деревини від місця вчинення кримінального правопорушення; в) покинув місце вчинення кримінального правопорушення;

– суті події: а) мала місце техногенна подія; б) мала місце природна подія;

– кількості злочинців: а) кримінальне правопорушення було вчинено однією особою; б) кримінальне правопорушення було вчинено групою осіб;

– щодо місця знаходження незаконно добутої деревини: а) деревину приховано поблизу місця розкрадання; б) деревину перевезено до іншої місцевості та приховано; в) деревину було знищено, видозмінено її первісний стан або використано у виробництві.

При перевірці версій потрібно пам'ятати про такі правила: 1) із висунутої версії спочатку слід виокремити всі можливі реальні фактичні дані, що підлягають доказуванню; 2) після цього вказані фактичні дані перевіряються шляхом проведення слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів; 3) версії, які були висунуті, перевіряються, за можливості, одночасно до того часу, доки залишиться лише одна.

4. Особливість взаємодії під час розслідування розкрадання лісодеревини визначається потребою у створенні та забезпеченні ефективного функціонування слідчо-оперативної групи, забезпечення взаємодії у процесі провадження досудового розслідування та здійснення постійного взаємообміну інформацією.

Необхідність у спільній діяльності визначається слідчим на підґрунті існуючих у його розпорядженні доказів та інших даних, слідчої ситуації і стану процесу розслідування. Окреслюються ним і суб'єкти взаємодії. Найчастіше при розслідуванні розкрадання лісодеревини такими суб'єктами є: оперативні підрозділи Національної поліції України, спеціаліст, прокурор, слідчий суддя, Державне агентство лісових ресурсів, Державна прикордонна служба, Державна екологічна інспекція, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Митна служба Державної фіскальної служби України, Державна аудиторська служба України, неурядові організації.

Узагальнення й аналіз кримінальних справ (проваджень) за фактами розкрадання лісодеревини дає можливість назвати основні форми взаємодії підрозділів Національної поліції України на етапі виявлення даної категорії кримінальних правопорушень:

1) систематичний обмін матеріалами про осіб і місця, що становлять

оперативний інтерес.

2) постійне інформування відділами один одного про обстановку на їх території обслуговування. Вказана інформація часто містить відомості про факти готування до вчинення досліджуваного нами кримінального правопорушення, що має значення для вжиття відповідних запобіжних заходів, вчасного припинення кримінального правопорушення й затримання винуватих у його вчиненні. Коли ж заходи запобігання не застосовані вчасно, і кримінальне правопорушення було вчинено, тоді така інформація має значення для встановлення ділянки місцевості, на якій вчинене діяння.

5. Дослідження проблематики розкрадання лісодеревини допомогло визначити риси осіб, які можуть вчиняти розкрадання на установах лісогосподарського комплексу:

1) нехтування інтересами як суспільства в цілому, так і окремих людей, зневажання людей, які стоять нижче від них за своїми фінансовими можливостями;

2) нехтування законів і бажання досягти поставленої мети будь-якими, в тому числі і незаконними, а іноді й відверто злочинними методами;

3) переконаність у тому, що гроші – це найвища цінність у житті;

4) прагнення бути заможною людиною тощо.

Причини конкретного кримінального правопорушення – це активні складові, які пробуджують у особи мотиви, зацікавлення для його вчинення. Встановлення причин конкретного кримінального правопорушення виявляється у визначенні негативних рис особи обвинуваченого, які в певній ситуації, яка склалась в житті, призвели до вчинення нею кримінального правопорушення.

Найбільш типовими обставинами, які використовуються злочинцями при вчиненні розкрадань лісодеревини і деяких інших зловживань, є наступні:

- недоліки в організації відомчої ревізійної роботи.

- недосконалість методів визначення кількості лісу, який відводять під промислову розробку лісових ділянок.

- присутність у лісових районах країни дрібних лісових організацій, що належать різним міністерствам і відомствам.

- незадовільний контроль з боку адміністрації лісозаготівельних підприємств і організацій утримувачів лісу за виконанням лісозаготівельних робіт.

- недоліки в доборі і розстановці кадрів, насамперед, керівних і матеріально-відповідальних осіб.

- слабкий контроль за діяльністю матеріально-відповідальних осіб з боку бухгалтерського апарату.

- порушення положень нормативних актів, що регламентують порядок відпуску деревини.

- недоліки в обліку деревини, які виявляються при лісорозробках, транспортуванні та прийманні лісоматеріалів.

6. Під час розслідування розкрадання лісодеревини огляд місця події спрямований на вирішення таких завдань: встановлення способу вчинення розкрадання лісодеревини (наприклад, незаконна вирубка); виявлення слідів кримінального правопорушення; визначення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення; типізація лісових насаджень; фіксація обстановки місця події та площі знищеного або пошкодженого лісового масиву; визначення об'єктів, які необхідно вилучити; пошук обставин, які дають підстави для висунення певних версій про подію, що трапилася, та її учасників тощо.

Проаналізувавши судову практику (50 вироків), можемо назвати недоліки, які виникають при проведенні даної слідчої (розшукової) дії під час розслідування розкрадання лісодеревини: плани і схеми місць події складаються примітивно; проводячи огляд місця події, слідчий мало уваги приділяє пошуку і виявленню слідів-відображень; фотозйомка місць події здійснювалася без дотримання існуючих рекомендацій.

Ефективність огляду місця події залежить від того, наскільки вміло слідчий застосовує науково-технічні засоби і методи, спеціальну апаратуру та прилади, що сприяють під час проведення огляду виявити та закріпити невидимі та слабко видимі сліди. Проводячи огляд місця події, слідчий має комплексно розглядати та аналізувати спосіб, обстановку та виявлені сліди для висунення версій про місце знаходження ще не виявлених слідів тощо.

Для ефективного і якісного проведення допиту під час розслідування розкрадання лісодеревини необхідно дотримуватися таких правил:

1. Щоб провести допит ефективно, потрібно детально вивчити та оцінити існуючі матеріали у кримінальному провадженні, а саме: функціональні (посадові) обов'язки працівників, документи, які підтверджують право особи щодо здійснення діяльності, а також законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють відповідну діяльність. На підставі таких документів потрібно скласти перелік запитань із зазначенням уже існуючих доказів та обрати тактичні прийоми для проведення допиту. Запитання мають бути ненавідні, лаконічні, чіткі, також вони мають бути такі, щоб допитуваний не зрозумів про рівень обізнаності слідчого про розслідуване кримінальне правопорушення.

2. Перед допитом слідчому потрібно провести консультації із спеціалістами у відповідній сфері діяльності разом із наданням відповідних документів для з'ясування незрозумілих обставин, що виходять за межі спеціальних знань слідчого, або навіть залучити його до проведення допиту.

3. У випадку, коли слідчий вважає, що особа може змінити свої свідчення, то варто здійснити відеофіксацію проведення допиту.

4. Потрібно спланувати черговість проведення допитів різних осіб.

5. Важливо пам'ятати, що під час проведення допиту допитуваній особі можна надавати деякі документи, що є дієвим тактичним прийомом.

Дослідженням встановлено, що ключовою основою формування доказової бази винуватості осіб на початковому етапі розслідування лісодеревини були допити свідків та підозрюваних.

Результативність обшуку визначається встановленням в остаточному підсумку стосуюнок вилученого до розслідуваної події, яке буде виражатися або в залученні предмета як речового доказу, або приєднанні його до інших документів.

Провівши аналіз результатів обшуків, зокрема розкрадання лісодеревини, можемо назвати недоліки, які їм властиві:

- рідко залучали до проведення обшуків спеціалістів;
- відсутність якісної оперативної інформації про місця зберігання предметів

і документів, відсутність планування;

- недостатнє знання кримінально-процесуального законодавства;
- слідчі погано володіли тактикою проведення даної слідчої дії.

Найпоширенішими видами судових експертиз під час розслідування розкрадання лісодеревини є: 1) економічна; 2) біологічна; 3) ґрунтознавча; 4) трасологічна (слідів знарядь та інструментів; слідів, взуття; встановлення цілого за частинами; слідів транспортних засобів); 5) дактилоскопічна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романенко Р. Р. Історія становлення лісової галузі України та характеристика чинного законодавства щодо охорони лісів. *Наше право*. 2020. № 4. С.187-192.
2. Лісовий кодекс України: Закон України від 21 січня 1994 р. № 3852-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 17. Ст. 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 22.05.2021).
3. Марец Б. М. История становления лесного хозяйства и правовых мер охраны леса. *Leges si Viata*. 2014. № 6/3 (270). С. 87-91.
4. Зиновьева О. А. Юридическая ответственность за нарушение лесного законодательства: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Моск. госуд. юрид. академия. Москва, 2001. 266 с.
5. Абанина Е. Н. Правовая охрана лесов Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Саратов. госуд. акад. права. Саратов, 2004. 176 с.
6. Сасов О. В. Кримінально-правова охорона лісу: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2002. 210 с.
7. Ключевский В. О. Курс русской истории. М: Мысль, 1989. Т 2. 352 с.
8. Полное собрание законов Российской Империи с 1649 года. С.-Пб.: Типография II отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. Т. 6. С. 654-656.
9. Гаранин В. И. Охрана природы: прошлое и настоящее. Казань: Татар. кн. изд-во, 1975. 76 с.
10. Свод законов Российской империи. Уставы лесной, о казённых оброчных статьях, о хозяйственном управлении казённых населённых имений. С.-Пб.: Типография II отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1842. Т. 8. Ч. 4. 556 с.
11. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года. С.-Пб.: тип. М. М. Стасюлевича, 1898. 926 с.
12. Сасов О. В. Кримінально-правова охорона лісу: автореф. дис.. канд. юрид наук: 12.00.08. Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2002. 18 с.
13. Генсірук С.А. Історія лісництва в Україні. Львів. Світ, 1990. 422 с.

14. Борейко В.Е. Белые пятна истории природоохраны. СССР, Россия, Украина.1996. Т.1. 438 с.
15. Вісті природничої секції Українського Наукового Товариства. 1919. Т. I. Ч. I. 48 с.
16. Мисливський вісник. 1918. № 7-8. С. 35
17. Держархів Київської обл. Ф. 349, оп. 1, д. 19, л. 13.
18. Філоненко І. Спогад про російський ліс. Москва: Компрід, 1993. 238 с.
19. Лесопром. Вісник. 1917. № 50. С. 461-465.
20. Держархів Харківської обл. Ф. 478, оп. 1, д. 2, л. 14.
21. Борейко В. Леса охраниялись всегда, даже во время революций и войн. 13.03.2014. URL.: https://detector.media/lesnoi_sector/article/91403/2014-03-13-lesa-okhranyalis-vsegda-dazhe-vo-vremya-revoljutsyy-u-voyn/ (дата звернення: 22.10.2017).
22. З історії лісового господарства України. Державне агентство з лісових ресурсів України. URL.: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/lisi-ukrayini/z-istoriyi-lisovogo-gospodarstva-ukrayini> (дата звернення: 22.10.2017).
23. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 25.10.2021).
24. Державне агентство лісових ресурсів України. URL.: <http://dkg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index> (дата звернення: 20.05.2021).
25. Шаблій О. І. Соціально-економічна географія України. Львів. Світ. 1994. 679 с.
26. Синякевич І. М. Економіка галузей лісового комплексу: підручник. Львів. Світ, 1996. 184 с.
27. Сенякевич І. Економіка галузей лісового комплексу. Київ: Знання. 1992. 225 с.
28. Навчальний атлас України. Київ, НВП «Картографія», 1997. С. 54.
29. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст.

546. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.05.2021).

30. Руцак М. Ліси України: управління, експлуатація, відтворення. *Економіка України*. 1995. № 6. С. 40-45.

31. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 16. Ст. 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 14.12.2019).

32. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 18.05.2021).

33. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.05.2021).

34. Про заходи щодо посилення державного контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів: Указ Президента України від 5 січня 2004 р. № 1/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1/2004#Text> (дата звернення: 18.01.2018).

35. Про деякі заходи щодо збереження лісів та раціонального використання лісових ресурсів: Указ Президента України від 9 липня 2019 р. № 511/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511/2019#Text> (дата звернення: 12.12.2019).

36. Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.01.2018).

37. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.01.2018).

38. Про затвердження Санітарних правил в лісах України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.05.2019).

39. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних земельних ділянок: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 733. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.05.2021)

40. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Апостиль, 2012. 304 с.

41. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.

42. Криміналістика: підручник / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.; за ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атіка, 2001. 544 с.

43. Криміналістика: учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 718 с.

44. Книженко С. О. Криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються відносно осіб, діяльність яких пов'язана зі здійсненням правосуддя. *Вісник Харківського університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. № 2 (69). С. 77-81.

45. Куемжиева С. А. Общие положения криминалистической методики: монографія. Краснодар: КубГАУ, 2015. 148 с.

46. Герасимов И. Ф. Криміналістическіе характеристики преступлений в структуре частных методик. *Криміналістическіе характеристики в методике расследования преступлений: межвузов. сборник научных трудов*. Свердловскб УРГУ, 1978. Вып. 69. С. 5-10.

47. Косарев С. Ю. Криміналістическіе методики расследования преступлений: генезис, современное состояние, перспективы развития: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Санкт-Петербургский ун-т. Санкт-Петербург, 2005. 401 с.

48. Егоров С.Н. Теоретические основы криминалистического исследования закономерностей отражения субъективной стороны преступления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ижевск, 2005. 247 с.

49. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.
50. Коновалов С. И. Теоретико-методологические проблемы криминалистики: монография. Ростов-на-Дону: РЮИ МВД России, 2001. 208 с.
51. Белкин Р. С. Избранные труды. М.: Норма, 2008. 768 с.
52. Селиванов Н. А. Криминалистическая характеристика преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Социалистическая Законность*. 1977. № 2. С. 56-57.
53. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український); за ред. В.Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.
54. Баев О. Я. Основы криминалистики: курс лекций. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Изд-во «Экзамен», 2003. 320 с.
55. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Х.: Харків юридичний, 2010. 320 с.
56. Чупахин Р. В. Расследование взяточничества: теоретические и прикладные аспекты: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Росс. тамож. академия ФТС России. Москва, 2006. 194 с.
57. Криміналістика: курс лекцій (ч. 1) / Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. Ірпінь: Адам. ДПС України, 2002. 356 с.
58. Романенко Р. Р. Криміналістична характеристика розкрадань лісодеревини. *REVISTA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ «SUPREMAȚIA DREPTULUI»*. 2017. № 5. С. 202-207.
59. Новое уголовное право России. Общая часть: учебное пособие / Борзенков Г. Н., Бородин С. В., Кузнецова Н. Ф., Наумов А. В. и др.; под ред.: Кузнецова Н. Ф. М.: Зерцало, ТЕИС, 1996. 168 с.
60. Семенов В.М. Чужое имущество как предмет кражи. *Юрист*. 2005. № 5. С. 23-28.

61. Романенко Р.Р. Способи вчинення та сліди розкрадання лісодеревини *Modern approaches to the introduction of science into practice: the XV International Scientific and Practical Conference (24 – 26 may, San Francisco, USA)*. 2021. С. 119-121.
62. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих та дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 728 с.
63. Салтевський М.В. Криміналістика в сучасному викладі: навч. і практич. посібник. Х.: Рубикон, 1997. 430 с.
64. Горбатовський Є. Г. Кримінологічна характеристика втягнення неповнолітнього у вчинення злочину і практика розслідування. *Прокурорська та слідча практика*. 2005. № 1. С. 13.
65. Бедь В. В. Юридична психологія: навч. посіб. 2-ге вид., доп. і переробл. К.: МАУП, 2004. 436 с.
66. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики: монографія. М.: Юрлитинформ, 2010. 416 с.
67. Криміналістика: учеб. для вузов / И. Ф. Герасимов, Я. Л. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. М.: Высш. шк., 2000. 672 с.
68. Шеремет А. П. Криміналістика: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 472 с.
69. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.
70. Криміналістика: навчальний посібник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 540 с.
71. Шиханцов Г. Г. Юридическая психология : учебник для вузов / под ред. В. А. Томсинова. М.: Зерцало, 1998. 352 с.
72. Быков В. М. Криміналістическая характеристика преступных групп: учеб. пособ. Ташкент: Изд-во Ташк. ВШ МВД СССР, 1986. 72 с.

73. Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями: монографія. Дніпропетровськ, 2004. 223 с.
74. Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности: практ. пособие. Москва: Юристъ, 2002. 172 с.
75. Пилипенко О. М. Особа злочинця в структурі криміналістичної характеристики незаконної порубки лісу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 2. С. 44-47.
76. Унжакова С. В. Элементы криминалистической характеристики незаконной рубки лесных насаждений. *Вестник Восточно-Сибирского института МВД России*. 2013. № 1 (64). С. 46-53.
77. Радаев В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике: лекция. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.
78. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова Пленуму Верховного суду України від 10 грудня 2004 р. № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text> (дата звернення: 10.01.2021).
79. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 10.05.2021).
80. Федчак І. А., Марець Б. М. Організація протидії розкраданню лісодеревини підрозділами захисту економіки Національної поліції України: монографія. Львів: ПАІС, 2016. 200 с.
81. Романенко Р. Р. Слідчі ситуації, які виникають під час розслідування розкрадань лісодеревини. *Наше право*. № 3. 2019. С. 207-212.
82. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 146-150.
83. Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.

84. Карпов Н. С. Слідчі ситуації: поняття, сутність та значення у досудовому кримінальному провадженні про податкові злочини. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 4 (81). С. 122-129.
85. Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник: у 2 ч. Х.: Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.
86. Герасимов И. Ф. Следственные ситуации на первоначальном этапе расследования преступлений. *Соц. Законность*. 1977. № 7. С. 61-65.
87. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Москва: Юристъ, 1997. Т. 3. 346 с.
88. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. К.: Атіка, 2009. 888 с.
89. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.09. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2001. 427 с.
90. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 22 с.
91. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: текст лекции. Х., 1976. 28 с.
92. Белкин Р. С. Перспективы исследования проблемы следственных ситуаций. *Следственная ситуация: сб. науч. трудов*. Минск, 1984. С. 3-6.
93. Тіщенко В. В. Слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів: поняття, класифікація, значення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 961-965.
94. Аверьянова Т. В. Криминалистика: учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. М.: Норма, 2000. 990 с.
95. Гавло В. К. Следственная ситуация. *Следственная ситуация: сб. науч. тр.* М.: ВНИИПП. 1985. С. 38-42.
96. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. В 3-х томах. Теоретические средства, приемы и рекомендации. М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1979. Т. 3. 407 с.

97. Великанов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2002. 19 с.
98. Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий. М.: Юрид. лит., 1982. 158 с.
99. Баев О. Я. Криминалистическая тактика и уголовно-процессуальный закон: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1975. 21 с.
100. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. 163 с.
101. Баев О. Я. Расследование отдельных видов преступлений: учеб. пособие. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1986. 192 с.
102. Гранат Н. Л. Решение следственных задач: учебное пособие / Н. Л. Гранат, А. Р. Ратинов. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1978. 94 с.
103. Волчецкая Т. С. Предпосылки формирования криминалистической ситуалогии. *Вестник Московского университета*. 1997. № 3. С. 41-50.
104. Дунаєвська Л. Г. Слідчі ситуації, що виникають при розслідуванні «медичних» злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. Том. 3. С. 126-128.
105. Олійник Я. С. Слідчі ситуації, які виникають під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 313-318.
106. Пилипенко О. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 5. С. 157-159.
107. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая / отв. ред. Н. В. Жогин. М.: Юрид. лит-ра, 1966. 584 с.
108. Туренко Н.С. Современные подходы в формировании и проверке следственных версий: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нижний Новгород, 2006. 16 с.
109. Ларин А. М. От следственной версии к истине. М.: Юрид. лит., 1976. 200 с.

110. Криміналістика: учебник / под. ред. проф. А. Г. Филиппова (отв. редактор) и проф. А. Ф. Волынского. М.: Издательство «Спарк», 1998. 543 с.

111. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве: монография. Х.: Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2007. 192 с.

112. Синчук О. В. Типові версії в структурі криміналістичної методики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2010. 28 с.

113. Белкин Р. С. Курс криминалистики: учебное пособие для вузов. 3-е изд., доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.

114. Стратонов В. М. Версії в практиці пізнавальної діяльності слідчого. *Право і безпека*. 2011. № 1 (38). С. 174-178.

115. Цільмак О.М. Методи побудови та перевірки криміналістичних версій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 243-247.

116. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / Батюк О. В., Благута Р. І., Гумін О. М. та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

117. Цільмак О.М. Типові помилки слідчого під час процесу побудови та перевірки криміналістичних версій. *Право і суспільство*. 2014. № 5-2. С. 316-322.

118. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 5-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Атіка, 2012. 1036 с.

119. Коломиец В.Я. Теоретические аспекты взаимодействия оперативных аппаратов органов внутренних дел. *Актуальные проблемы взаимодействия оперативных аппаратов органов внутренних дел*. К.: КВШ МВД СССР, 1988. С. 12-16.

120. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: підручник. Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.

121. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. В.В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). К.: Атіка, 2010. 1128 с.

122. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник/ за ред. Ю. Ф. Кравченка. К.: Національна академія внутрішніх справ, 1999. 702 с.
123. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999. 215 с.
124. Основы оперативно-розыскной деятельности: учебник / под ред. В.Б. Рушайло. СПб.: Издательство «Лань», 2000. 720 с.
125. Корж В. П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами. Руководство для следователей: научн.-практ. пособие. Харьков: Лицей, 2002. 280 с.
126. Євтушок В. П. Взаємодія в ОРД як фактор вирішення оперативно-тактичних завдань боротьби зі злочинністю. *Вісник Львівського ін-ту внутр. справ*. Львів. 1998. Вип. № 8 (1). С. 155-167.
127. Хитра А. Я. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами на початковому етапі досудового розслідування за фактом виявлення трупа: методичні рекомендації / А. Я. Хитра, Ю. В. Гуцуляк, В. І. Оперук, І. С. Кіп्राц, О.В. Сорокач. Львів: ЛьвДУВС. 2012. 72 с.
128. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України: підручник. Харків: ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.
129. Белкин Р.С., Быховский И.Е., Дулов А.В. Модное увлечение или новое слово в науке? *Социалистическая законности*. 1987. № 9. С. 57.
130. Гапанович Н. Н. Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений: учеб. пособие / Н. Н. Гапанович, И.И. Мартинович. Мн.: Изд-во БГУ. 1983. 104 с.
131. Бедняков Д. И. Непроцессуальная информация и расследование преступлений. М.: Юрид. лит., 1991. 208 с.
132. Гордін Л. Я. Кримінально-процесуальні проблеми створення та діяльності слідчо-оперативних груп: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 210 с.

133. Федченко В. М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові та організаційні засади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2005. 250 с.

134. Коновалов Е. Ф. Следственно-оперативная группа как форма взаимодействия при раскрытии преступлений и розыске скрывшихся преступников. *Вопросы взаимодействия следователя и других участников расследования преступлений: межвузовский сб. науч. тр.* Свердловск: Изд-во СЮИ, 1984. С. 44-50.

135. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. В 3 т. Том III. *Криминалистические средства, приемы и рекомендации.* М., 1979. 187 с.

136. Кругликов А. П. Сущность и правовые формы взаимодействия органов предварительного следствия и дознания: учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР. 1985. 60 с.

137. Подопрелов А. М. Создание и деятельность следственно-оперативной группы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев. высш. шк. МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского. Киев, 1991. 23 с.

138. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції: Наказ МВС України від 27 квітня 2020 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text> (дата звернення: 09.04.2021).

139. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України від 07 липня 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 10.05.2021).

140. Взаємодія слідчого з іншими підрозділами під час досудового розслідування: навч. посібник / Р. І. Благута, А. І. Кунтій, А. Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 204 с.

141. Довгань А. І. Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2019. 212 с.

142. Капустіна М. В. Методика розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті, вчинених злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 215 с.

143. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 20.05.2021).

144. Кореневский Ю. В., Токарева М. Б. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам: методическое пособие. М.: ООО Изд. «Юрлитинформ», 2000. 152 с.

145. Смаль І. В. Методика розслідування підроблення проїзних квитків: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 267 с.

146. Гаврилин Ю. В., Шурухнов Н. Г. Криминалистика: Методика расследования отдельных видов преступлений: курс лекций / под ред. Н. Г. Шурухнова. М.: Книжный мир, 2004. 468 с.

147. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.05.2021).

148. Васильев А. Н. Следственная тактика. М.: Юрид. лит., 1976. 200 с.

149. Національна поліція України. URL: www.npu.gov.ua (дата звернення: 10.05.2021).

150. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

151. Про підвищення ефективності взаємодії органів внутрішніх справ та державних органів лісового господарства з питань охорони лісів: Наказ

Державного комітету лісового господарства України та МВС України від 26 грудня 2003 р. № 211/1637. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0058-04#Text> (дата звернення: 10.01.2021).

152. Укрінформ. Вирубка лісів та розкрадання надр: торік виявили майже 4,5 тисячі злочинів проти екології. 18 березня 2021 р. URL.: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3210500-virubka-lisiv-ta-rozkradanna-nadr-torik-viavili-majze-45-tisaci-zlociniv-proti-ekologii.html> (дата звернення: 10.02.2021).

153. Меморандум між Держлісагентством та НАБУ про співпрацю та обмін інформацією від 11 травня 2019 р. № 211/1637. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidpisano-memorandum-mizh-derzhlisagentstvom-ta-nabu-pro-spivpracyu-ta-obmin-informaciyeyu> (дата звернення: 10.01.2021).

154. Зелинский А.Ф. Криминология: Курс лекций. Харьков, 1996. С. 141-142.

155. Профілактика злочинів: підручник / І. Г. Богатирев, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда, О. М. Джужа та ін. К.: Атіка, 2010. 967 с.

156. Куликов В. И. Основы криминалистической теории организованной преступной деятельности. Ульяновск: Филиал МГУ, 1994. 256 с.

157. Романенко Р. Р. Профілактика оперативними підрозділами національної поліції України розкрадань лісодеревинин. *Європейські перспективи*. № 3. 2020. С.193-196.

158. Про затвердження Методичних вказівок з відведення і таксації лісосік, видачі лісорубних квитків та огляду місць заготівлі деревини в лісах Державного агентства лісових ресурсів України: Наказ Державного агентства лісових ресурсів України від 21 січня 2013 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0009820-13#Text> (дата звернення: 03.08.2020).

159. Про затвердження Правил рубок головного користування: Наказ Державного комітету лісового господарства від 23 грудня 2009 р. № 364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-10#Text> (дата звернення: 03.08.2020).

160. Штанько Д. О. Організаційно-правові засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 20 с.

161. Кокорев Л. Д. Судебная этика. Некоторые проблемы нравственных отношений в уголовном судопроизводстве. Воронеж.: Изд-во Воронежского ун-та, 1973. 224 с.

162. Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва: навч. посібник. Харків: Рубікон, 2000. 272 с.

163. Теория доказательств в советском уголовном процессе. 2-е изд., испр. и доп. / отв. ред. Н. В. Жогин. М.: Юридическая литература, 1973. 736 с.

164. Предотвращение и раскрытие преступлений в лесозаготовительной промышленности / Г. Л. Борисов, А. И. Бутенко, Е. А. Сергеев. М.: Изд. ВНИИ МВД СССР. 1977. 92 с.

165. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3. Ст. 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 03.03.2021).

166. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № № 2229-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 03.03.2021).

167. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22 червня 2000 р. № 1835-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 40. Ст. 338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text>. (дата звернення: 03.08.2020).

168. Про державну митну службу України: Указ Президента України від 29 листопада 1996 р. № 1145/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1145/96#Text> (дата звернення: 03.08.2020).

169. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.08.2020).

170. Шило О. Г. Новації Кримінального процесуального кодексу України щодо процесуального порядку збирання речових доказів. *Актуальні проблеми*

доказування у кримінальному провадженні: матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листопад 2013 р.). Одеса: Юрид. літ., 2013. С. 22-25.

171. Черноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. академ. внутр. справ. України. Київ, 2005. 245 с.

172. Бородулин А. И. Убийства по найму: криминалистическая характеристика. Методика расследования. М.: Новый юрист, 1997. 80 с.

173. Белкин Р. С. Введение в методику расследования отдельных видов преступлений. Криминалистика / под. ред. А. И. Винберга. М., 1959. С. 333-334.

174. Стецик Б. В. Методика розслідування незаконної лікувальної діяльності дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2016. 245 с.

175. Романенко Р. Р. Тактика проведення огляду місця події при розслідуванні розкрадань лісодеревини. *Наше право*. 2019. № 4. С.218-223.

176. Азаров Д. С., Грищук В. К., Савченко А. В. та ін. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1063 с.

177. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. К.: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

178. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

179. Унжакова С. В. Особенности производства осмотра места происшествия при расследовании незаконной рубки лесных насаждений. *Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки*. 2016. № 3-2. С. 449-455.

180. Фомина И. А. Тактика осмотра места происшествия по факту обнаружения признаков состава преступления, связанного с незаконной рубкой лесных насаждений. *Сибирский юридический вестник*. 2010. № 3 (50). С. 151-156.

181. Татарин Н. М. Тактика огляду місця події під час самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 305-310.

182. Слідча тактика: навчальний посібник / Є. В. Пряхін. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 116 с.
183. Пилипенко О. М. Типові тактичні операції при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 335-339.
184. Унжакова С. В. Методика расследования незаконных рубок лесных насаждений: учебное пособие. Иркутск: ФГКОУ ВПО ВСИ МВД РФ, 2010. 118 с.
185. Лях В. М. Щодо питань організації належного техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події органами досудового розслідування. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.)*. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 194 с.
186. Криміналістика: підручник / відп. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. і доп. М.: МАУП, 2001. 718 с.
187. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара: Издательство «Самарский университет», 2004. 229 с.
188. Шепітько Ю. В. Теорія криміналістичної тактики. Х.: Гриф, 2002. 349 с.
189. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. К.: Юринком Интер, 1999. 448 с.
190. Баев О. Я. Криминалистическая тактика и уголовно-процессуальный закон. Воронеж, 1977. 92 с.
191. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). К., 2002. 268 с.
192. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля: монографія. Харків: Діса плюс, 2015. 528 с.
193. Журавель В. А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним кримінальним процесуальним законодавством. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 22-30.

194. Мудрецька Г. В. Методика розслідування викрадень бюджетних коштів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. ун-т Держ. под. служби України. Ірпінь, 2011. 21 с.
195. Карнеева Л. М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность. М.: Юрид. лит., 1971. 136 с.
196. Георгадзе З. О. Судебная психиатрия: учеб. пособие для вузов / З. О. Георгадзе, Э. Б. Царгасова; под ред. З. О. Георгадзе. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2003. 239 с.
197. Романенко Р.Р. Відповідальність за незаконну вирубку та розкрадання лісодеревини у період зародження української державності до створення СРСР. *Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір*: міжнародна конференція (м. Львів, 30 жовтня 2020 року). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. С. 429-431.
198. Бояр А. О. Основи інтелектуальної власності: навч. посіб. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 265 с.
199. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. М.: Юрлитинформ, 2001. 145 с.
200. Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріж. юрид. ін.-т Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. Запоріжжя, 2008. 237 с.
201. Бедняков И. Л. Обыск: проблемы эффективности и доказательственного значения: монография. М.: Юрлитинформ, 2010. 176 с.
202. Кулик С. С. Особливості обшуку під час досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 232-240.

203. Еникеев М. И. Психология обыска и выемки: учеб. пособие. Практикум по юрид. психологии / М. И. Еникеев, Э. А. Черных. Всесоюз. юрид. заоч. ин-т. М.: Юрид. лит. 1986. 167 с.

204. Глазырин Ф. В. Психология следственных действий: учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР. 1983. 136 с.

205. Олійник А. С. Судові експертизи при розслідуванні погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Area Nauki*. 2019. С. 70-79.

206. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 01.04.2021).

207. Первомайський міськрайонний суд Миколаївської області. Справа № 1-278/10 від 13.01.2017. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48526876> (дата звернення: 06.04.2021).

208. Апеляційний суд Чернігівської області. Справа № 743/155/16-к від 11.11.2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62732189> (дата звернення: 06.04.2021).

209. Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.

210. Пилипенко О. М. Основні методики розслідування незаконної порубки лісу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Луган. держ. ун-т внутр. справ. Сєверодонецьк, 2018. 199 с.

211. Глущенко С. І., Ступак О. М. Особливості проведення судово-економічних експертиз щодо розрахунку розміру шкоди, заподіяної внаслідок незаконної вирубки або пошкодження дерев. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 611–617/

212. Зіньківський районний суд Полтавської області. Справа № 530/1275/16-к від 27.09.2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61565317> (дата звернення: 06.04.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати

**анкетування працівників поліції Головних управлінь Національної поліції
(слідчі та працівники оперативних підрозділів)
з питань розслідування розкрадання лісодеревини**

Таблиця А 1

Стаж роботи у слідчому (оперативному) підрозділі

№	Варіант відповіді	Кількість	%
1.1	до 2-х років	95	41,3
1.2	від 2-х до 5-ти років	97	42,2
1.3	від 5-ти до 10-ти років	28	12,2
1.4	більше 10-ти років	10	4,3

Таблиця А 2

Ваша освіта:

№	Варіант відповіді	Кількість	%
2.1	Спеціальна вища юридична (закінчили вищий навчальний заклад МВС)	197	85,7
2.2	Вища юридична	18	7,8
2.3	Вища неюридична	15	6,5
2.4	Незакінчена вища	-	-

Таблиця А 3

Чи існує у Вашому підрозділі спеціалізація щодо розслідування злочинів (кримінальних правопорушень)

№	Варіант відповіді	Кількість	%
3.1	Так	39	16,9
3.2	Ні	76	33

3.3	Існує неофіційно, зважаючи на досвід та стаж роботи слідчого	115	50,1
-----	--	-----	------

Таблиця А 4

Якщо така спеціалізація існує, то чи пов'язана вона із розслідуванням розкрадання лісодеревини?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
4.1	Так	55	23,9
4.2	Ні	175	76,1

Таблиця А 5

Чи розслідували або здійснювали безпосередньо Ви оперативний супровід кримінальних проваджень, пов'язаних із розкраданням лісодеревини (у період з 2016 до 2021 року)

№	Варіант відповіді	Кількість	%
5.1	Так	87	37,8
5.2	Ні	143	62,2

Таблиця А 6

Чи достатньо у Вашому підрозділі літератури (методичної, наукової) з питань методики розслідування розкрадання лісодеревини?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
6.1	достатньо	23	10
6.2	недостатньо	20	8,7
6.3	взагалі відсутня	187	81,3

Таблиця А 7

На Вашу думку, традиційним джерелом інформації про вчинення кримінального правопорушення даного виду є:

№	Варіант відповіді	Кількість	%
7.1	результати проведення оперативно-розшукових заходів (робота оперативних підрозділів)	21	9,1
7.2	громадяни	89	38,7
7.3	посадові особи (інспектори) відповідних державних установ	92	40
7.4	представники органів місцевого самоврядування	22	9,6
7.5	результати роботи слідчого	6	2,6

Таблиця А 8

На Вашу думку, сліди вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з розкраданням лісодеревини, найчастіше містяться:

№	Варіант відповіді	Кількість	%
8.1	на місці вчинення кримінального правопорушення	97	42,2
8.2	в ідеальних джерелах	30	13
8.3	у документах	103	44,8

Таблиця А 9

Які, на Вашу думку, чинники найбільше впливають на слідчу ситуацію під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням лісодеревини?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
9.1	джерела початкової інформації про кримінальне правопорушення	62	27
9.2	повнота початкової інформації про кримінальне правопорушення	72	31,3
9.3	ставлення до вчиненого кримінального правопорушення підозрюваної особи	70	30,4
9.4	чи існує протидія розслідуванню	26	11,3

Таблиця А 10

Чи є потрібною, на Вашу думку, під час розслідування кримінальних правопорушень даного виду взаємодія між слідчим, оперативними підрозділами та іншими державними установами та органами місцевого самоврядування?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
10.1	так	225	97,8
10.2	ні	5	2,2

Таблиця А 11

Хто, зазвичай, стає ініціатором взаємодії на початковому етапі розслідування розкрадання лісодеревини?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
11.1	слідчий	175	76,1
11.2	оперативний підрозділ	20	8,7
11.3	органи державної влади чи місцевого самоврядування	35	15,2

Таблиця А 12

Із якими завданнями скеровувалися Вами доручення оперативним підрозділам (оперативним працівникам – доводилось виконувати) під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням лісодеревини?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
12.1	для встановлення місцезнаходження особи	136	59,1
12.2	для встановлення можливих свідків події	51	22,2
12.3	для проведення слідчих (розшукових) дій	43	18,7

Таблиця А 13

Які з наведених слідчих (розшукових) дій мають вирішальне значення під час

розслідування розкрадання лісодеревини (вказіть чотири з них)?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
13.1	огляд місця події	230	100
13.2	допит свідків	230	100
13.3	допит підозрюваного	230	100
13.4	одночасний допит	52	22,6
13.5	обшук	168	73
13.6	слідчий експеримент	62	26,9

Таблиця А 14**Які види судових експертиз найбільш поширені під час розслідування розкрадання лісодеревини?**

№	Варіант відповіді	Кількість	%
14.1	економічна	56	23,3
14.2	біологічна	124	54
14.3	слідів транспортних засобів	102	44,3
14.4	грунтознавча	28	12,2
14.5	дактилоскопічна	15	6,5
14.6	встановлення цілого за частинами	101	44
14.7	трасологічна	219	95,2
14.8	слідів взуття	87	37,8
14.9	слідів знарядь та інструментів	197	85,6
14.10	Інші	12	5,2

Таблиця А 15**Чи потрібно, на Вашу думку, проводити під час розслідування розкрадання лісодеревини негласні слідчі (розшукові) дії?**

№	Варіант відповіді	Кількість	%
15.1	потрібно	102	44,3

15.2	не потрібно	42	18,3
15.3	у окремих випадках їх проведення доцільне	86	37,4

Таблиця А 16

Чи потребує, на Вашу думку, розслідування розкрадання лісодеревини оперативного супроводу?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
16.1	Так	209	90,7
16.2	Ні	21	9,3

Таблиця А 17

Яке місце, на Вашу думку, займають дані, отримані оперативним шляхом, під час розслідування розкрадання лісодеревини?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
17.1	допомагають слідчому прийняти рішення щодо виду та черговості проведення слідчих (розшукових) дій	54	23,7
17.2	допомагають слідчому прийняти правильне (необхідне) процесуальне рішення	56	24,3
17.3	допомагають слідчому прийняти рішення щодо залучення відповідного спеціаліста	36	15,5
17.4	допомагають слідчому визначитися з наступним напрямом розслідування та скеруванням відповідних доручень, запитів тощо	84	36,5

Таблиця А 18

Чи потрібна, на вашу думку, окрема спеціальна методика розслідування розкрадання лісодеревини?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
18.1	так, оскільки розслідування цієї категорії справ відзначається суттєвою специфікою	145	63,1
18.2	ні, я вважаю, що в мене достатньо знань для розслідування справ даної категорії	43	18,7
18.3	важко відповісти	42	18,2

Таблиця А 19

У якій формі, на вашу думку, мають бути розроблені методичні рекомендації?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
19.1	практичні посібники або довідники	48	19,7
19.2	методичні листи	41	17,7
19.3	огляди слідчої та судової практики	50	21,7
19.4	підручники та учбові посібники	54	22,5
19.5	збірники процесуальних документів	6	4,9
19.6	розгорнуті плани слідчо-оперативних заходів з конкретних категорій справ	31	13,5

Таблиця А 20

Наскільки, на Вашу думку, дані офіційної статистики відображають реальну картину злочинності у сфері розкрадання лісодеревини?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
20.1	майже на 100%	31	13,5
20.2	не більше ніж на 50%	85	37
20.3	не більше ніж на 10%	68	29,5
20.4	важко відповісти	46	20

Таблиця А 21

Які причини неефективної діяльності правоохоронних органів Ви вважаєте за доцільне виділити?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
21.1	формальний підхід до виконання службових обов'язків	165	71,7
21.2	низький професійний рівень співробітників	65	28,3

Таблиця А 22

Які труднощі переважають у розслідуванні розкрадання лісодеревини?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
22.1	на стадії порушення кримінального провадження	77	33,5
22.2	при визначенні та опрацюванні джерел доказової інформації	85	36,9
22.3	у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій	26	11,3
22.4	у виявленні причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення	42	18,3

Таблиця А 23

Що, на вашу думку, може сприяти підвищенню професійної майстерності у розслідуванні розкрадання лісодеревини?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
23.1	покращення рівня спеціальної підготовки на базі вищих навчальних закладів	32	13,9
23.2	перепідготовка за різними формами підвищення кваліфікації	32	13,9
23.3	систематичне проведення на базі підрозділу нарад з аналізом недоліків та спільним розглядом окремих проблемних ситуацій, в тому числі за участю працівників інших відомств	46	20
23.4	видання спеціальної літератури (посібників, методичних рекомендацій) з окремих питань	120	52,8

	розслідування злочинів означеної групи		
--	--	--	--

Таблиця А 24

Чи можлива, на Вашу думку, зараз ефективна діяльність щодо запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаних із розкраданням лісодеревини?

№	Варіант відповіді	Кількість	%
24.1	можлива	106	46,1
24.2	не можлива	42	18,3
24.3	важко відповісти	82	35,6

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Романенко Р.Р. Історія становлення лісової галузі України та характеристика чинного законодавства щодо охорони лісів. *Наше право*. 2020. №4. С.187-192.

2. Романенко Р.Р. Профілактика оперативними підрозділами національної поліції України розкрадань лісодеревини. *Європейські перспективи*. 2020. №3. С.193-196.

3. Романенко Р.Р. Слідчі ситуації, які виникають під час розслідування розкрадань лісодеревини. *Наше право*. 2019. №3. С.207-212

4. Романенко Р.Р. Тактика проведення огляду місця події при розслідуванні розкрадань лісодеревини. *Наше право*. 2019. №4. С.218-223.

5. Романенко Р.Р. Криміналістична характеристика розкрадань лісодеревини. *REVISTA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ SUPREMAȚIA DREPTULUI*. 2017. № 5. С. 202-207.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Романенко Р.Р. Суб'єктивні та об'єктивні умови вчинення розкрадань лісодеревини. *Сучасні тренди кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, криміналістики та кримінального процесу: круглий стіл* (10 червня, м. Львів). 2020. С. 93-95.

6. Романенко Р.Р. Відповідальність за незаконну вирубку та розкрадання лісодеревини у період зародження української державності до створення СРСР. *Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір: міжнародна конференція* (30 жовтня, м. Львів). 2020. С. 429-431.

7. Романенко Р.Р. Способи вчинення та сліди розкрадання лісодеревини. *Modern approaches to the introduction of science into practice: the XV International Scientific and Practical Conference* (May 24 – 26, San Francisco, USA). 2021. С. 119-121.

8. Романенко Р.Р. Типові версії під час розслідування розкрадань лісодеревини. *Actual problems of science and practice: the XVI International Science Conference* (May 31 – June 02, Stockholm, Sweden). 2021. С. 70-72.